Главни и одговорни уредник
Бојана Ђебић Радић

Ликовни уредник
Душан Шевић

Књига је настала у оквиру пројекта
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије,
„Српско средњовековно друштво у писаним изворима"
(ев. бр. 177025).

Марко Шуица

Вук Бранковић

Славни и велможни господин

Evoluta

Зашто књига о Вуку Бранковићу?

„А летопис ће рећи: Беше човек
Племенит; али последњим је делом
Све избрисао, уништио своју
Рођену земљу, и име му оста
Мрско за векове потоње."

Виљем Шекспир,
Кориолан, чин V, III сцена

Одломак из Шекспирове драме с почетка XVII века није случајно одабран као увод у тему ове књиге. Речи енглеског писца добро осликавају неправичну судбину нашег главног јунака на дугом путу кроз историју и народно сећање. Ослањањем на непоуздано епско сећање и искривљен доживљај давних времена, негован је мит о највећем српском антихероју, који траје до данашњих дана. Вук Бранковић, једна од најзнаменитијих личности српске средњовековне историје, остао је запамћен до наших дана, али из сасвим погрешних разлога. Његово име постало је симбол превртљивости, националног издајства и невере. Узроке за такав однос према Вуку Бранковићу не треба тражити у његовим делима и историјској заоставштини; они су настали као ехо неких других времена која су уследила у годинама, деценијама, па и столећима после смрти Вука Бранковића. Стварање митске и потпуно замућене слике о српском владару, преживелом учеснику Косовске битке, настало је из укорењене људске потребе да пронађе разлоге и објашњења за настале невоље. Велике недаће терају људе да проналазе различите, наизглед добре, а у суштини, једностране и површне изговоре за неуспех, претрпљени пораз, или окончање једне плодне епохе. Под таквим околностима, обичном човеку више није битно шта припада стварности, а шта свету маште. Сећање на историјске догађаје и личности заодева се у вео примамљивих легенди које се лако памте, дуго трају, а тешко разобличују. Легенде обично нуде разумљива и прихватљива тумачења тегобне стварности, а међу најуверљивијим образложењима су она која могу да се вежу за личности, конкретне људе и њихове мане. Најбрже се разумеју и прихватају дате околности када се кривица пронађе у људској природи и поступцима. Поједностављено сагледавање историје, тј. претварање сложених, савременицима често неразумљивих историјских појава у вредносно обојено и емотивно виђење прошлости постаје најпријемчивије када се читаво бреме једне

епохе пребаци са околности и појава на њене главне протагонисте. У том процесу, замагљени догађаји добијају реалне обрисе исцртане биографијама, интимним судбинама и посебно осетљивим људским односима. Историјско језгро потиснуто легендом осуђено је на дуго, али искривљено сећање. Управо такав – дуговечан траг, заснован на имагинарном, а не на стварном, обележио је колективну успомену на главну личност ове књиге.

Зашто је баш Вук Бранковић, један од најутицајнијих племића друге половине XIV века, постао негативан епски јунак, оличење најгорих људских особина – преваре, издајства и безобзирности? До сада су српска историографија и историја књижевности проналазиле различита разумна објашњења, али одговор на тако крупно питање никада није био једноставан, па то не може бити ни данас.[1] Наша намера није да читаоцима понудимо нове одговоре на старе дилеме задирући у неприступачне подручја надисторијског сећања; идеја која је инспирисала писање ове књиге првенствено је професионални, историчарски дуг према основним захтевима науке. На почетку XXI века у српском друштву поново се јавила потреба да се још једном укаже на највеће недоумице и заблуде које су вековима удаљавале успомену на Вука Бранковића од историјске суштине и које су од њега начиниле јединствен национални симбол издаје.[2] С друге стране, постоји и она врста историчарског порива да се ухвати укоштац с највећим заблудама из прошлости које су уткане у сећање једног народа, његову традицију, разумевање прошлости и садашњости, а које творе и сам идентитет нације. Ту је, коначно, и дуг историчара према личности којој је посвећена ова књига. Пре више од сто година написана је једна, за оно време, сјајна и свеобухватна студија о Вуку Бранковићу, која је представљала преломни искорак ка историјској реконструкцији утемељеној на релевантним изворима и научној методологији. Сплетом различитих околности, ти резулати су некако потиснути искључиво у оквире науке, док је у свести народа и даље остао онај Вук који није постојао у стварности, већ само у умотворинама народних приповедача и певача. Дошло је време да се обнови сећање на историјску улогу Вука Бранковића и да се поново осветли место и улога коју овај владар заузима у историји српског народа и српске државности.

Историјска острашћеност и осуда Вука Бранковића записана је тек почетком XVII века, у делу *Краљевство Словена* бенедиктинског

[1] О историографији о Вуку Бранковићу. М. Благојевић, *О издаји или невери Вука Бранковића*, Зборник Матице српске за историју, 79–80 (2009), 7–42.

[2] D. Stojanović i dr., *Novosti iz prošlosti, znanje, neznanje, upotreba i zloupotreba istorije*, Beograd, 2010, 139.

опата Мавра Орбина, некако баш у време када је и Шекспир писао свог *Кориолана*.[3] Међутим, корени негативног става према српском племићу, из у друге половине XIV века, сежу у нешто дубљу прошлост. Обликовани су, пре свега, државним приликама које су уследиле убрзо после Косовске битке (1389), заправо борбом за политичку превласт између најважнијих српских династија тог времена – Лазаревића и Бранковића.[4]

Поред разлога који су били условљени непосредним политичким приликама, стварању Вуковог надисторијског епског лика допринели су и етички разлози, настали на основу легенде о Косовском боју, а не на историјској позадини самог догађаја и расплета на бојном пољу.

Обликован под различитим утицајима, Вук Бранковић као негативни епски јунак био је одраз идеализованог колективног народног сећања према сумраку српске средњовековне прошлости. Настајање тог сећања могло би се посматрати кроз три историјска раздобља која су се смењивала једно за другим. Имајући у виду да проучавање лика Вука Бранковића у српском епском наслеђу излази изван оквира ове књиге, само ћемо споменути на који начин су се та три средњовековна раздобља српске историје одразила на стварање његовог лика као прототипа антијунака у народном предању.

Први у низу од три историјска периода само је посредно утицао на представу о Вуку Бранковићу. Тај период је запамћен као доба највећег благостања и највећег успеха у развоју српске средњовековне државе. Карактеришу га владавина и успеси првог српског цара Стефана Душана, као и нереална и претенциозна представа Српског царства, која је наставила да траје у историјском сећању народа.

Друга епоха, најдужа по трајању, започела је владавином последњег српског цара Стефана Уроша V Немањића, а окончана је пред сам крај XIV века. У том раздобљу Вук Бранковић је стасавао, стекао име, славу, моћ, власт, изгубио живот. Нестанак Српског царства, разбијање државног јединства на мање територије под влашћу српских господара и османлијска освајања на Балкану – само су нека од обележја тог периода. Тада се стварају и прве клице будуће легенде о Косовском боју, што је укључивало и тражење одговорности и кривице за исход битке. Ова епоха остала је у сенци личности кнеза Лазара и његове погибије у бици, која се касније у народној и црквеној традицији тумачила као „косовски завет" и жртвовање за „царство небеско".

Почетак трећег раздобља обележен је променама које су и означавале и почетак XV века, и трајао је до средине тог столећа, тј. до краја

[3] М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд, 1968, 102.

[4] в. рукопис

српске средњовековне државности. У овом је периоду сећање на најзначајније догађаје и личности с краја претходног столећа, наравно и на самог Вука Бранковића, добило свој митско-легендарни оквир. Намерно спомињање, или пак прећуткивање знаменитих људи и њихових дела у историјским изворима тог доба, представља важан путоказ за нашу тему. У том смислу треба сагледати и „случај" Вука Бранковића.[5]

Почетком XV века, деспот Стефан Лазаревић, владар Србије, и људи из његовог дворског окружења, подстичући нарочиту културу династичког сећања учвршћивањем култа Светог кнеза Лазара, предодредили су токове и оквире друштвеног сећања на епоху у којој су живели учесници Косовске битке, кнез Лазар и његов зет Вук Бранковић. Ни потоњи долазак на власт Вуковог сина, деспота Ђурђа Бранковића,1427. године, није допринео промени погледа на прошле догађаје. Можда није било ни време за тако нешто, узимајући у обзир сталну опасност од Турака Османлија која је претила српској држави и чија је судбина висила о концу. Вукови потомци владали су Србијом до њеног коначног слома 1459. године. Падом државе под османлијску власт, на постојећим основама, уобличио се и почео да живи легендарни или надисторијски однос према Вуку Бранковићу.

Историјска слика коју имамо о средишњем од три наведена периода, оном у коме је Вук Бранковић досегао своју биолошку зрелост, политички врхунац, а врло брзо и пад, у великој мери је дефинисана поређењем са епохом која јој је претходила и оном која је уследила. Очигледна је супротност у односу на доба владавине Немањића, нарочито на доба цара Стефана Душана, које је остало запамћено као „златни век" српске историје. Упоређивањем та два раздобља изводи се исправан закључак да Вуково време, али и време кнеза Лазара, припада добу изразитог опадања српске државности. Поједностављено гледано, Вуково доба изгледа као негативни одраз претходног успона Српског царства.

Ипак, највећи утицај на надрастање историјске истине у вечно и митско осуђујуће сећање на Вука Бранковића, последица је различитих појава које су обележиле политичке и културне прилике непосредно после 1389. године. Одређене друштвене појаве у том временском распону постепено су прерастале у историјске процесе који су потрајали и у наредним столећима. Краткотрајни привредни и политички опоравак српске државе у првој половини XV века, у време владавине деспота Стефана Лазаревића и деспота Ђурђа Бранковића, били су само привид који је одложио потпуни губитак самосталности, а који се први пут

[5] О Вуку као негативном јунаку народне епске поезије в. Р. Михаљчић, *Јунаци косовске легенде*, Београд, 1993, 109–127.

догодио већ 1439. године. Иако се тек у време Ђурђевих синова, унука Вука Бранковића, српска средњовековна држава коначно утопила у Османско царство, крај српске државности остао је у народном памћењу везан за исход и последице Косовске битке,[6] догађаја који се одиграо седамдесет година раније. Косовска битка је заузела централно место у историјском сећању српског народа и потиснула у страну све друге битне политичке догађаје који су јој претходили, као и оне који су уследили. Уклештен између „златног доба" Немањића и привременог успона српске државности и привреде у првој половини XV века, покосовски период политичког успона и превласти Вука Бранковића остао је синоним за најтуробније доба српске средњовековне историје. Потоње предање и епско наслеђе о Ђурђу Бранковићу, његовом сину, створено је под утицајем измишљене Вукове „библијске кривице", несрећне судбине кнеза Лазара и далекосежних последица Косовске битке.

Нестанком српске државе средином XV века, Вукови потомци, српски деспоти из породице Бранковић, настањени у Угарској, преживела властела и Српска црква, остали су да трају као бледи трагови изгубљене државности, невољни и беспомоћни учесници политичких планова тада две најважније државе на Балканском полуострву – Угарског краљевства и Османског царства. Услед разноврсних политичких, друштвених и културних промена, свест о српској прошлости и идентитет народа обликовани су према другачијим мерилима и потребама измењених околности новог времена. Писана књижевна реч, брижљиво негована у манастирским средњовековним скрипторијима почела је у наредним столећима да уступа место слободнијим усменим формама, утемељеним у различитим легендама.[7] Чежња за давним временима и изгубљеном државом била је продубљена емотивним стварањем култа херојске жртве у Косовском боју. Проткано моралним поукама, сећање на прошлост је замагљивало брижљиве белешке манастирских хроничара. Потискивањем историјске збиље отварала су се врата пријемчивијем, али слободнијем народном памћењу, ослобођеном од средњовековних литерарних жанровских канона. Сећање на важне догађаје, људе и појаве из прошлости, утемељено у реалности, уступало је место епском доживљају искуства грађеном на једноставним, недвосмисленим моделима супротстављених вредности.[8] У оквирима тог процеса профилисала се, не без разлога,

[6] М. Шуица, *Пад Србије у историјској перспективи*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Научни скупови САНУ, књ. CXXXIV, Одељење историјских наука књ. 32, Београд, 2011, 263–285.

[7] Р. Михаљчић, *Јунаци косовске легенде*, 186–212, 229–265.

[8] Р. Михаљчић, *исто*.

снажна и препознатљива личност на коју ће се дуги низ столећа упирати прстом као на виновника пораза у одсудном Косовском боју, на узрок пропасти Српског царства. Исход битке која је попримила обележја судара две крајности несвакидашњих размера, као симбол окршаја добра и зла, духовног и материјалног, небеског и овоземаљског, две цивилизације, хришћанства и ислама, вере и невере – морао је бити персонализован. Догађај који је у тумачењу неуког света и путујућих певача имао тежину епилога једне епохе, представљан као казна за грехове, разлог окончања српске средњовековне државе и бреме које се морало понети, временом је добио негативног јунака. Главни кривац за пропаст није могао долазити споља, већ је морао поникнути унутар српског друштва, његове елите, и понети белег издајника. Требало је да ту улогу изнесе неко ко је својим делом и личношћу био толико препознатљив да је лако могао да се поистовети са најзнаменитијим издајником хришћанског света – Јудом.[9] За разлику од кнеза Лазара који је по тумачењу епске традиције свој живот понудио у замену за „царство небеско" покушавајући да одбрани државу и веру, икона антихероја отелотворена је у личности његовог зета – Вука Бранковића.

На страницама ове књиге покушаћемо да испишемо историју Вуковог живота, да у духу биографске приповести повежемо разасуте фрагменте који су нам преостали из оштећене писане заоставштине и да пружимо утемељену историјску представу о његовом месту у прошлости српског средњег века. Разлог због кога је настала књига о Вуку јесте поновно подсећање на историјску неправду која још увек траје. Иако су историчари са Вукових плећа одавно скинули кривицу издаје у Косовској бици, остала је да тиња некаква неодређена сумња у његове државничке одлуке, па и у понашање током битке. Црква је, опредељујући се за политичке стране у династичким расколима, обликовала Вука као непослушног поданика, нелојалног зета и узурпатора Лазаревог трона. Чак и данас Српска православна црква заступа исти став. Однос између Вука Бранковића и Лазаревића после Косовске битке постао је призма кроз коју се искључиво сагледавао дух времена и, кроз коју се, касније, у свести генерација, доследно искривљавао Вуков морални лик. Народна епика је довршила тај процес демонизовања, који траје до данас а видљив је и у јавном говору – Вуково име и презиме синоним су издаје.

Моја жеља је да књига која је пред Вама још једном развеје неправду која се укоренила у свести нашег народа о личности која је бескомпромисно покушала да заштити људе, веру и државу.

[9] И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, О кнезу Лазару, Београд, 1975, 223–225.; М. Благојевић, *О издаји или невери*, 7.

О ИСТОРИЈСКИМ ИЗВОРИМА И НАУЧНИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Услед скромне изворне подлоге, врло је тешко, готово немогуће, саставити заокружену биографију људи који су живели у средњовековној Србији. Изузетак представљају поједине историјске личности, најчешће владари из породице Немањића и најзначајнији црквени великодостојници описани у наративним средњовековним изворима. У српском културном кругу ти текстови најчешће припадају житијима, тј. биографијама светаца. Овај књижевни жанр, који се назива и хагиографски, карактерише одређена духовна подлога и литургијска намена, пошто се садржај текстова односи на личности које је црква канонизовала и уврстила у свој литургијски програм. У њима се описују живот и чуда светитеља са намером да се представе хришћанске врлине личности којој су житија посвећена, да пренесу поуке. Намена и утврђена структура житија усмеравали су ауторе ка одабиру догађаја које су описивали, а затим су их прилагођавали хришћанским мерилима и потребама култа светитеља. Аутоцензура самих хагиографа, избор догађаја и личности, тип приповедања, пре свега изразито сугестиван начин описивања личности, обликовали су историјско сећање. Због тога је истраживачко поље историчара ограничено. Ипак, и тако усмерене и пробране вести из прошлости представљају непроцењиви извор за реконструкцију историје, разумевање живота и поступака знаменитих људи средњег века. Нажалост, Вук Бранковић, тема истраживања овог рада, не спада у моћнике који су закорачили у круг светитеља, што би подразумевало и писање житија. Његов животни пут није био тема посебних текстова средњовековних писаца и хроничара времена.

Најважнији ослонац у реконструкцији Вукове биографије представљају оскудни и фрагментарни подаци, сачувани успут, у другим списима, или у повељама и писмима, дипломатичкој грађи потпуно другачијег порекла и намене.

Полазиште за свако ваљано истраживање представља дипломатичка заоставштина, наравно уколико је сачувана и ако је доступна. Тако су повеље које је самостално, или са својом браћом издавао Вук Бранковић најпоузданији извори на основу којих се разуме владавина и идеологија овог обласног господара, и на основу чега се могу утврдити и његови тадашњи поседи. Поред властеоских повеља манастирима, важне податке пружа богата ћирилична грађа сачувана у одајама зграде Дубровачког архива. Она у великој мери олакшава реконструкцију збивања на просторима српских земаља у залеђу ове јадранске републике. Иако нису у потпуности очувана, дубровачка документа пружају драгоцене податке о Вуку Бранковићу, без њих не би могао бити растума-

чен, у науци неразјашњен, однос између кнеза Лазара и Вука, нити би мога бити установљен значај који је Вук имао после Косовске битке, све до средине последње деценије XIV века. Исто важи и за латинску грађу Дубровачког архива, заправо одлуке различитих дубровачких управних органа у којима се спомињу, некада само у назнакама, важна збивања из унутрашњости Балканског полуострва. Круг латинске грађе био је допуњен документима из Млетачког архива, нарочито за период самосталног деловања Вука Бранковића. Стари српски летописи, као хроничарски осврт на догађаје преточене у сажете, недоречене вести разврстане по хронолошком следу, више отварају важна историјска питања него што дају одговоре на њих. Књижевни записи, заправо кратке белешке, најчешће на маргинама рукописа, често су тек одшкринути прозор кроз који допире само толико светлости да можемо наслутити расположење аутора, дух и схватања епохе. Без тих, појединачно посматрано, „малих", немуштих вести које се односе на крај XIV века, не бисмо могли да склапамо слику о Вуку Бранковићу и да трагамо за разлозима који су га наводили на одређене поступке, пажљиво забележене у изворима, или пак само наговештене у понеком ретку. Слику коју покушавамо да одгонетнемо допуњују и материјални остаци попут задужбина, фресака, новца, различитих употребних предмета. Поред наведених, постоји још неколико врста средњовековних извора домаћег и страног порекла које пружају вести о догађајима, личностима и појавама Вуковог времена. Они су такође коришћени приликом истраживања и писања ове књиге. С друге стране, чак и сама чињеница да Вук Бранковић, иако одлучујућа политичка фигура у једном од најтежих периода српске средњовековне историје није спомињан у наративним историјским изворима у којима би се то очекивало, отвара простор за извлачење одређених, нама важних, закључака.[10] Употребом критичког метода, анализом других расположивих а релевантних историјских извора и ослањањем на компаративни приступ у истраживању, у књизи смо понудили одговоре на нека питања која већ деценијама представљају отворену тему у историографији.[11]

Због свега наведеног, приликом писања књиге о Вуку, било је важно усредсредити се на реконструкцију историје повезивањем често разбацаних, недоречених, или контрадикторних вести. У таквим изазовима неопходно је остати на трагу извора и не подлећи примамљивом ослањању на многобројне претпоставке. Хипотезе су важне и оне остају као пут којим може да се проматра и преиспитује прошлост. Ипак, докази, произашли из вести или података из релевантних извора, остају као најчвршћи аргументи. Треба имати на уму да су извори били различитог порекла и да су нудили податке сасвим разнолике садржине и вредности.

[10] Реч је пре свега о делу Константина Филозофа *Живот деспота Стефана Лазаревића*, насталом у четвртој деценији XV века; в. *Старе српске биографије XV и XVII века, Цамблак, Константин, Пајсије*, прев. Л. Мирковић, Београд, 1936.

[11] Теме се односе на постојање издајства у Косовској бици, Вуково племенито порекло, његову политичку улогу, природу владарске идеологије коју је заступао, као и издвајање најважнијих разлика између историјске и легендарне слике о Вуку.

•••

Када је реч о односу српске историографије према Вуку Бранковићу, тек крајем XIX века, у јеку дебате међу српским историчарима старе и нове генерације, појавио се другачији приступ сагледавању његове историјске улоге. До нових помака и трајних резултата дошло се тек сучељавањем ставова романтичарске и критичке историографије. Реч је о дебати заступника две концепције схватања историје. Једна, застарела и конзервативна, своје аргументе је налазила у народној традицији, безрезервно се ослањајући на податке о давној прошлости из непресушног извора непоуздане епске поезије. Друга је покушавала да у историјску науку уведе научни, критички метод реконструкције прошлости, утемељен у провереним изворима блиским збивањима о којима говоре. Међу представницима критичке школе, која се супротстављала традиционалној, романтичарској, предњачио је Љубомир Ковачевић, историчар, професор Велике школе, касније министар просвете Краљевине Србије. Управо је он најзаслужнији за ослобађање Вука Бранковића од историјске кривице за пораз у Косовској бици 1389. године. Можда је његово основно образовање, оријентисано ка природним наукама и математици, утицало на прагматични и рационални приступ историји и стварање неопходне дистанце у односу на непоуздане, касније настале изворе, попут народних епских песама.[12] Уопште, историчари критичког правца тог времена пред собом су имали низ стереотипа и заблуда из средњовековне српске историје које је требало разбијати.

Својим предавањем одржаним у Београду у Грађанској касини 24. марта 1887. године, под једноставним насловом *Вук Бранковић*, Љубомир Ковачевић је отворио ново поглавље у историји српске историјске науке.[13] Значај овог догађаја лежао је у томе што се Љубомир Ковачевић није бавио било којом историјском личношћу, већ најомраженијом фигуром, не само српске народне традиције, већ читаве епске заоставштине, оног духовног наслеђа које је вековима градило стереотипе о српској „црно-белој" прошлости и њеним главним актерима. Преко јавне расправе о Вуку Бранковићу, Ковачевић је јасно исказао мишљење и

[12] *Енциклопедија српске историографије*, Београд, 1997, 440 (Р. Михаљчић).

[13] *Исто*, 297.

поставио путоказ у ком правцу ће се кретати српска научна историјска мисао на крају XIX и почетком XX века. Императив је представљало постављање српске историје на нове основе. Како се испоставило, највише осетљивих и контроверзних питања из средњовековне прошлости било је везано за епоху која је уследила распадом Српског царства и почетком османлијских освајања Балканског полуострва. Интересовање Љубомира Ковачевића за претресање историјских заблуда није сведено само на причу о издаји у Косовској бици и улози Вука Бранковића у њеном коначном расплету. Покушавао је у више наврата, полемички, историјским аргументима, да размрси компликоване односе у одумирућем Српском царству између цара Уроша и краља Вукашина. Тако је неколико пута доказивао да краљ Вукашин није убио цара Уроша.[14] Расправе вођене око најосетљивијих историјских питања нису биле само последица два методолошка принципа у науци, већ су представљале два потпуно различита виђења историјске судбине српског народа и његовог идентитета који се градио на историјским заблудама, а не на реалним догађајима. У време када је Љубомир Ковачевић изнова преиспитивао Вукову историјску улогу, супротстављајући је епском наслеђу, Краљевина Србија припремала се за обележавање пет векова од Косовске битке. У јеку академских расправа своја кључна дела публиковали су поред Ковачевића и Иларион Руварац и Фрањо Рачки.[15] Архимандрит Руварац је нарочито истицао временску удаљеност првих назнака о Вуковом издајству у односу на изворе блиске самом догађају.[16] Величина научног прегнућа и одважности Љубомира Ковачевића мора се сагледати према мерилима оног времена у коме је студија о Вуку Бранковићу настала. То је био век у коме су Срби подигли устанке против Турака надахњујући се епским узорима, улепшаним сећањем на средњовековно доба државног успона и славе. Постепено обнављајући државу, током века стигла је и дуго очекивана независност на Берлинском конгресу 1878. године. Тадашње српско јавно мњење било је изразито патриотски оријентисано, а подржано академском заједницом која је још увек истрајавала на превазиђеном начину сагледавања прошлости, са негодовањем је дочекало другачији иступ критичке историографије и проглашен је „јеретичким".[17] Иларион Руварац и Љубомир Ковачевић морали су да издрже осуде и увреде оних друштвених кругова који су почивали на традиционалним, архаичним вредностима и који, заступајући романтичарска гледишта, нису презали од тога да лично и научно наруше кредибилитет нове генерације српских историчара.[18] Љубомир Ковачевић је одолео притисцима и утврдио позицију нове школе српске историчарске мисли, која је током времена обликовала Универзитет у Београду. Српска критичка историографија и њени главни представници требало је да издрже, не само стручну полемику на нивоу аргумената, већ и да се изборе са изазовима који су лежали у „области односа истраживач – друштво" и појавама које су утицале на слободу деловања истраживача, што према речима Симе Ћирковића „открива отпоре модернизму, протезању научног или 'реалног' духа на сопствену традицију".[19] Истраживање о Вуку Бранковићу, будући професор Велике школе,[20] академик и српски министар просвете, вратио је на почетак историчарског истраживања. Да би његов напор уродио плодом, требало је да поништи уверење о Вуковој издаји које је у историографију ушло преко веома драгоценог, али контроверзног историјског дела *Краљевство Словена* Мавра Орбина, објављеног на самом почетку XVII века. Управо су Љубомир Ковачевић и Иларион Руварац први скренули пажњу на чињеницу да се пре Орбиновог дела Вук Бранковић не спомиње као издајник.[21] Научници су, анализирајући структуру и садржај његовог дела, одавно утврдили да је Орбин био превасходно компилаторски писац и да је од других аутора преузимао заокружене одломке текста не подвргавајући их критичком поступку.[22] Значај *Краљевства Словена* за реконструкцију замагљеног XIV века је вишеструк, пре свега због коришћења историјских извора којима се у међу-

[14] Љ. Ковачевић, *И по трећи пут краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд, 1886.

[15] И. Руварац, *О кнезу Лазару*, објављивано у наставцима више од годину дана у часопису *Стражилово*, а потом као посебна књига објављено 1888; прештампано у поменутом зборнику *Бој на Косову – старија и новија сазнања*, 9–287; F. Rački, *Boj na Kosovu – uzroci i posljedice*, Rad JAZU 97 (1889) 1–68; такође у *Бој на Косову – старија и новија сазнања*, 365–426.

[16] И. Руварац, *О кнезу Лазару*, Бој на Косову, 275; М. Благојевић, *О издаји или невери*, 7–8.

[17] М. Шуица, *Вук Бранковић у делу Љубомира Ковачевића*, Глас CDXIV САНУ, Одељење историјских наука, књ. 15 (2010), 9–15.

[18] С. Ћирковић, *Преломно доба српске историографије*, О историографији и методологији, Београд, 2007, 98–99.

[19] С. Ћирковић, *Стојан Новаковић у развоју српске критичке историографије*, О историографији и методологији, 113.

[20] Управо је долазак Љубомира Ковачевића на место професора Велике школе и симболично означио велики преокрет – заузео је професорско место на Катедри српске историје, које је до 1894. године припадало његовом великом опоненту Пантелији Срећковићу. В. *Енциклопедија српске историографије*, 644–645 (А. Веселиновић); С. Ћирковић, *Јављање „критичке историографије" на Великој школи и Универзитету*, О историографији и методологији, 152–153.

[21] М. Благојевић, *О издаји или невери*, 8.

[22] Реконструкцију изворне подлоге изгубљених извора извршио академик Сима Ћирковић у М. Орбин *Краљевство Словена*.

времену изгубио траг. Вести које је преносио, иако често непроверене, за поједине личности и догађаје представљају једини извор. У време када је крајем XVI века Мавро Орбин састављао своју историју, већ је било обликовано народно предање које је Вука Бранковића сместило у средиште легенде о Косовској бици.

Иако је од објављивања Ковачевићевог дела о Вуку Бранковићу прошло више од једног столећа, истоветне или сличне теме, нарочито оне везане за Косовску битку 1389. године, и даље представљају материју која се користи за учвршћивање националног јединства или злоупотребу историје, најчешће у политичке сврхе. Крај XX века показао је да су теме издајства и жртвовања поново постале лајтмотив „државничких" говора различитих актера. Та појава била је нарочито присутна уочи распада СФРЈ.[23] Она се и данас понавља уочи великих јубилеја, годишњица и нарочито у време обележавања Видовдана. И поред тога што је након дела Љубомира Ковачевића званична српска критичка историографија променила виђење Вукове улоге у историји и нарочито у Косовској бици, српско јавно мњење и даље одржава национални мит о Вуку Бранковићу као највећем српском издајнику. То осећање је још јаче јер је Косовска битка у свести народа још увек најзначајнији догађај у целокупној српској историји.[24] О разлозима за такве ставове могло би се нашироко расправљати, али ова књига није посвећена одржавању полемике са новоромантичарским квазиисторичарима или представницима традиционалног епског виђења националне прошлости.[25]

Већ су Стојан Новаковић и Константин Јиречек преузимали резултате Ковачевићевог истраживања, а непосредно пред Други светски рат и касније дошли су историчари нове генерације који су се ослањали на резултате његовог истраживања и који су их продубљивали. Тако су настали и значајни радови посвећени расветљавању питања везаних за контекст у коме је Вук стицао земљишне поседе, градио своју област,

[23] M. Šuica, *The Image of the Battle of Kosovo (1389) Today: a Historic Event, a Moral Pattern, or the Tool of Political Manipulation*, The Uses of the Middle Ages in Modern European States, History, Nationhood and the Search for Origins, R. J. W. Evans and Guy Marchal, Palgrave Macmillan, 2011, 152–175, 152–174.

[24] R. Radić, *Propadanje bez verovanja i poznavanja*, D. Stojanović, Novosti iz prošlosti, 107–126.

[25] *Свети кнез Лазар и косовски завет*, Светигора–Новости, Цетиње–Београд 2007. Публикација у оквиру едиције посвећене српским светитељима, као и свецима који су нарочито поштовани у српској традицији и средини. Структура ових шарених „монографских" издања изведена је комбиновањем лаичких, научних и црквених становишта везаних за личности и култ светитеља којима су посвећене (Св. Сава, Св. Никола, Св. Василије Острошки, Св. Кнез Лазар и други).

учествовао у важним политичким и војним догађајима. У најзначајније радове убрајају се: *Област Бранковића* Михаила Динића[26], *Неверство Вука Бранковића* Ивана Божића,[27] *Вук Бранковић и Косовска битка* Момчила Спремића, *О невери или издаји Вука Бранковића* Милоша Благојевића.[28] И поред низа научних чланака, расправа и осврта у ширим синтезама или монографијама, попут радова Радета Михаљчића и Момчила Спремића, од времена Љубомира Ковачевића није написана посебна монографија посвећена Вуку Бранковићу.[29]

•••

Објашњавањем Вукових поступака и политичких одлука, које се могу разумети само у складу са временом у коме је живео, показаће се да је „Вукова кривица" једна од највећих заблуда и злоупотреба у српској историји. Разумети личност и дело Вука Бранковића значи разумети дух епохе, процесе и појаве у којима је учествовао или које је сам стварао. Тек на основу таквих сазнања могуће је проценити његову улогу у српској историји.

[26] М. Динић, *Област Бранковића*, Српске земље у средњем веку, Београд, 1978, 148–177.

[27] И. Божић, *О улози Вука Бранковића*, Летопис МС 415 св. 5 (1975), 475–482; И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 223–240.

[28] М. Спремић, *Вук Бранковић и Косовска битка*, Прекинут успон, српске земље у позном средњем веку, Београд, 2005, 235–261.

[29] У склопу ширих тема, Вуковом улогом бавили су се и други српски историчари. В.: С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, Косовско-метохијски зборник 1, Београд, 1990, 3–20, Историја српског народа II, *Године криза и превирања*, 47–64; *Вук Бранковић*, СБР 1 Матица српска, 2004, 391–393; трилогија Р. Михаљчића – *Крај Српског царства; Лазар Хребељановић; Јунаци косовске легенде.*

Порекло и породица

Вукови најстарији познати преци

У историји српске средњовековне државе XIV век је представљао доба изражених супротности и свеобухватних политичких промена. Као да су почетак, средина и крај столећа припадали различитим историјским епохама, а не једном истом веку. У првим деценијама века српско краљевство, иако оптерећено сукобима унутар породице Немањић, доживело је политички и културни успон. Упоредна владавина краља Драгутина и његовог брата Милутина, у почетку обележена међусобним уважавањем и сарадњом, од 1301. године добила је димензије отвореног сукоба. Краљ Драгутин је владао пространим областима које су се протезале између планине Рудник на југу до реке Дунав на северу.[1] Области Усоре и Соли у босанским крајевима биле су део државне територије на западу, док је Браничево штитило гранични појас на истоку. Ослоњен на моћног савезника, Краљевину Угарску, Драгутин је покушавао да учврсти свој политички положај и да наследство трона српских краљева из династије Немањића обезбеди својим потомцима. Краљ Милутин, коме је Драгутин 1282. године на сабору у Дежеву препустио престо, завладао је старим српским земљама својих претходника, истовремено покушавајући да прошири државу на југу. Према писању архиепископа Данила II, писца житија српских краљева и црквених великодостојника, изгледа да је и српска властела захтевала да Драгутин због повреде након пада са коња препусти власт свом млађем брату. Како се наводи, главни разлог за промену на престолу био је страх властеле да суседи Србије не искористе немоћ владара и не угрозе државу.[2] Рачунајући на проширење територија и увећање својих поседа, властела је у том периоду представљала главног покретача српских ратних похода према Византији.

Користећи се слабошћу Византијског царства, краљ Милутин је у освајачким походима запосео део византијских територија. Јужну границу српске државе померио је све до Охрида, Прилепа и Штипа, градова у области Македоније. Наведена освајања српски краљ није

[1] М. Динић, *Област краља Драгутина после Дежева*, Српске земље у средњем веку, 123–145.

[2] *Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила II*, превео Л. Мирковић, Београд, 1935, 22–23; В. Станковић, *Краљ Милутин*, Београд, 2012, 61–69.

могао да изведе без добро организоване војске, односно учешћа своје властеле. Услед сплета различитих политичких околности, Милутин је, водећи се прагматичним владарским интересима, проценио да Византијско царство може да му користи више као савезник него као непријатељ. То је довело до промене спољне политике, па је краљ Милутин, после женидбе са принцезом Симонидом, почетак XIV века дочекао као зет византијског цара Андроника II Палеолога.[3] Чврстим династичким везивањем за Византију, Милутин је послао јасну поруку свом брату да ће будући наследници српског престола бити његови, а не Драгутинови потомци. Рат између браће је био неизбежан. Сукоб који је трајао читаву деценију исцрпео је и једну и другу страну. На крају је краљ Милутин изашао као победник, највише захваљујући својој искусној и рату вичној властели. До 1312. године браћа су се коначно измирила и наставила без трвења да владају одвојеним областима. Када су се прилике смириле, уследио је период у коме је краљ Милутин настојао да учврсти темеље српске државе јачајући улогу владара, али и властеоског друштвеног слоја. Јачање државе одразило се на успон привреде, док је већи ослонац на феудални систем proнија, преузет из Византије, обезбеђивао бољу војну организацију. Проније су представљале земљишне поседе које је на условно коришћење владар додељивао својој верној властели, најчешће као надокнаду за обављање војне службе.[4]. Такве околности погодовале су снажењу српске властеле која је почела да обавља најважније државне послове. Најзначајнији племићи тог времена уздизали су се на хијерархијској лествици српског краљевства, увећавали свој углед и ширили утицај, што је касније довело и до заснивања племићких династија. Међу српским племством тог доба свој друштвени успон започела је и властелинска породица из које је потицао Вук Бранковић.

У друштвеној структури средњег века, властеоско порекло доносило је привилегован положај, обезбеђивало успон у држави и одређивало животне путеве којима су се кретали млади племићи. Усмеравајући своје синове још као младе људе у световном или духовном правцу, најмоћнија властела је значајно утицала на политичке, али и црквене прилике у земљи. Властеоски статус омогућавао је заснивање, а потом и гранање родбинских веза заснованих на припадности истом сталежу. Углед и истакнутији политички положај властела је обезбеђивала родбинским повезивањем са аристократским породицама, чији су

[3] В. Станковић, *Краљ Милушин*, 94–112.

[4] *Пронија*, Лексикон српског средњег века, Београд, 1999, 589–590 (Б. Ферјанчић)

представници често били и најутицајнији људи у држави, а понекад су ступали у везу и са самом владарском династијом.[5] С друге стране, део властеле је, одричући се световног живота и преласком у монаштво, стварао основе за учвршћивање спреге и утицаја између лаичких и црквених кругова, необично важних за живот средњовековног света. Уопштено речено, поједине друштвене и државне привилегије које су проистицале из порекла, крвног сродства или елемената друштвене хијерархије, снажно су утицале на прилике тог доба. Властеоске повластице омогућавале су, у зависности од значаја племића, присуство на двору у служби самог владара, или заузимање најзначајнијих војних функција, које су пак обезбеђивале још виши утицај у држави.[6] Због тога је приповест о прецима Вука Бранковића исто толико важна колико и његово животно дело које се одразило на судбину његових потомака. Та приповест започиње у првим деценијама XIV века, столећа у коме се родио и свој живот окончао и Вук Бранковић.

Први помен родоначелника династије Бранковића, војводе Младена, пада у доба поодмакле владавине краља Милутина. Пред крај друге деценије XIV века српска краљевина тек што је окончала сукобе између браће, краљева Милутина и Драгутина, а већ су се назирале нове невоље везане за будуће наслеђе Милутиновог престола. Краљ Драгутин је преминуо 1316. године као монах Теоктист, док је Милутин остао да влада српском државом још неколико година.[7] Тада се први пут у историјским изворима спомиње извесни властелин Младен, који је, како ће се испоставити, био утемељивач будуће владарске династије Бранковића.[8] Младеново порекло није познато, као што се поуздано не зна ни да ли је његова породица била везана за крај у коме је обављао службу локалне власти у име краља Милутина. Претпоставља се да су пореклом били из Хума, области која се простирала од реке Неретве до Дубровника, али је своје баштинске поседе имао на територији Косова.[9] Дужност краљевског чиновника Младен је обављао у западним областима српске државе, у жупама Требиња и Драчевице, које су се налазиле у ширем дубровачком залеђу, непосредно уз Хум, а удаљене од централних територија

[5] К. Јиречек, *Исшорија Срба* II, Београд, 1991, 58–62.

[6] М. Благојевић, *Државна уйрава у срйским средњовековним земљама*, Београд. 1997, 287–298.

[7] А. Веселиновић, Р. Љушић, *Срйске динасшије*, Нови Сад – Београд, 2001, 43.

[8] Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсшва*, Сабрана дела I, Београд, 2001, 141–142.

[9] М. Динић, *Обласш Бранковића*, 149, 152–153; М. Спремић, *Бранковићи – обласни īосйодари Косова*, Прекинут успон, 128–130.

српске државе.[10] Носио је скромну титулу жупана, која је била наследна и представљала је тек једну степеницу властеоског напредовања на средњовековној друштвеној лествици.[11] Жупани су били представници локалне управе, постављени у унутрашњости државе, а њихово напредовање у каријери није било повезано са дворским звањима.[12] Обављали су судске и управне послове обезбеђујући унутрашњу стабилност државе и спровођење закона. Управо један такав судски спор изнедрио је први, уопштен податак о Младену, деди Вука Бранковића. Дубровачки документи често представљају ризницу података за историју српског средњег века, понекад и једини извор. На основу документа сазнаје се да је жупан Младен у својству судије 20. августа 1319. године пресудио да је Петар, син извесног жупана Тољена, крив по одређеној тужби и да је остао дужан дубровачком грађанину Хлапу Валетићу.[13] На основу пресуде види се да је почетком XIV века жупан Младен судио у поступку који је вођен против једног потомка Немањића. Поменути Петар био је унук кнеза Мирослава, рођеног брата Стефана Немање.[14] Чињеница да је Младен могао да суди тако угледном властелину, додуше из споредне гране владарске лозе Немањића, сведочанство је о положају жупана и његовом друштвеном угледу. Према обичајима у средњем веку, судије и поротници морали су бити најмање равноправни са окривљеном страном у правном поступку, тј. на истом положају у друштвеној хијерархији.[15] Претпоставља се да је жупан Младен могао бити у сродству са Немањићима, вероватно неки даљи потомак из лозе великог кнеза Вукана, најстаријег сина Стефана Немање.[16] Младен је, обављајући дужност локалног намесника у залеђу града Дубровника, који је за српску државу имао велику економску и трговачку важност, управљао локалним пословима и стицао моћ. Да је Младен био нешто више од обичног административног намесника српског краља, сведочи податак да је у неким пословима извесни Павле Ивановић остао забележен као „Младенов човек".[17] Након учешћа у локалној управи за време краља Милу-

[10] М. Спремић, *Десӣоӣ Ђурађ и њеīово доба*, Београд, 1994, 16.

[11] М. Благојевић, *Државна уӣрава*, 44.

[12] М. Благојевић, *Државна уӣрава*, 38; *Жуӣан*, ЛССВ, 197–198 (Г. Томовић)

[13] Љ. Стојановић, *Сӣаре срӣске ӣовеље и ӣисма* I-1, Београд–Ср.Карловци, 1929, 39. М. Динић, *Хумско- ӣребињска власӣела*, Из српске историје средњег века, Београд, 2003, 323.

[14] М. Благојевић, *Државна уӣрава*, 44, А.Веселиновић, *Срӣске динасӣије*, 82.

[15] М. Благојевић, *Државна уӣрава*, 44 *исӣо.*

[16] Љ. Стојановић, *Сӣари срӣски родослови и леӣоӣиси*, Београд–Ср. Карловци, 1927, 58; М. Благојевић, *Државна уӣрава*, 44–45.

[17] М. Благојевић, *исӣо*, 46, нап. 32.

тина, Младен је у служби наредног српског владара, краља Стефана Дечанског, значајно узнапредовао. Титулу жупана заменио је угледном титулом војводе, коју је добио вероватно почетком двадесетих година XIV века. Стицање ове титуле упућује на то да је Младен исказао умешност, не само у управним, већ и у ратним пословима. Као војвода, Младен је обављао дужност војсковође краља Стефана Дечанског, који је своје поседе имао у околини Дубровника.[18] У склопу узнапредовалих процеса милитаризације, титула војводе, присутна још од времена Стефана Немање, у XIV веку добија изузетан значај. Имајући у виду да је обједињавала велики број војних надлежности и одговорности, носиоцима те титуле обезбеђивала је истакнуто место у рангу властеле.[19] Значај војвода најбоље се огледао у чињеници да су се по свом војничком положају налазили одмах иза владара као врховног војног старешине.[20] Потврду да је Младен био у окружењу краља Стефана Дечанског налазимо у документу од 26. марта 1326. године. Српски краљ је тог датума у Дању, граду на реци Дрим у данашњој северној Албанији, потврдио трговачке повластице Дубровнику, а у том чину Младен је учествовао у својству сведока.[21] Прусуство сведока приликом записивања даровница у средњем веку означавало је сагласност са садржајем одређене повеље. Није без значаја ни којим су редом у повељама сведоци навођени, будући да су најутицајнији навођени први.[22] Војвода Младен је приликом издавања повеље Стефана Дечанског дубровачким поклисарима наведен као први од сведока. Сматра се да је титулу војводе добио од краља Стефана Дечанског пошто је стао на његову страну приликом борби око наслеђа за српски престо, до којих је дошло после смрти краља Милутина, октобра 1321. године.[23] Борбе су се водиле између Стефана Дечанског и његовог брата Константина, кога је краљ Милутин изабрао за наследника. На исход сукоба није требало дуго чекати. Већ 6. јануара 1322. године Стефан Дечански крунисан је за краља. Драгутинов син Владислав, који је краљевао северним областима свога оца до 1323. године, није се сукобљавао са својим братом од стрица. Ипак, остало је нерешено питање владавине над привредно и стратешки важном облашћу пла-

[18] *Monumenta Ragusina* I, Zagrabiae 1879, 92–93, 96; К. Јиречек, *Исӣорија Срба* II, Београд 1991, 147; М. Спремић, *Бранковићи – обласни īосӣодари Косова*, 128; М. Спремић, *Десӣоӣ Ђурађ*, 16; А. Веселиновић, *Срӣске динасӣије*, 83.

[19] Р. Михаљчић, *Војвода*, Владарске титуле обласних господара, 130–131.

[20] *Војвода*, ЛССВ, 95–96 (Андрија Веселиновић)

[21] F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbice, Bosnae, Ragusii*, Wienna 1858, 85.

[22] *Сведоци*, ЛССВ, 651 (М. Шуица)

[23] Р. Михаљчић, *Крај Срӣскоī царсӣва*, 141; М. Благојевић, *Државна уӣрава*, 46.

нине Рудник.[24] Владислав је устукнуо пред краљем Стефаном Дечанским и вероватно се повукао у Угарску, јер му се у изворима тада губи траг. За уклањање свих препрека за несметано владање српском државом, Стефан Дечански имао је да захвали својој властели, међу којима је био и Младен. После помена у краљевој повељи Дубровчанима из 1326. његово име историјски извори више не бележе. Требало је сачекати новог владара и нове историјске околности да би се Вукови преци успели још више на друштвеној лествици српске властеле. Младен је имао брата Николу, готово непознатог у историјским изворима. Спомиње се само једном приликом 1329. године, за време владавине краља Стефана Дечанског. На основу штурих вести може се претпоставити да је управљао неким областима које су се налазиле у северној Албанији.[25]

Краља Стефана Дечанског је, пошто је провео нешто мање од једне деценије на власти, 1331. године збацио син Стефан Душан. Поново су амбиције властеоског сталежа погурале младог владара ка насилној промени на српском краљевском престолу. Иако противречни у погледу начина на који је Стефан Дечански окончао свој живот, историјски извори који говоре о том догађају недвосмислено сведоче да је српски краљ последње тренутке провео заточен у тврђави Звечан. Убрзо је и нови краљ,Стефан Душан морао да се суочи са побуном дела своје властеле из Зете.[26] Сређивање прилика пратио је и нови правац државне политике. Стефан Душан је намеравао да договор са властелом учврсти освајањима на рачун Византијског царства, већ замореног међусобним династичким сукобима.[27] Прве године свог краљевања Душан је усмерио на освајања територија које су биле у саставу Византије. Захваљујући оданости и јакој мотивисаности властеле, у његовим рукама трајно су се нашли значајни градови: Охрид, Прилеп и Струмица. Ипак, најкрупнији плен, други град по значају и величини у царству, Солун, краљ Стефан Душан није успео да освоји. У време док је низао успехе на јужним ратиштима, северне границе српске државе је накратко угрозио угарски краљ. Стефан Душан је успео да издржи војни и политички притисак и да одбрани Српско краљевство. Освајачка политика према Византији и учестало ангажовање на више веома удаљених ратних фронтова, слабили су државу. Душан није успео да трајно поврати Хум, област између Дубровника и реке Неретве, коју је средином двадесетих година XIV века заузео босански бан Стјепан II Котроманић,.[28]

[24] М. Шуица, *Средњи век*, Рудник, шапат висина, Београд, 2014, 265.

[25] М. Динић, *Област Бранковића*, 148.

[26] Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан*, Београд, 2005, 65.

[27] Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1959, 465–471.

[28] Б. Ферјанчић, С.Ћирковић, *Стефан Душан*, 259–261.

Од 1341. године, када је обновио освајачку политику према Византији, постављајући пред себе високе циљеве, краљ Стефан Душан је поново морао да потражи ослонац у својој властели. Улога војног племства у проширењу државе била је пресудна, па стога не чуди да су припадници овог дела властеле временом потврдили статус једног од најзначајнијих политичких чинилаца у држави. Краљ Душан је, користећи се слабошћу Византијског царства, своје ратне успехе желео да преточи у трајну политичку добит и да се уздигне на највиши владарски положај. Почетком зиме, на самом крају 1345. године, после освајања града Сера, значајног утврђења у области источне Македоније, краљ Душан је одлучио да се прогласи царем. Тако је на Ускрс, 16. априла 1346. године, српско краљевство уздигнуто на ранг царства. Посегнувши за царским достојанством Срба и Грка, претходно додељујући Српској архиепископији статус патријаршије, Стефан Душан је успео да привремено створи најснажнију државу на Балканском полуострву. У доба када су се вера и држава међусобно преплитале, када је било тешко разумети и оправдати овоземаљаски материјални поредак ван духовног устројства, владару је била неопходна подршка два најзначајнија стуба средњовековног друштва – врха цркве, као духовне власти, и високог племства, као темеља световне власти. Од политичке равнотеже и складних односа три кључна стуба државе (владара, племства, цркве) зависила је њена снага, моћ и успех. Због тога је државни сабор – најважнија и најутицајнија институција у земљи био састављен од владара и представника ова два најмоћнија средњовековна сталежа.[29] Одлуке донесене на њиховим заједничким скуповима представљале су путоказ у вођењу државе. Од тренутка када је успоставио Српско царство, Стефан Душан је, преузимајући део традиција византијске државе, увео и промене у структури племства. Са титулом цара Срба и Грка, српски владар је почео одабраној српској властели да додељује византијске титуле, што је, према обичајима средњег века, спадало у искључиви домен царских права. У Српском царству су титуле деспота, севастократора и кесара постале уобичајене титуле српске аристократске елите блиске цару.[30] Неке од ових титула подразумевале су и ступање у родбинске односе с владарском династијом, чиме су још више добијале на политичкој и друштвеној важности. На тај начин се династија Бранковића успињала на друштвеној лествици .

[29] Н. Радојчић, *Српски државни сабори*, Београд, 1940; *Збор*, ЛССВ, 222–224 (М. Благојевић); *Савет*, ЛССВ, 637–638 (А. Веселиновић)

[30] Б. Ферјанчић, *Севастократори и кесари у Српском царству*, ЗФФБ X – 1 (1970) 255–269.

Није познато колико је тачно потомака за собом оставио војвода Младен, али је извесно да је имао сина Бранка, по коме су Бранковићи као династија добили име, и ћерку Ратославу.[31] У овом колену породичне лозе већ су почели да се успостављају први обриси нове властеоске династије. Према устаљеним обичајима средњег века, друштвени положај племства потврђиван је материјалним иметком и вреднован брачним везама. Пратећи друштвене обичаје тог доба, Младеновој ћерки је пронађен одговарајући младожења, па се 1347. године удала за племића, великог жупана Алтомана.[32] Овај брак је, како ће се испоставити, био изузетно значајан за обе стране. Жупан Алтоман био је угледни перспективни властелин, син војводе Војина, господара Гацког, једног од најзначајнијих велможа из времена владавине краља Стефана Дечанског.[33] Војин је имао три сина: Милоша, Алтомана и Војислава, и једну кћер – Селу.[34] Милош, као најстарији син, и Војислав, као најмлађи, доживели су успон у време владавине Стефана Душана. Обојица су на двору цара Душана носили дворску титулу ставиоца. Ова титула је била ниског ранга, углавном везана за обављање дужности око послуживања владара за трпезом,[35] али су ставиоци добијали и неке политички важније улоге, попут подизања владарских прихода, трибута, или стављања својих потписа на повеље у својству сведока.[36] Нешто касније, кнез Лазар је управо са титулом ставиоца започео свој успон на двору Немањића.

Жупан Алтоман, о коме је сачувано мало података, управљао је крајевима око Дубровника. Поводом женидбе са Ратославом тражио је од Дубровчана да му изнајме бродове и унапред одобре новчану позајмицу на рачун стонског дохотка за наредну годину. Дубровачке власти су Алтоману одобриле коришћење једне галије због женидбе, али о трошку самог српског властелина, док му је новчана позајмица била ускраћена.[37] До повезивања породица Војиновића и Бранковића

[31] У неким ранијим читањима нејасног натписа у коме је сачувано њено име, оно је погрешно прочитано као Витослава, па се у историографској литератури среће и та варијанта њеног имена. А. Веселиновић, Р. Љушић, *Родослови срӣских династија*, Нови Сад, 2002, 29.

[32] М. Динић, *О Николи Алӣомановићу*, Београд 1932, 4–5; М. Спремић, *Десӣоӣ Ђурађ*, 17; А. Веселиновић, *Срӣске династије*, 83.

[33] М. Динић, *О Николи Алӣомановићу*, 3.

[34] Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне ӣаблице и ӣрбови*, Београд, 1991, 103.

[35] Р. Михаљчић, *Сӣавилац*, Српска прошлост и народно сећање, Београд, 2001, 230–249.

[36] Р. Михаљчић, *исӣо*.

[37] М. Динић, *О Николи Алӣомановићу*, 4.

дошло је 1347. године. Сведочанство о браку, заправо о имену Алтомanове супруге, остало је сачувано на надгробној плочи пронађеној код манастира Бања у близини Прибоја.[38] На њој је записано да је на том месту покопана „Ратослава, кћи војводе Младена, а жена жупана Алтомана", као и да је надгробни споменик поставио син, жупан Никола Алтомановић, „у дане цара Уроша".[39] Жупан Никола је почетком седамдесетих година XIV века постао један од најмоћнијих српских обласних господара, утичући у великој мери на политичке прилике после окончања владавине династије Немањића. О значају родбинског повезивања међу властелом истог ранга говори и податак да су и Алтоман и Ратослава били потмци војвода, чији су се поседи налазили у истом делу државе. Властела је стицала већи политички утицај, који је даље обезбеђивао напредовање у државној или дворској хијерархији, уздизањем друштвеног положаја и увећавањем земљишних поседа. И док се једна грана породице војводе Младена везала за успешну породицу Војиновића, друга се самостално, као главна грана, пробијала ка најутицајнијој властели Српског царства. Младенов син Бранко Младеновић, по свему судећи, први пут се спомиње у једном документу из 1328. године,[40] у вези са ратовањем краља Стефана Дечанског против Дубровника. У наредних двадесетак година Младенов син је успео да се сврста међу најзначајније племиће цара Уроша. Ипак, сам пут до тог положаја није био ни лак, ни кратак. Као и многа друга властела тог доба, Бранко Младеновић је морао да прође кроз велика и разноврсна политичка и лична искушења. О њима, нажалост, не знамо готово ништа, али сам увид у епоху и главна збивања може да предочи на које изазове је требало да одговори најимућнија и најважнија властела Српског царства, а међу њима и Вуков отац Бранко.

Севастократор Бранко Младеновић

Нагло увећање моћи српске државе на Балканском полуострву у време Душановог царства довело је и до ширења утицаја његове властеле. Правни поредак у држави Немањића, ослоњен на већ постојећу традицију, учвршћен је законодавном делатношћу доношењем царевог Законика 1349. и 1354. године.[41] Многе од законских одредби непосредно су се односиле на положај, права и обавезе царевог племства, како

[38] Љ. Стојановић, *Сӣари срӣски заӣиси и наӣӣиси* I, Београд 1982 (репринт), 45, бр 136.

[39] Љ. Стојановић, *исӣо*.

[40] М. Пуцић, *Сӣоменици срӣски* II, Београд, 1862, 9. Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић*, Бој на Косову, старија и новија сазнања, Београд 1993, 304.

[41] Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Сӣефан Душан*, 227–245.

у цивилним, тако и у војним надлежностима. Током ратних година, а услед територијалног ширења државе, властела српског цара увећавала је своје феудалне земљишне поседе, што је утицало и на њено привредно снажење. Један од важних друштвених процеса који је пратио ширење државе било је и пресељење неких припадника српске властеле из старих у новоосвојене крајеве, где су, у име цара, обављали различите управне послове. Најчешћи правци премештања у оквиру државе Немањића водили су из Хума и Требиња ка јужним територијама које су се претходно налазиле у саставу Византијског царства.[42] На тај начин, бар привремено, мењана је политичка, али и етничка и друштвена слика Балканског полуострва. Порастом утицаја српске властеле увећавала се и зависност владара у односу на њихове војне и привредне потенцијале, чиме је равнотежа моћи постепено прелазила са централне власти на племићке породице. Негативне последице те појаве дошле су до изражаја нарочито после смрти цара Стефана Душана децембра 1355. године. Опадање моћи владајуће династије било је пропраћено унутрашњим династичким сукобима између цара Уроша, Душановог сина, и Душановог полубрата Симеона, који су трајали све до 1359. године. У тим сукобима испољиле су се све слабости Српског царства. Показало се да је територијално проширење државе преко својих политичких, друштвених, демографских и привредних могућности, без довољно утемељене централне власти, отворило простор у коме Душанов млади син није могао да изнесе сав терет разноврсних изазова. Границе српске државе су у кратком временском периоду попустиле под спољним притисцима, док је унутрашња снага копнила услед борби за царски трон. Области Византије које су непуну деценију раније, у последњој фази Душанових освајања, ушле у састав српске државе започеле су процес отцепљења. Одвајањем грчких територија на југу, најслабије везаних за старе српске земље Немањића на северу, државна територија је била преполовљена. У тим превирањима, властела је одиграла веома важну улогу, а у борбама за српски царски трон оба претендента су покушала да стекну политичку и војну предност окупљајући око себе најмоћније великаше и њихове поданике. Користећи се новонасталом ситуацијом, пружајући подршку једном, или другом Немањићу, племство је јачало свој положај и утицај. На крају, победник у борби за престо остао је Душанов син, цар Урош. Иако устоличен на царском престолу, држава коју му је отац оставио у наслеђе била је у потпуности промењена. Властела која је и раније била најутицајнији стуб државе, сада је постала готово једини чинилац очувања територијалног и политичког јединства, колико-толико очуваног Царства. Чак и оне властеоске породице

[42] М. Шуица, *О кесару Гргуру*, ЗРВИ 34 (1995) 163–172.

које су подржавале цара Уроша у борбама око престола, својим наглим увећањем поседа и политичког утицаја засениле су улогу и значај самог српског владара. Ауторитет цара Уроша постепено је ограничаван ширењем аутономије појединих великаша и њиховим даљим политичким плановима. И поред званичне подршке цару Урошу, крупно српско племство је истовремено водило самосталну политику, суштински нарушавајући равнотежу унутар државе. Под изузетно тешким околностима, цар Урош је владао ослабљеном и умањеном државом свега петнаестак година.[43] Државотворно наслеђе родоначелника династије, великог жупана Стефана Немање, дограђивано током двовековне владавине династије, за само неколико година изгубило је своју најважнију битку на унутрашњем плану. Српско царство је постало оквир у коме су борбу за превласт почеле да воде различите властеоске породице, а легитимни владар, српски цар, није био у могућности да промени ток догађаја. У наредних неколико година, територије које су остале у саставу српске државе постале су поприште различитих интереса српске властеле која је у првобитним немирима била привржена цару Урошу. Новонастале околности усмериле су српског владара ка коришћењу војних снага своје крупне властеле, што је неминовно довело до слабљења цареве власти.[44]

У таквим приликама на политичкој позорници, крајем педесетих година XIV века, значајно место је заузео хумски кнез Војислав Војиновић, некадашњи ставилац на двору цара Душана.[45] Као рођени брат жупана Алтомана, зета војводе Младена и његовог сина Бранка, Војислав је свакако могао утицати и на успон Бранка Младеновића. Његова улога у првим годинама владавине цара Уроша носила је двоструко обележје: с једне стране, кнез Војислав је представљао политичко упориште српског цара и давао је подршку јединству државе, док је са друге, радећи на увећавању своје области и учвршћивању свог положаја унутар Царства, слабио моћ централне власти. Он је 1359. године припојио својој области некадашње територије извесног челника Димитрија, па су се под његовом влашћу нашли и Дабар, Дрина, Гацко и Рудине.[46] Његова јединствена област протезала се од јадранског залеђа, укључујући жупе Требиње, Конавле и Драчевицу, све до тока горње Дрине.[47] Само неколико година касније, територија под влашћу Војислава Војиновића

[43] Детаљно о Урошевој владавини, в. у: *ИСН* I, 566–603 (Р. Михаљчић)
[44] *ИСН* I, 589 (Р. Михаљчић).
[45] М. Динић, О *Николи Алтомановићу*, 5.
[46] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, 41, бр. 113; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 42.
[47] Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 43.

обухватала је и део централних, старих српских земаља, па су се у његовој области нашли и територија Рудника и делови северног Косова, укључујући жупу и град Звечан. О снази српске средњовековне државе у овом периоду и немоћи последњег владара из династије Немањић сведочи и податак да је кнез Војислав, иако наклоњен српском цару, водио готово самосталну спољну политику. Тако је у два наврата, крајем шесте и почетком седме деценије XIV века, самоиницијативно заратио са Дубровником. У мировном посредовању и склапању споразума између кнеза Војислава и Дубровника 1362. године у Оногошту (данашњи Никшић) учествовао је лично српски цар Урош.[48] Претходно је у преговорима, као посланик српског владара, учествовао и Марко, син Вукашина Мрњавчевића, будући српски краљ.[49]

Догађаји који су потресали Српско царство у последњим годинама његовог трајања у великој мери су зависили од личне судбине најмоћније властеле. Тако је изненадном смрћу кнеза Војислава Војиновића, у јеку епидемије куге у јесен 1363. године, цар Урош остао без потребне политичке и војне подршке. Централна власт царства остала је без заштите од притиска властеле која је у тим тренуцима стицала велику моћ. Истовремено је дошло и до „генерацијске смене" крупне властеле Српског царства. Нестало је најутицајније племство Душанове епохе, а политички утицај су почеле да шире нови феудалци. У области Зете издвојила се породица Балшић, док су, до тада, мало позната браћа Вукашин и Јован Угљеша Мрњавчевић почели да укрупњавају своје поседе и јачају моћ у јужним деловима Српског царства.

За период између 1363. и 1365. године постоји веома мало конкретних података о томе шта се заправо збивало на територији Српског царства и како су изгледали односи најмоћнијих српских племића. Извесно је да су се у те две године догодиле значајне политичке промене које су наговестиле коначни распад Српског царства. Тада се први пут у историјским изворима спомиње и Вук Бранковић. Вуков отац, Бранко Младеновић, на таласу Душанових освајања добио је значајне властеоске поседе у новоприкљученим грчким областима, као и намесничку улогу у Охриду, важном административном и верском центру државе. У једној повељи, даровници манастиру Хиландару, коју су издали Бранкови синови после његове смрти, у периоду последњих година владавине цара Уроша, наводи се да је „велики севастократор Бранко" био господар Охрида, што значи да је у државној хијерархији њихов властеоски положај био веома висок.[50] Није познато тачно када је Бранко сте-

[48] Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 65–67.

[49] Р. Михаљчић, *исто*, 62, 77.

[50] Р. Михаљчић–И.Шпадијер, *Слово браће Брановића манастиру Хиландару*, ССА 6 (2007) 156.

као феудалне поседе и веома важну титулу севастократора која је гарантовала велики углед на двору и међу другом властелом. Најранији спомен Бранка Младеновића могао би бити у једном запису из 1346. године на рукопису псалтира који је преписивао Јован Богослов.[51] У њему се напомиње да је књига написана по заповести Бранка Младеновића у „месту које се зове Борач, у дане благоверног и богочастивог и самодршца свих српских земаља и поморских краља Стефана и сина му краља Уроша".[52] Место Борач у коме је „писан" овај псалтир налазило се у околини Дренице на Косову, средишту баштинских поседа Бранковића.[53] За севастократора Бранка везује се и један одевни предмет, извезени свилени појас на коме је извезено име Бранко.[54] На појасу, који се данас чува у Британском музеју у Лондону, поред имена, извезени су и змај, соко и животиња која би могла да представља лава, основно хералдичко обележје династије Бранковић.[55]

Висока титула до које је дошао Бранко, као и место које је било центар његове власти, забележени су тек 1365. године у једној даровници којом је цар Урош потврдио поклоне Вука и Гргура Бранковића манастиру Хиландару.[56] Севастократорска титула, као и наводи неких каснијих извора отварају могућност да су Бранковићи били у некаквим родбинским везама са једним огранком владарске династије Немањића. Према византијским обичајима, титулу севастократора, као једно од четири царска достојанства, додељивао је искључиво цар и то истакнутој властели са којом је владарска породица могла бити у родбинским везама.[57] Извесно сведочанство о могућим родбинским везама са светородном династијом наговештавају и одређени историјски извори чији су поједини делови, након што су подвргнути критичкој анализи, доведени у питање. Реч је о млађој редакцији дела српског патријарха Данила III, култном спису посвећеном кнезу Ла-

[51] Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић*, 299, 304–305.

[52] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, 33–34, бр. 84.

[53] Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић*, 300–301.

[54] Појас је подељен на два дела. Један део се чува у Државном музеју Ермитаж у Санкт Петербургу, док је други, дужи део, у власништву Британског музеја у Лондону. D. Buckton (ed.), *Byzantium: treasures of Byzant*, London, The British Museum Press, 1994.

[55] Д. Ацовић, *Хералдика и Срби*, Београд, 2008, 161–174.

[56] С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века*, Београд 1912, 442–444; А. Веселиновић, *Српске династије*, 83. Р. Михаљчић, *Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару*, ССА 4 (2005) 151–160. О значењу ове повеље биће нешто више речи у даљем тексту..

[57] Б. Ферјанчић, *Севастократори и кесари*, 255–257; Pseudo-Kodinos, *Traite des offices*, ed. J.Verpeaux, Paris, 1966, 142–149.

зару. Док старија верзија текста не даје никакве алузије о пореклу кнеза Лазара и Вука Бранковића, у млађем препису се напомиње да је Вук потицао од *„славних и великих"* и *„оӣ Немањина ӣлемене"*.[58] О врсти тих веза, уколико су и постојале пре ступања у брак Вука Бранковића и Маре, ћерке кнеза Лазара и кнегиње Милице, нема подробнијих података. Стари српски летописи бележе да је Младен потицао од лозе Вукана, најстаријег сина великог жупана Стефана Немање.[59] И други извор, настао с намером величања династије, доноси историјски неутемељене податке, попут тих да је Вукан Немањић имао синове који су се звали Дмитар и Завида, а да је Завидин син био Младен, деда Вука Бранковића.[60]

Без обзира на недоумице и неутемељене конструкције појединих извора, некаква, макар и споредна родбинска веза између Бранковића и владарске династије Немањића и даље опстаје као могућа. Породично стабло Младенових потомака било је веома разгранато. Није познато име Бранкове жене, тако да се не може наслутити ни са којом другом властеоском породицом су се Младенови наследници повезали.

Браћа и сестра

Севастократор Бранко имао је три сина и једну ћерку.[61] Најстарији син, Никола Радоња, био је ожењен Јеленом, сестром Вукашина и Угљеше Мрњавчевића, с којом је имао две ћерке. Брак је склопљен око 1350. године, када је породица Бранковића добијала све значајније место међу крупном властелом Српског царства. Јелена и кћери су умрле пре 1364. године, вероватно у налету куге која је однела многе животе на Балканском полуострву, и сахрањене су у параклису цркве Св. Јована Претече на Маникејској гори.[62] Породична трагедија је предодредила даљу судбину најстаријег сина севастократора Бранка. Никола Радоња се замонашио и као Роман започео живот духовника у манастиру Хиландару. Под монашким именом спомиње се већ 1365. године.[63] Строг аскетизам, велика духовна посвећеност и монашко подвижништво омогућили су Роману да 1376/7. године прими велику схиму и добије

[58] В. Ћоровић, *Силуан и Данило, Сриски ӣисци XIV–XV века*, Глас СКА 136 (1929) 96; М. Спремић, *Десӣоӣ Ђурађ*, 16.

[59] Љ. Стојановић, *Родослови и летоӣиси*, 58; Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић*, 301.

[60] Љ. Ковачевић, *исӣо*, 302.

[61] А. Веселиновић, *Родослови срӣских динасӣија*, 29.

[62] Г. Суботић–С. Кисас, *Надӣробни насӣӣис сесӣре десӣоӣа Јована Уӣљеше на Меникејској ӣори*, ЗРВИ 16 (1975) 161–172; М. Спремић, *Бранковићи – обласни ӣоӣодари Косова*, 128.

[63] М. Спремић, *Бранковићи и Свеӣа ӣора*, Прекинут успон, 409;

име Герасим. Под тим именом ће остати забележен као једна од најзначајнијих историјских личности тога доба.[64] Своју доброчинитељску делатност Герасим је остваривао највише на Светој Гори, којој је даровао манастир Кутлумуш.[65] Ипак, најзначајнији, неизбрисив траг оставио је у Хиландару и манастиру Св. Павла. Као члан хиландарског братства, Герасим се старао о економском и политичком статусу српског светогорског манастира. Заступајући интересе манастира у немирним и неизвесним временима након распада Царства, у освит, а потом и у јеку османских освајања на крају XIV века, он је био једна од најзаслужнијих личности за његов опстанак. У Хиландару је боравио сасвим извесно до средине новембра 1382. године, а потом је у свом монашком деловању отишао и корак даље. Свој ктиторски печат оставио је и у светогорском манастиру Св. Павла, који је око 1380. године заједно са властелином Антонијем Багашом откупио од другог светогорског манастира – Ксиропотама, и у њему засновао српско калуђерско братство.[66] Од тада ће манастир Св. Павла бити под патронатом Бранковића, као њихова задужбина. Током свог монашког живота Герасим је био велики ослонац и помоћ свом млађем брату, Вуку Бранковићу, нарочито у периоду уочи и након Косовске битке 1389. године. Због тога не чуди да је после битке све до средине последње деценије XIV века било запажено јачање утицаја Вука Бранковића у манастиру Хиландару, за шта је био заслужан и његов брат, монах Герасим.[67]

О другом Вуковом старијем брату, Гргуру, историјски извори не пружају много података. Заједно са млађим братом подарио је манастиру Хиландару поседе 1365. године, које је потврдио цар Урош. Претпоставља се да је управо он био личност од које је краљ Марко, син Вукашина Мрњавчевића, преотео жену Теодору, напустивши своју прву жену Јелену, кћер велможе Радослава Хлапена.[68] О тој љубавно-брачној афери скромно говори један запис писан у селу Калуђерици у Поречу који је крајем XIV века припадао држави краља Марка.[69] Како су средњо-

[64] М. Спремић, *исӣо*, 409.

[65] P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris 1954, 110–116, 116/121, 141/172; М. Спремић, *Бранковићи и Свеӣа Гора*, 409, нап. 2

[66] О улози Герасима у животу и политици манастира Хиландара детаљно је писао М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар (1365–1427)*, Прекинут успон, 425–430; О улози Герасима у обнављању и животу манастира Св. Павла, Г. Суботић, *Обнова манасӣира Свеӣоӣ Павла у XIV веку*, ЗРВИ 22 (1983) 207–258; Ђ. Сп. Радојичић, *Феудална ӣородица Баӣаш из Врања*, Врањски гласник 1 (1965) 19–23.

[67] М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 425–430.

[68] Д. Спасић, А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне ӣаблице и ӣрбови*, 125; А. Веселиновић, Р. Љушић, *Срӣске династије*, 84.

[69] Љ. Стојановић, *Заӣиси и наӣӣиси* I, 58–59, бр. 189; А. Веселиновић, *Срӣске династије*, 84.

вековни записи, заправо белешке преписивача текстова на маргинама рукописних књига, често сведеним на једну реченицу, једну мисао, настајали као одраз утисака савременика, готово по правилу монаха, они представљају драгоцено сведочанство о неком незабележеном догађају или доживљају различитих појава. У једном другом запису, који је настао у периоду пре 1371. године, остало је записано да је извесни Гргур, у време владавине краља Вукашина држао област Полога која се налази у северозападној Македонији уз долину Вардара.[70] У време настанка записа, ова област се само једним својим делом могла налазити у оквиру граница поседа Бранковића, а свакако на граници са, или унутар области Мрњавчевића. Податак из наведеног записа послужио је као аргумент модерној историографији за идентификацију Гргура, господара Полога, са Вуковим братом Гргуром Бранковићем.[71]

Како је Марко морао из политичких разлога да се врати својој првобитној супрузи, Теодора се поново нашла у окриљу породице Бранковић. Тек подаци о њеном удовиштву од 16. јула 1398. могу бити сигурна одредница за датум када Гргур Бранковић више није био жив.[72] Новија историографска истраживања одбацила су раније прихватану идентификацију Гргура Бранковића са кесаром Гргуром, ктитором цркве Богородице Заумске у близини Охрида.[73] Ћерка севастократора Бранка, сестра Вука Бранковића, Теодора,[74] била је удата за сина чувеног арбанашког властелина Карла Топије, Ђорђа Топију, који је крајем XIV века господарио градом Драчом и његовом околином на обали Јонског мора.[75]

Тачан датум Вуковог рођења није познат; реконструкција се може тек делимично извршити на основу његовог животног пута, заправо оквирне године његове женидбе Маром, кћерком кнеза Лазара, а најприближније на основу јединог сачуваног, али веома оштећеног портрета у цркви Богородице Перивлепте у Охриду.[76] Може се претпоставити да је управо брак Вука Бранковића са кћерком кнеза Лазара представљао највећи залог његовог политичког успона.

Године у којима је севастократор Бранко постављао темеље будуће властеоске династије обиловале су динамичним збивањима и донекле неочекиваним преокретима на политичкој сцени. Слабљење

[70] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* IV, 14, бр. 6054.

[71] М. Спремић, *Десйоѿ Ђурађ*, 19; А. Веселиновић, *исѿо*;

[72] *исѿо*

[73] М. Шуица, *О кесару Грїуру*, 163–172.

[74] У једном извору наведена је под именом Војислава.

[75] М. Спремић, *Десйоѿ Ђурађ*, 17–18.

[76] О години рођења Вука Бранковића, М. Спремић, *Десйоѿ Ђурађ*, 22; А. Веселиновић, *Срйске динасѿије* и Ц. Грозданов, *Охридско сликарсѿво XIV века*, Београд 1980, 122–124.

Српског царства већ по Душановој смрти довело је до унутрашње нестабилности и постепеног ширења утицаја најзначајнијих велможа на рачун централне власти цара Уроша, последњег изданка главне лозе Немањића. Иако Бранко Младеновић није доживео коначни слом Царства и његово нестајање са политичке мапе Европе и Балканског полуострва, пред његову смрт започети су процеси који су у наредним годинама довели до нестајања јединствене државе. Колико су родбинске везе у средњем веку представљале неку врсту „политичког капитала", средства за остваривање одређеног интереса и повезивање међу моћним династима, толико су у критичним тренуцима, када је једна од породица губила утицај и снагу, постајале непотребан терет. Таквих примера је било много, а један од њих односио се и на породицу Вука Бранковића. Док је његов брат Никола Радоња, касније монах Герасим, био у браку се Јеленом, сестром Вукашина и Јована Угљеше Мрњавчевића, постојао је јасан заједнички политички интерес ове две властеоске фамилије. Како је након смрти деце, умрла и сама Јелена, вероватно 1363. године, Никола Радоња се повлачио из световног живота, прикључујући се обитавању у манастиру. Његовим замонашењем од 1365. године, политички интереси ових породица су се разилазили. До краја исте године, политичка ситуација у Царству потпуно се изменила.

Цар Урош, који почетком шездесетих година XIV века више није могао да рачуна на стварање потомства и обезбеђивање легитимног наслеђа престола у оквиру династије, под притисцима је започео пренос власти на нову династију, чиме је и формално окончао самосталну владавину. Вукашин и Јован Угљеша Мрњавчевић, велможе пореклом из западних крајева, око града Ливна, у превирањима после смрти кнеза Војислава Војиновића потиснули су осталу властелу и својим утицајем се наметнули српском суверену као гаранти државног устројства и континуитета. Успон браће Мрњавчевића био је усклађен и досегао је, за то време, крајње домете на друштвеној и политичкој лествици српске државе. Иако замишљено као спас за државу, успостављање односа савладарства између цара Уроша и Вукашина у српској држави готово да је успоставило двојну владавину. Мрњавчевићи су покушали да успоставе нов поредак, намеравајући да у будућности, након смрти цара Уроша, замене династију Немањића. Сагласност последњег српског цара на успостављање савладарства, обезбедила је легитимитет нове владарске лозе, али не и њено прихватање од стране осталог српског племства.[77] Вукашин је 1365. године крунисан за краља, што му је обезбедило место савладара, односно

[77] Р. Михаљчић, *Крај Срйскої царсѿва*, 126158.

другог владара.[78] О заснивању савладарског односа и легитимном успону Вукашина на краљевски положај сведочи, поред сачуваног новца, и фреска у цркви Св. Николе у Псачи, недалеко од Врања, задужбини властелина севастократора Влатка Паскачића.[79] На фресци су у складном савладарском односу портретисани цар Урош и краљ Вукашин, један поред другог у владарским орнатима и са свим владарским инсигнијама. Тим чином, иако је формално одобрен од стране врховног господара, отворено је поље за прегруписавање властеле и стварање нових политичких савеза који су утицали на наставак опадања државног јединства и унутрашње снаге Српског царства. Док је некада Стефан Душан, крунисавши се за цара Срба и Грка, успоставио формалну владавину са својим сином младим Урошем, који је понео титулу краља савладара, сада је нови краљ, Вукашин, био тај који је одређивао оквире савладарског односа. У наредним годинама, Вукашинов најстарији син Марко, познат као Краљевић Марко, одређен је за будућег наследника и понео је титулу младог краља, некада намењену престолонаследницима из породице Немањића.[80] Од 1365. године до коначног слома и погибије у бици на Марици 26. септембра 1371. краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша били су најутицајнији људи у српској држави.

Тако је још за Урошевог живота започета нова епоха која је била обележена превлашћу најмоћније властеле и стварањем више српских области са елементима државности. Истовремено, док је Вукашин учвршћивао своју власт у областима на Косову и западној Македонији, обезбеђујући наслеђе немањићког престола својим потомцима, његов брат, Јован Угљеша, добио је од цара Уроша највишу титулу после царске – титулу деспота.[81] Он је као деспот од царице Јелене, Урошеве мајке, Душанове удовице, преузео власт у области града Сера у источном делу Македоније.[82] Територије којима су господарили Мрњавчевићи у оквиру Царства чиниле су готово јединствену целину која се протезала од Косова и Македоније све до Егејског мора, обухватајући и Свету Гору.[83] Заправо, област под њиховом влашћу обухватала је све оно што је преостало од Душанових освајања на југу, а налазило се у оквирима Царства. Током свог ширења потиснули су

[78] *Савладар*, ЛССВ, 639–640 (Р. Михаљчић)

[79] Р. Михаљчић, *Крај Срйскої царсшва царсшва*, 116–118; И. Ђорђевић, *Зидно сликарсшво срйске власшеле*, Београд, 1994, 172–175.

[80] О титули младог краља, *Млади краљ*, ЛССВ, 413–414 (Р. Михаљчић)

[81] Р. Михаљчић, *Крај Срйскої царсшва*, 95, 101–110.

[82] Г. Острогорски, *Серска обласш йосле Душанове смрши*, Београд, 1965, 6–8.

[83] Р. Михаљчић, *исшо*, 76; Г. Острогорски, *Серска обласш*, 20.

знамениту властелу из времена цара Душана, попут наследника деспота Јована Оливера, племиће из рода Драгаша, као и наследнике севастократора Бранка Младеновића. Године које су уследиле, биле су пуне различитих искушења за Бранкове синове. Ново време доносило је и неочекиване промене.

Краљ Вукашин и деспот Угљеша Мрњавчевић, после смрти своје сестре Јелене, супруге Николе Радоње, више нису имали никаквих родбинских обавеза према Бранковићима. Радоњино рано замонашење и смрт севастократора Бранка, свакако пре 1365. године, отворили су пут браћи Мрњавчевић ка заузимању великих и значајних управних, војних, административних, па и црквених центара и градова у јужном делу српске државе. Тако је и град Охрид у коме је севастократор Бранко био царев намесник, а у коме је Вук Бранковић заједно са братом Гргуром проводио младост, потпао под власт краља Вукашина. Млади Бранковићи били су принуђени да се повлаче на север у своје породичне баштинске поседе у области Дренице на Косову.

У годинама које су долазиле, више српских властеоских породица показало је незадовољство новонасталом прерасподелом моћи и именовањем породице Мрњавчевић за наследнике Немањића. Наравно, најважнији разлог за незадовољство било је ширење области краља Вукашина на рачун многих од њих. У време успостављања савладарства, цар Уроша је 11. марта 1365. издао повељу у Приштини којом су Вук и Гргур Бранковић поклонили манастиру Хиландару део својих баштинских имања у околини Србице у Дреници.[84] Тај чин даровања манастира покренуо је дугогодишњу ктиторску делатност Бранковића према Хиландару, али и другим светогорским манастирима.[85] Вук Бранковић је као млад властелин започео остваривање једног од важних средњовековних права, а то је било ктиторство. Подизање, обнављање или обдаривање црквених и манастирских средишта омогућавало је властели духовно испуњење, вечни помен у храмовима, али и значајну подршку цркве у остваривању политичких планова.

Одласком у Дреницу, под притиском краља Вукашина, највероватније током 1365. године, Вук и Гргур Бранковић су се вратили на своје старе баштинске поседе који су генерацијама припадали њиховој породици. Последње године трајања Српског царства биле су обеле-

[84] Љ. Стојановић, *Сшари срйски хрисовуљи, акши, биоірафије, лешойиси, шийици, йоменици, зайиси и др*, Споменик СКА III (1890), 31; С. Новаковић, *Законски сйоменици*, 442; Овај податак историчари су узимали као сигуран датум када су Бранковићи напустили Охрид и повукли се на своје баштинске поседе, мада такву тврдњу не можемо контролисати другим поузданим подацима. М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 423–425.

[85] М. Благојевић, *Кнез Лазар кшишор Хиландара*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989, 54–57.

жене изразитим успоном породице Мрњавчевић на рачун осталог српског племства. Иако је тих година остао у сенци моћнијих од себе, Вук Бранковић није губио време. Политичке позиције које је стекао у том периоду припремиле су га за време које ће уследити непосредно по смрти цара Уроша – за доба превласти обласних господара.

Последње године Српског царства (1365–1371)

Повратак Вука Бранковића на баштинске поседе

Године 1365. прилике унутар Српског царства значајно су се промениле, и то у корист само једне породице. Након проглашења Вукашина за краља, а потом и његовог сина Марка за будућег наследника, Мрњавчевићи су наставили ширење свог утицаја и територија, чиме су створили велики број непријатеља међу српским племством. Савладарство краља Вукашина са царем Урошем било је формалног карактера, и само је озваничило, дало легитимитет постојећем дуализму у држави. Потпуно независан положај краља Вукашина на југу државе и његовог брата деспота Јована Угљеше у Серској области, о чему, између осталог, сведоче и њихове самостално издаване исправе, независне одлуке везане како за спољну тако и за унутрашњу политику, за само неколико година довели су до великих раздора у царству.[1] О том историјском процесу веома сликовито сведочи повеља којом је краљ Вукашин 5. априла 1970. године потврдио Дубровчанима трговачке повластице, које су им доделили претходни српски владари из породице Немањића.[2] У званичном документу који је издала Вукашинова краљевска канцеларија записано је: „[...] и поставио ме је [Христ] за господина Земљи српској и Грцима и Западним странама. И по свехвалној његовој милости, која је на краљевству ми, краљујући у Богу и веселећи се свих дана у земљи краљевства ми са многовољеном краљевства ми краљицом кира Леном и са многовољеним синовима краљевства ми Марком и Андријашем, благоизволело је краљевство ми на подстицај пресветог Духа, сваковрсне законе и хрисовуље раније бивше господе (владара из породице Немањића) извршавати испуњавајући, а не погазити, него више и јаче потврђивати са свом усрдношћу и жаром у срцу, не само у земљи краљевства ми него, штавише, и у околним поморским градовима, потврђивати законе и хрисовуље краљева и царева који су били пре краљевства ми."[3]

---

[1] С. Новаковић, *Законски споменици*, 445, 547; С. Ћирковић, *Повеља деспота Јована Угљеше властелину Новаку Мрасоровићу*, ССА 1 (2002), 93–98; *Повеља краља Вукашина властелину Новаку Мрасоровићу*, ССА 1 (2002), 99–102, *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом потврђује повеље ранијих српских владара*, ССА 4 (2005), 161–172; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 146–158.

[2] С. Ћирковић, *Повеља краља Вукашина Дубровнику*, 161–172.

[3] С. Ћирковић, *исто*.

Време од успостављања савладарства па све до битке на Марици 26. септембра 1371. године, обележили су многи савези властеле, осигуравани брачним везама, али са ограниченим трајањем, условљеним политичким променама. На њихову постојаност највише су утицале тренутне политичке прилике, као и истицање интереса најутицајнијих моћника у земљи. Савезништва су претварана у супарништва, а бивши саборци су постајали заклети непријатељи. Под таквим околностима, Гргур и Вук Бранковић били су принуђени да напусте Охрид, значајан административни и верски центар, који је највероватније током 1365, или 1366. године заузео краљ Вукашин, некадашњи шурак Вуковог брата монаха Романа, касније великосхимника Герасима. Потом је Вук, под недовољно јасним околностима, прешао са братом Гргуром на север, у област Дренице на Косову, где су се налазила баштинска имања Бранковића. На старим породичним земљишним поседима, који су генерацијама били у њиховом власништву, браћа Гргур и Вук осећали су се најсигурније.[4] Неповредивост баштинских имања била је неприкосновена уколико је њихов власник био ревностан у обављању вазалне обавезе према владару и уколико имања нису била изложена ратним разарањима и освајањима. Баштински поседи су представљали наследно, трајно и неотуђиво добро једне властеоске породице – основни привредни и војни потенцијал сваког властелина. Са баштинских имања на којима је радило зависно становништво, племићи су убирали приходе које су користили и за опремање војске и стицање привредног и политичког утицаја у држави. За ступање у вазални однос према владару и одану службу, властелини су добијали другу врсту земљишних поседа – пронију. Пронија, као владарев посед, додељивана је на условно, тј. привремено коришћење и такође је представљала значајан извор прихода властелина.[5] За разлику од баштине којом су слободно располагали, пронијарске поседе властела није смела да продаје, поклања и дели. Пронијарски поседи су могли бити неслеђивани у оквиру породице једино уколико је следећа генерација племића остајала у служби. То је значило да су синови обнављали вазалну заклетву својих очева са циљем редовног извршавања дужности према владару, стварном господару одређеног земљишног поседа. Прве податке о древним баштинским имањима Бранковића пружа већ споменута исправа издата 11. марта 1365. у Приштини, којом је цар Урош потврдио дар браће Бранковић манастиру Хиландару.[6] Царева повеља издата је у духу обичаја обдаривања манасти-

[4] М. Спремић, *Бранковићи – обласни господари Косова*, 127–128.

[5] *Баштина*, ЛССВ, 31–33 (Р. Михаљчић, С. Ћирковић); *Пронија*, ЛССВ, 589–590 (Б. Ферјанчић).

[6] С. Новаковић, *Законски споменици*, 441–442; Р. Михаљчић, *Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа*, ССА 5 (2006), 139–148; М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 423–425.

ра од стране властеле и представљала је потврду дара породице Бранковић једној од најзначајнијих задужбина династије Немањић. По наговору најстаријег Вуковог брата, тада већ хиландарског монаха Романа, браћа су српском светогорском манастиру подарила цркву Светог Арханђела са три села у области Дренице на Косову: Трстеник, Бежанићи и Тушимље, као и село Худине, које је, како у повељи стоји, севастократор Бранко својевремено добио од самог цара.[7] Уз „старца", монаха Романа, као дародавци се наводе, по старости, тада вероватно и значају, прво Гргур, а затим и Вук. Податак да је повељу цар Урош издао и потврдио у Приштини говори у прилог чињеници да краљ Вукашин почетком 1365. године још увек није загосподарио тим значајним градом.

Даровањем наведених поседа, браћа Бранковићи започела су своју ктиторску делатност према Хиландару, пре многих других значајних велможа које су касније заузимале истакнуте политичке позиције.[8] Вук је и касније, самостално, наставио са доброчинствима према манастиру, помажући братство новим даровима, или повластицама. Иако није подизао значајније задужбине, својом ктиторском делатношћу доследно је исказивао привржeност хришћанству. Залагање за неговање вере, преточено у подизање духовних здања, или старање о њима, било је веома важан део идентитета средњовековног човека и његовог схватања о поретку света.[9] Световни живот без духовног није имао смисла. Заузврат, често су духовни центри моћи представљали значајно упориште владарима, или властели у њиховим политичким плановима. Остваривање утицаја у Хиландару, тада јединомсрпском светогорском манастиру, властели је обезбеђивало значајан углед у српској држави, али и неопходну подршку Цркве. Бранковићи су убрзо после првог поклона Хиландару, на наговор најстаријег брата, монаха Романа, допунила свој дар манастиру с још четири села, такође у области Дренице.[10] Иако се у уводном делу документа наводи да повељу о дару издаје Гргур, а уз њега и млађи брат Вук, у даљем тексту се види да је реч о Вуковом прилогу манастиру: „Потом и ја благочастиви Вук, син великога севастократора Бранка, горећи божанстве-

[7] Љ. Стојановић, *Споменик* СКА, III, 31; С. Новаковић, *Законски споменици*, 442; М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 73.

[8] Реч је пре свега о кнезу Лазару, који је од средине седамдесетих, а нарочито почетком осамдесетих година XIV века постао водећа политичка личност међу српским обласним господарима, а његова се ктиторска делатност у великој мери одразила и на манастир Хиландар. Уп..: М. Благојевић, *Кнез Лазар ктитор Хиландара*, 54–57.

[9] *Ктитор*, ЛССВ, 336–339 (М. Шуица).

[10] Села су се налазила у близини већ дарованог Трстеника: Баница, Врбовац, Штучинце, Мучиваре. В.: Р. Михаљчић–И. Шпадијер, *Слово браће Бранковића манастиру Хиландару*, ССА 6 (2007) 151–166.

ном жељом и имајући велику веру и љубав према мајци Христа мојега, приложих дому њеном, часном манастиру, вишереченој лаври Хиландару, села која припадају Трстенику".[11] То би говорило у прилог начину на који су Бранковићи средином шездесетих година XIV века заједнички доносили важне одлуке, поштујући првенство у породици. Приликом обдаривања Хиландара наведеним поседима нарочито је наглашено да су преци Романа, Гргура и Вука држали ове баштинске поседе генерацијама уназад: „а за спомен нашим дедовима и родитељима и нама неотуђиво довека, јер ова је баштина наших прадедова и дедова и наших родитеља, све до данас наша".[12] На основу цитираног одломка из повеље види се да браћа Бранковић прокламују суверенитет над поседима којима су располагали, а који су били у породичном власништву још од оца војводе Младена, чије име није познато.[13] Према томе, династичка баштина је била створена негде крајем XIII века, што сведочи о великој племићкој традицији породице и сасвим извесно дуготрајној служби њених чланова у држави Немањића. У овом периоду младим Бранковићима је било од велике важности да изборе своје ктиторско место не само у оквирима Српске цркве, већ и православног света уопште. Из последњих година трајања Српског царства датирају и њихови поклони светогорском манастиру Кутлумушу, које је 1370. године у једном документу споменуо игуман Харитон. Међу дародавцима се спомињу Роман и Вук Бранковић.[14] Делатност коју су тада започели, Бранковићи су наставили и још више развили у наредним годинама. Заузврат, Хиландарци су прописали давање помена Вуку Бранковићу још за његовог живота. Није познато када је Вук добио ову привилегију, али помен је чињен понедељком и било је предвиђено да се поје и после Вукове смрти.[15]

До краја владавине цара Уроша (децембар 1371) нема других података о животу Вука Бранковића. На какав начин је започео ширење породичне области и како је стицао позиције на друштвеној

[11] Р. Михаљчић–И. Шпадијер, *нав. дело*, 156. Приређивачи издања ове исправе проблематизовали су аутентичност исправе, наводећи бројне недоследности и нелогичности, укључујући разлику између уводних дипломатичких формула и садржаја, као и необичног јединственог потписа Вука, за који се сматра да је дописан касније, после Вукове смрти, док грчки печат којим је повеља „озваничена" није имао Вукова обележја и сигурно потиче из каснијег периода.

[12] С. Новаковић, *Законски споменици*, 444; Р. Михаљчић–И.Шпадијер, *нав. дело*, 155, 157.

[13] А. Веселиновић, *Српске династије*, 82.

[14] P. Lemerle, *Actes de Kutlumus*, Paris, 1945, 110–116; М. Спремић, *Бранковићи и Света Гора*, 409.

[15] М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 431.

лествици тога доба, може се само наслућивати, узимајући у обзир опште околности које су владале у српској држави, поступке другог крупног племства и каснијег развоја политичких догађаја.

Настанак српских обласних господара

Крај седме деценије XIV века био је обележен распиривањем унутрашњих сукоба у Српском царству који су се одразили на снагу саме државе. Краљ Вукашин је, наговештавајући нови поредак, а то је подразумевало легитимизацију његове династије као будућег наследника немањићке традиције и избор његовог сина Марка за престолонаследника, започео сукоб с делом племства у царству. Слабљењем положаја цара Уроша, нарочито од 1365. године у северним областима царства, издвојиле су се две властеоске фигуре које су у великој мери одређивале судбину саме државе. Један од њих био је жупан Никола Алтомановић, нећак кнеза Војислава Војиновића и брат од тетке Вука Бранковића. Николина мајка Ратослава, како је већ напоменуто, рођена сестра Бранка Младеновића, била је удата за Алтомана, брата кнеза Војислава Војиновића. Други велможа био је кнез Лазар Хребељановић. Као што су се они нашли на путу ширења утицаја краља Вукашина, тако је и политичка амбиција новог српског краља нарушавала интересе ове двојице властелина из северног дела државе. Жупан Никола Алтомановић је потиснуо своју стрину Гојиславу и од 1368. године под своју непосредну власт ставио велику област којом је до 1363. године управљао његов стриц, кнез Војислав. Територија се простирала од жупа у дубровачком залеђу, преко Полимља и Подриња, све до планинске области Рудника и Звечана на Косову, где су се његови интереси сударали са Вукашиновим.[16] Породични баштински поседи кнеза Лазара у Прилепцу и области Новог Брда код Приштине, свакако су могли бити мета Вукашинових амбиција који је у годинама после добијања краљевске титуле загосподарио великим делом Косова, укључујући и велике градове попут Приштине, Пећи и Призрена.[17] Вероватно је у том периоду кнез Лазар, бивши дворјанин цара Уроша, почео да увећава свој углед у царству и заузима политичке позиције које ће искористити касније, после смрти српског цара. У близини Лазаревих поседа на Косову налазила се и баштина Бранковића, па се може претпоставити да је Лазар у Вуку, као лојалном поданику цара

[16] Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 142–150; М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*, Београд 2000, 23–24; М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност, Научни скупови САНУ, књ. CXV. Одељење друштвених наука, књ. 28, Београд, 2007, 7.

[17] Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 140–141.

Уроша, сину севастократора, бившег царског намесника Охрида и могућем даљем сроднику Немањића, тражио савезника у борби против „краља скоројевића" Вукашина, који је желео да се наметне као једини наследник двовековне српске државности. Немамо потврда када су кнез Лазар и Вук Бранковић ступили у савезнички однос, али је извесно да су њихове везе успостављене у последњим годинама трајања Српског царства.

Сву сложеност времена о коме је реч најбоље илуструје једна вест из дела *Краљевство Словена* Мавра Орбина (1601). У поглављу посвећеном Мрњавчевићима, Орбин преузима садржај неког изгубљеног извора у коме се износи приповест о окршају који се одиграо између двојице савладара, цара Уроша и краља Вукашина. Нажалост, веродостојност ове приче не можемо проверавати другим историјским изворима, јер ниједан други извор не спомиње догађај о коме је реч, а извор који је бенедиктински опат користио приликом писања свог дела – није сачуван. Према тој приповести, 1369. године је дошло до велике битке на Косову између савеза који су сачињавали, с једне стране – цар Урош, кнез Лазар и жупан Никола Алтомановић, а с друге – краљ Вукашин.[18] У тексту се напомиње да кнез Лазар и жупан Никола Алтомановић нису могли да „трпе" успехе краља Вукашина и деспота Угљеше, па су одлучили да утицајем на цара Уроша започну сукоб. Према извору који је Орбин користио, до битке је дошло на Косову пољу. „Кад се ту заметнула битка, кнез Лазар се повуче са својим четама и побеже. Никола Алтомановић пак који се хтео борити, беше поражен, његови људи побијани, те се и сам једва успео спасти. Цар Урош беше ухваћен жив с неколиционом властеле [...]".[19] Као што се из наведеног одломка може видети Вук Бранковић се не спомиње у овим драматичним збивањима, мада је у том периоду већ могао остварити неке везе са кнезом Лазаром. Да ли се овај догађај заиста одиграо, и то баш на овакав начин, историчари ни данас не могу са сигурношћу да утврде. Ипак, одломак о Косовској бици из 1369. године садржи реалне елементе, нарочито оне који се могу посматрати у ширем контексту и односе се на међусобне сукобе српске властеле и велику моћ коју је у том периоду имао краљ Вукашин, што је изазивало нетрпељивост његових највећих ривала.[20]

Урушавање унутрашње структуре државе било је незаустављиво, а осамостаљивање и јачање властеле постепено је захватало све делове царства. У области Зете и јужног дела јадранског приморја почела је да се издваја породица Балшић. Три брата, Страцимир, Ђурађ I и Балша II,

[18] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 50; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 150–151.

[19] М. Орбин, *исто*, 50.

[20] Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 150–151.

самостално су управљали приморјем, иако су признавали врховну власт српског цара. Непријатељски однос према кнезу Војиславу Војиновићу, који је трајао до 1363. године, због територијалних претензија пренео се касније и на однос према Војислављевом нећаку, жупану Николи Алтомановићу.[21] Почетком шездесетих година XIV века, заједнички непријатељ – Никола Алтомановић ујединио је Балшиће и Вукашина, што је потврђено склапањем брака између Ђурђа I Балшића и Оливере, Вукашинове ћерке.[22] Међутим, убрзо је уследио нови политички преокрет у држави, чији узрок није била унутрашња нетрпељивост, већ опасност од Турака. Првенство међу српском властелом преузела је друга личност.

У међувремену, самосталност јужних делова царства којима су неколико година владали Мрњавчевићи, постајала је све израженија. Такав положај области можда се најбоље огледа у одлукама деспота Јована Угљеше везаним за осетљиво црквено питање односа Српске и Васељенске цркве. Област којом је управљао обухватала је, поред града Сера и његове шире околине, читав Халкидики, укључујући и Свету гору. Од самог прикључења српској држави, територија серске области задржала је специфичан положај, са израженим византијским обележјима и институцијама које нису постојале у другим деловима Српског царства. Деспот Угљеша је искористио свој независан положај, па је 1368. године на његов предлог, на територији којом је господарио, дошло до измирења са Васељенском црквом у Цариграду.[23] Разлози који су приморавали деспота Јована Угљешу да донесе одлуку о измирењу, не обазирући се на ауторитет Српске цркве, били су – пре свега – политички, а мање верски.

Раздор који је дуже време оптерећивао односе Српске и Васељенске цркве, настао је неколико година после неканонског уздизања Српске цркве на ранг патријаршије у време Стефана Душана. Васељенска црква, на челу са патријархом Калистом, 1350. године донела је одлуку о екскомуникацији дела политичких власти и највиших кругова Српске цркве одговорних за промену статуса српске архиепископије у патријаршију.[24] Ова одлука је у великој мери оптерећивала Српску цркву и политичку елиту тога доба, а сходно схватањима средњовековног човека, представљала је и велику препреку у духов-

[21] М. Шуица, *Немирно доба*, 18.

[22] Д. Спасић и др., *Родословне таблице и грбови*, 92–96; А. Веселиновић, *Српске династије*, 65.

[23] Г. Острогорски, *Серска област*, 134–137; Д. Богдановић, *Измирење српске и византијске цркве*, Студије из српске средњовековне књижевности, Београд, 1997, 355–358.

[24] Д. Богдановић, *Измирење*, 352–353; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан*, 166–168, 312.

ном и религијском смислу. Политичке последице таквог стања одражавале су се и на српско-византијске односе.

Не слутећи стварну опасност од Османлија, краљ Вукашин је започео одлучујућу борбу за потпуно потискивање српских велможа које су му се супротстављале. Први већи војни поход био је усмерен ка жупану Николи Алтомановићу. У пролеће/лето 1371. године, краљ Вукашин је заједно са сином Марком покренуо војску и стигао до Скадра, где је требало да се удружи са војним трупама свог зета Ђурђа I Балшића.[25] Међутим, пошто су тада стигле вести да је деспот Јован Угљеша започео припреме за рат против Османлија, краљ Вукашин је одустао од војног похода.

Долазак Османлија на Балканско полуострво

Првобитни утисак да је од византијских грађанских ратова вођених средином XIV века највише користи имао Стефан Душан јер је проширио српску државу, убрзо се расплинуо.[26] Испоставило се да ратови попут овог, вођеног у Византији између Јована V Палеолога и Јована VI Кантакузина, по правилу нису могли бити окончани сопственим снагама. Јачи ослонац и политичке савезнике учесници у сукобу тражили су међу другим државама или народима – стварали би војне и политичке савезе, попут привременог са српским владаром, или би ангажовали разнородне, често непослушне плаћеничке војске. У јеку борби за византијски царски престо, једна од зараћених страна направила је избор у одабиру савезника који ће за неколико деценија у потпуности изменити историју и Балканског полуострва, и дела Европе. У недостатку властите војне силе, цар Јован VI Кантакузин је, након раскида споразума са Стефаном Душаном, као најамничку војску ангажовао трупе, до тада на Балкану слабо познатих, османских ратника. Османлије, као племе турског порекла, дошли су из централних делова Азије у Малу Азију, где су се задржали и током XIII века основали свој емират. На простору Анадолије постепено су стицали углед међу другим турским емиратима, тако да су се средином XIV века наметнули и европским државама као пожељни савезници у њиховим међусобним ратовима. Због тога је и цар Јован VI Кантакузин у лето 1346. године свој уговор са Османлијама озваничио браком ћерке Теодоре са османским емиром Орханом.[27] Да „историјски грех" не би пао само на византијског владара, према једном сачуваном византијском извору наводи се да је и Стефан Душан 1351. године покушао да искористи Османлије као потенцијалне ратне савезнике у сукобима са ромејским непријатељем. Византијски писац средине XIV века Нићифор Григора даје вести о покушајима српског владара да ступи у преговоре са Орханом и венча га са својом кћерком.[28] Душанова одлука о ступању у родбинске везе са Османлијама у том тренутку није била вођена страхом од турске најезде, већ жељом да се муслимански ратници у својству најамника или савезника одвоје од Јована VI Кантакузина и потом искористе у ратовима против њега.[29] Тада још није било наговештаја о турској опасности на Балканском полуострву јер је њихово присуство на европском континенту било спорадично, а права османска снага још увек је лежала у анадолским пределима, далеко од граница српске државе.

[25] К. Јиречек, *Срйски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани*, 374, нап. 99; Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсійва*, 160.

[26] Г. Острогорски, *Исійорија Визанйије*, Београд, 1969, 486.

[27] Р. Радић, *Време Јована V Палеолоīа*, Београд, 1993, 156.

Војно присуство Османлија и њихова другачија ратна тактика, до тада слабо познате у Европи, омогућили су им брз успон и висок ратнички углед. Током јесени 1352. године, као савезници Јована Кантакузина у бици код Димотике, града који се данас налази у Грчкој, непосредно уз границу са Турском, поразили су војску цара Стефана Душана. Био је то први већи окршај српских ратника и Османлија.[30] Српска војска је била поражена, а осим Стефана Душана исход битке нико од осталих балканских владара није схватио као велику опомену, или будућу претњу.[31] Сходно томе, Османлије су већ 1354. године окупирале тврђаву Цимпе која се налазила на европској страни Дарданела, а убрзо су заузели земљотресом разорени Галипољ. У граду је османски владар Орхан успоставио војни гарнизон, а потом поново изградио и учврстио бедеме. На тај начин, Османлије су заузеле кључно геостратешко место за контролу мореуза и путева који су водили из Мале Азије у Европу, чиме су трајно загосподарили овом облашћу. Тако је постављен темељ за наредни крупан корак, а то је било освајање Балканског полуострва. И на основу сачуваних сведочанстава савременика, може се видети колико је учвршћивање на европском континенту био значајан политички потез. Тада се веровало да је и сам Цариград, престоница Византијког царства, угрожен и да му предстоји велика опасност од дојучерашњих савезника.[32] Четрдесет година после овог догађаја Цариград је заиста осетио снагу прве велике

[28] Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Сійефан Душан*, 278–279.

[29] *Исійо.*

[30] *Исійо*, 289–290.

[31] *ИСН* I, Београд 1981, 553 (Р. Михаљчић).

[32] Г. Острогорски, *Исійорија Визанйије*, 495; Х. Иналџик, *Османско царсійво*, Београд, 1974, 15.

османске опсаде, а само једно столеће касније, 1453. године постао је престоница Османског царства.

Продирање Турака Османлија у Европу одигравало се релативно брзо. Већ у седмој деценији XIV века освајања у Тракији укоренила су османску власт у дубини Балканског полуострва. Отпор освајачима из Мале Азије у овом делу византијске државе готово да није постојао.[33] Поред запоседања одређених територија у Тракији, Турци су, такође, вршили и померања становништва, мењајући етничку, друштвену и верску мапу Балкана. Хришћанско становништво из заузетих области исељавали су у области Мале Азије, док су припаднике турских племена из Анадолије (нарочито номаде Јуруке) премештали у освојене делове Европе. За такву врсту премештања становништва од нарочитог значаја и користи био је Галипољ.[34] Опасност се брзо ширила тако да је цар Стефан Душан имао намеру „да уједини снаге хришћанског света за борбу против неверника, која би се водила уз благослов папске курије".[35] Његова смрт 20. децембра 1355. године зауставила је спровођење ових планова. До 1356. године визатијски цар Јован V Палеолог, који је изашао као победник у сукобу са Јованом VI Кантакузином, није могао да обезбеди снажну војску и савезнике за протеривање Османлија из Европе, па је био принуђен да призна резултате њихових освајања. Тако је византијски цар у пролеће 1358. године склопио споразум са османским емиром Орханом, чиме је дошло до привременог обустављања велике турске офанзиве у Тракији.[36]

Како Орхан није признавао власт византијског цара Јована V, Османлије су наставиле упаде на византијске територије које је контролисао цар из династије Палеолога. Орханова смрт 1362. године закратко је оставила питање наследника нерешеним, а на чело Османлија стао је Орханов средњи син – Мурат.[37] Најстарији син, Сулејман, који је својим великим војним акцијама у Европи с правом био виђен за достојног очевог наследника, трагично је преминуо, највероватније 1357. године, након пада с коња.[38] Мурат I се показао као одлучан војсковођа и способан државник, те је врло брзо утро пут даљем продору Османлија на Балканско полуострво. Још за живота његовог оца

[33] Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 290.

[34] Р. Мантран, *Исшорија Османскоī царсшва*, Београд, 2002, 48 (Н. Ватен); D. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453*, London, 1972, 249; Г. Острогорски, *Исшорија Визаншије*, 498–499; Х. Иналџик, *Османско царсшво*, 15; Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 291.

[35] Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Сшефан Душан*, 296.

[36] Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 291.

[37] C. Imber, *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul, 1990, 26.

[38] Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 291.

Орхана, Мурат који је наследио старијег брата Сулејмана, као командант галипољског гарнизона, водио је ратну, освајачку политику усмерену ка централним деловима Тракије и Балканског полуострва. Већ почетком шездесетих година, Мурат I је заузео утврђења дуж тока реке Марице, да би коначно 1361. године у турске руке пала и Димотика.[39]

Млада османска држава је, попут некада Византијског царства, требало да води рачуна о деловима својих тертрорија и поданицима на два континента – и у Малој Азији и на Балканском полуострву. Једино је господарење Дарданелима и рубним областима уз море могло Османлијама да осигура брз прелазак војске и пренос важних намирница из Мале Азије у Европу и обратно. Успех нових османлијских освајања на Балканском полуострву у великој мери је зависио од политичке ситуације у Малој Азији, тј. од односа снага између османске државе и других турских емирата који нису са благонаклоношћу гледали на брзи успон Османлија. Тасови на скали османлијске премоћи на балканским и малоазијским територијама под њиховом непосредном влашћу морали су бити доведени у стање равнотеже да би држава и султан могли несметано да јачају државно језгро смештено у источном делу Средоземља. Због честог нарушавања тог склада и компликованих односа са другим турским кнежевинама-емиратима у Малој Азији, политика и позиција османских владара у овом периоду највише је зависила управо од стабилности у малоазијским провинцијама.

За двадесет и седам година на османском престолу, Мурат I је створио најважније предуслове за успешно турско освајање Балкана и даље слабљење Византијског царства. За то време, он је прешао велики пут од војног команданта једног, готово номадског народа, до великог државотворца и војсковође армије коју су чинили и муслимански и хришћански ратници. Освајање Европе Мурат је започео у Тракији. Током шездесетих година XIV века освојени су Филипопољ (Пловдив),[40] затим Загора и коначно Хадријанопољ, односно Једрене које је постало османска европска престоница.[41] Већ тада су турска

[39] Р. Радић, *исшо*; Х. Иналџик, *Османско царсшво*, 16.

[40] Историчари су заступали углавном два становишта око времена османлијског освајања Филипопоља у коме је седиште успоставио војсковођа Лала Шахин, као први румелијски беглербег. Прва и вероватнија година је 1363, док су Стојан Новаковић и Константин Јиречек сматрали да је Пловдив пао у турске руке 1370. године, што је, према њиховом мишљењу могло бити директан повод за покретање похода браће Мрњавчевића против Турака и одигравања Маричке битке. С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд, 1960, 203–204; Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 343, нап. 161; D. Nicol, *The Last Centuries*, 273.

[41] Османлијска престоница у Европи прво је успостављена у Димотици, а око 1369. године пренесена је у Једрене. У историографији постоје несугласице око тачног датума

освајања кренула у три правца: на север и запад у Европи и југоисток у Малој Азији. Приликом освајања територија у Тракији и у Анадолији, Османлије су спроводиле нарочиту политику застрашивања која је требало да омогући што лакшу и бржу предају опседнутих градова.[42] Становништво које би добровољно пристајало да преда своје градове није било излагано терору и пљачки, али су зато житељи градова који су пружали отпор били подвргнути насилном потчињавању или расељавању, док би у њихове градове насељавали Турке из Мале Азије.[43] Највећа заоставштина Муратове владавине је стварање прве велике османске територијалне државне области у Европи – беглербеглука Румелија, на чијем челу је био чувени војсковођа Лала Шахин. Други беглербеглук, Анадолија, који је обухватао територије у Малој Азији био је створен тек за владавине његовог сина, султана Бајазита, 1393. године.[44] У међувремену, политичка мапа Балканског полуострва увелико се мењала.

Током шездесетих година XIV века хришћанске државе на Балканском полуострву све више су западале у унутрашње кризе, што је Турцима ишло наруку. Док је у Српском царству власт била подељена између цара Уроша и краља Вукашина, што је нарушавало државно јединство, дотле су Бугарска и Византија биле у непријатељским односима. У периоду између 1366. и 1370. године, настављена је раније започета сарадња између бугарског цара Ивана Александра и султана Мурата I, нарочито у ратовању против Угарске и Влашке на обалама

турског заузимања Једрена (Хадрианопоља), мада се година 1369. узима као највероватнија. О томе постоји опсежна литература. В.: H. Inalcik, *The Conquest of Edirne (1361)*, Archivum Ottomanicum 3 (1971) 185–210; Х. Иналџик, *Османско царсшво*, 16; Георгије Острогорски узима да је Једрене пало око 1365. Г. Острогорски, *Исшорија Византије*, 498; Доналд Никол се опредељује за 1369, истичући да је у заузимању Једрена учествовала комбинована војска турских племена, при чему већину нису чиниле Османлије. D. Nicol, *The Last Centuries*, 285. Колин Имбер догађај смешта у време између 1366. и 1369, са тенденцијом да се датум сведе на 1369. Он доноси и другу опширнију библиографију радова научника који се баве овом темом. Међу њима E. Zachariadou, I. Beldiceanu-Steinherr, H. Inalcik. C. Imber, *The Ottoman Empire*, 29, нап. 16; Опширну библиографију доноси и Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 342, нап. 156, 157. Радић истиче мишљења историчара који раздвајају две фазе у освајању утврђења Једрена. Прво освајање пада у период између 1. септембра 1368. и 31. августа 1369. године, док је Мурат коначно завладао тврђавом неколико година касније, до 1376/7. године, највероватније 1373. јер су у првом заузимању града учествовали Турци који нису припадали „Османовом племену", а да су тек у осмој деценији Османлије загосподариле градом, тј. тврђавом.

[42] Х. Иналџик, *Османско царсшво*, 16.

[43] Х. Иналџик, *нав. дело*, 16; Р. Мантран, *Исшорија Османскоī царсшва*, 47–48 (Н. Ватен).

[44] Р. Мантран, *нав. дело*, 48–49 (Н. Ватен).

Дунава.[45] Безнадежна позиција Византијског царства огледала се и у покушају византијског цара Јована V Палеолога да наговори европске дворове и финансијере на покретање војног похода против Турака.[46] Његов покушај се претворио у политички фијаско. Стална обећања са Запада, велика, нереална ишчекивања помоћи у Цариграду и повремено поигравање са црквеном унијом између папе и Цариградске цркве нису донели очекиване резултате. У Византијском царству је владала конфузија, а владарска елита својим понашањем није доприносила сређивању прилика. Нико није могао предвидети да ће се у наредним деценијама окончати независност готово свих хришћанских држава на Балканском полуострву.

БИТКА НА МАРИЦИ 1371. ГОДИНЕ

Убрзо после освајања Пловдива (Филипопоља) и Једрена, османлијска војска је могла несметано упадати на територије које су се налазиле под влашћу деспота Јована Угљеше. У периоду 1364–1365, а свакако до 1369. године Османлије су, предвођене војсковођом Евренос-бегом, заузеле Кумуцину која се налазила у средишту Волерона, области између реке Месте и Марице, и приближили се источним границама Серске области.[47] Тиме се власт деспота Јована Угљеше нашла непосредно угрожена од стране Османлија, који су се увелико припремали за даља освајња у Македонији и Тракији.[48] Током седме деценије и Света Гора је била изложена честим турским упадима, о чему сведоче писани извори, тј. протатски акти из децембра 1369. године.[49] Из њих се сазнаје да је том приликом страдало подручје манастира Ватопеда, а нарочито су биле разорене поједине монашке келије које нису могле бити заштићене од, како се у изворима каже, „агарјанских" (турских) пустошења.[50] Управо у овом периоду, свакако до 1368. године, Османлије су загосподариле читавом малоазијском

[45] *The Culture of the marches*, The Cambridge History of Islam 1, The Central Islamic Lands, Cambridge University Press, 1970, 276 (H. Inalcik).

[46] Р. Радић, *Јован V Палеолоī*, 344–358.

[47] Г. Острогорски, *Серска обласш*, 155–160.

[48] Р. Михаљчић, *Крај Срūскоī царсшва*, 195–196.

[49] M. Živojinović, *Napadi Turaka na Svetu Goru na osnovu vizantijskih izvora*, JIČ 1–2 (1979), 11–12, нап. 41; Протат представља управно тело Свете Горе са седиштем у месту Кареја у средишњем делу полуострва Атос. Чинили су га представници светогорских манастира. Протат, који постоји и данас, током свог рада издавао је своје, посебне акте који нису били непосредно везани за акте и повеље појединачних светогорских манастира.

[50] *Исшо*, 12, 15.

обалом Босфора која се некада налазила у саставу Византијског царства, чиме су биле отклоњене све препреке за њихове масовније упаде у Европу.[51]

Деспот Јован Угљеша је планирао покретање првог већег похода против Османлија, због чега је започео дипломатске припреме за стварање савеза против Турака. Његова држава била је изложена учесталим пљачкашким упадима брзих, лако опремљених османлијских коњаника – акинција. О ратном искуству серског деспота у борби против Османлија сведочи Мавро Орбин који каже како је деспот Угљеша био у „непрекидном рату с Турцима који су били на граници његове области, и сваки пут кад се потукао с њима, увек је остао победник".[52] Према хронологији догађаја изложеној у Орбиновом делу, Угљешино ратовање за одбрану територије Серске области од Турака одигравало се у другој половини шездесетих година XIV века, истовремено са османским војним походима у Тракији, када је Мурат I заузимао градове у долини Марице и спремао се да запоседне Једрене. Све веће присуство Османлија у окружењу његове области свакако је утицало на политичке одлуке деспота Угљеше које је спроводио на територији којом је владао.

Угљешине припреме за рат са Турцима трајале су неколико година. Пошто је међу српском властелом у Царству владала нетрпељивост, једини савезник на кога је серски деспот могао да рачуна био је његов брат, краљ Вукашин. С друге стране, могућег савезника Угљеша је могао да пронађе само у оном владару или држави које су Османлије угрожавале подједнако као и њега. То је било Византијско царство.[53] Међутим, иако је византијски цар Јован V Палеолог покушавао да обезбеди подршку за рат против Османлија у краљевствима западне Европе, недостајало је политичке воље да се помоћ потражи тамо где је она била доступна. Разлога за то је било више. Не треба посебно истицати како су Ромеји, односно Византинци, гледали на последице Душанове владавине којом је Византијско царство било вишеструко понижено. И поред тога, деспот Јован Угљеша је у више наврата покушавао да успостави савезништво са Цариградом. Чак ни потчињавање његове области под црквену јурисдикцију Васељенске цркве у Цариграду није донело очекивано савезништво.[54] Према речима чувеног византијског ретора Димитрија Кидона, који је заговарао прозападну политику византијског цара и стварање антитурског савеза са западним краљевинама, средином шездесетих година XIV века, ни Срби ни Бугари као „сиромашни и недовољно јаки народи" нису били погодни за сарадњу са Византијом, први због своје освајачке политике према Византији, а други због свог незахвалног односа према Цариграду.[55] Без обзира на такав став Цариграда, серски деспот је истрајавао на политици савезништва све до саме Маричке битке. Димитрије Кидон је забележио како су пре лета 1371. године у Цариград стигли српски посланици на додатне преговоре са Византинцима. Они су нудили склапање брачних веза и новчану помоћ Византији само да би их приволели на склапање савезништва за борбу против Османлија.[56] Кидон је у споменутом говору, поучен јаловим искуством са Запада, променио своја гледишта и нагласио потребу савезништва са Србима, јер се на њих рачунало као на сигурне савезнике који такође „трпе зло од варвара".[57]

Деспот Јован Угљеша се спремао да организује поход на Турке још почетком, или у пролеће 1371. године, али је одложио војни поход, највероватније због ишчекивања одговора из Цариграда[58] и Бугарске, надајући се савезништву у походу. Смрт цара Ивана Александра фебруара 1371. године[59] утицала је на погоршање политичке ситуације у Бугарској, па је деспот Јован Угљеша вероватно чекао и на учвршћивање положаја његовог наследника како би му бугарски владар помогао у слању помоћних војних трупа за поход.[60] Одлагање похода омогућило је Османлијама да се боље организују и припреме за одбрану.

Иако је постојала свест о турској опасности, „страх од Турака" као посебан историјски феномен, забележен у нешто каснијим историјским изворима, још увек није био присутан код већине хришћанских владара. Деспот Јован Угљеша је према „неверницима" исказивао нетрпељивост и жељу да их порази на бојном пољу.[61] За време припре-

[51] C. Imber, *The Ottoman empire*, 27.

[52] М. Орбин, *Краљевсшво Словена*, 50.

[53] Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсшва*, 184–189; P. Charanis, *The Strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks 1370–1402*, Byzantion 16 (1942–1943), 297.

[54] А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке йовеље срйских владара*, Београд, 1936, 269.

[55] Г. Острогорски, *Серска обласш*, 79, 132.

[56] Г. Острогорски, *нав. дело*, 79, 137–138; Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсшва*, 190–191.

[57] Г. Острогорски, *Серска обласш*, 138; Д. Оболенски, *Византијски комонвелш*, Београд, 1996, 306–307. Д. Оболенски такође истиче да су према Димитрију Кидону Срби и Бугари делили заједничку судбину са Византијом, али сматра да су Кидонове идеје биле више декларативне него што су заиста заступале идеју удруживања са дојучерашњим непријатељима.

[58] Георгије Острогорски сматра да је Угљешина посета Светој Гори и манастирима Хиландару и Ватопеду била организована управо да би се војсковођа и духовно припремио за битку. В. Г. Острогорски, *Серска обласш*, 141.

[59] Према вестима бугарске хронике коју наводи Константин Јиречек, бугарски цар Иван Александар умро је 17. фебруара 1371. В. К. Јиречек, *Исшорија Срба* I, Београд, 1990, 250, нап. 81.

[60] J. Fine, *The Late Medieval Balkans*, The University of Michigan Press, 1996, 379.

[61] Р. Радић, *Сшрах у йозној Визаншији 1180–1453* II, Београд, 2000, 214–219.

ма похода против Османлија, он је априла 1371. године у једној даровници светогорском манатиру Ватопеду написао: „Стога и царство ми увеличано [...] надом и дижући се на оружје против безбожних Муслимана зна да треба да дође на Свету Гору, да принесе овој Богородици дужне молитве и ропско поклоњење, па да прими од Ње богатство Њене милости, а Њезином помоћу – и [...] Бога нашег."[62].

Краљ Вукашин и деспот Јован Угљеша нису успели у покушајима да обезбеде још савезника за борбу против Турака. Иако је у лето исте године, Вукашин правио савез са зетом Ђурђем I Балшићем против жупана Николе Алтомановића, Ђурађ није био део савеза против Османлија. Тако су се браћа Мрњавчевићи, предводећи српске ратнике из својих области, 26. септембра 1371. нашла на бојном пољу код Черномена на реци Марици. Жеља да се Османлије потуку на њиховој територији, како би се прогнале са Балканског полуострва, остала је неостварена.[63] Поход се завршио потпуним поразом српске војске, погибијом двојице владара, у том тренутку најмоћнијих људи Српског царства.[64] Уследио је распад области над којом су имали апсолутну власт. Све подробније вести о самој бици и њеном току потичу из, бар један век старијих османских извора и из пера патријарха Пајсија који је писао у XVII веку, тако да се ток Маричке битке не може поуздано реконструисати. Оно што се засигурно може утврдити јесте да је исход битке трајно утицао на све државе и положај становништва у региону централног и југоисточног Балкана. Дугорочно гледано, готово читаво Балканско полуострво постало је плен нових освајача са истока. Од тог тренутка, читава област Тракије била је потпуно небрањена, што су у наредних неколико година Османлије знале да искористе.[65]

Смрћу деспота Јована Угљеше, серска држава остала је без наследника. Такву ситуацију искористио је деспот Манојло Палеолог, будући византијски цар. Иако је заузео град Сер са околином, као и полуострво Халкидики, укључујући Свету Гору, његова привремена

[62] А. Соловјев, В. Мошин, *Грчке повеље српских владара*, 287.

[63] Г. Острогорски, *Серска област*, 127; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 198.

[64] Поред српских летописа (Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, бр. 231), уз византијске историчаре (нпр. Лаоник Халкокондил), и византијске хронике из каснијег времена сумарно су забележиле исход битке, Б. Ферјанчић, *Вести Кратких хроника о српској средњовековној историји*, Глас СССXXXVIII САНУ, Одељење историјских наука књ. 3 (1983), 152–153.

[65] У бугарској историографији овим проблемом посебно се бавио И. Дуичев, *От Черномен до Косово поле. Към историята на турското завоевание в Тракия през последните десетилетия на XIV век*, Същият, Българско средновековие. Проучвания върху политическата и културната история на средновековна България. София 1972.

владавина над овим територијама није имала већег значаја.[66] Он није могао да успостави пуну власт и организује одбрану запоседнутих територија. Убрзо се видело да је Света Гора остала незаштићена, јер су већ крајем 1371. или почетком 1372. турски одреди акинџија напали монахе на Атосу.[67] После нестанка српске власти у региону, Турци су, према подацима из житија пустињака Нифона, окупили флоту и са мора напали „Свету Гору и све хришћане, оружјем Срба, носећи и бојно оруђе за утврде Свете Горе."[68] Том приликом, према споменутом извору, даље озбиљније нападе на Свету Гору осујетиле су три млетачке лађе које су се укотвиле код Лавре св. Атанасија.[69]

Рађање „страха од Турака"

Наведени покушаји напада на Свету Гору и несметано пустошење Серске области после погибије деспота Јована Угљеше и његовог брата краља Вукашина, довели су до великих промена на угроженим територијама. Хришћанско становништво је искусивши различите облике страдања почело да проживљава страх који ће обликовати свест и слику о Турцима освајачима. Тако је настао феномен, од савременика назван „страх турски", или „страх измаиљићански".[70] О томе је нарочито сликовиту представу оставио светогорски монах Исаија у форми записа забележеног уз превод дела Дионисија Псеудо-Ареопагита. Описујући прилике које су га окруживале, Исаија је написао: „А књигу ову светог Дионисија, велим, у добра времена почех, када божанствене цркве и Света Гора рају подобно цветаху, као неки сад крај извора увек напајан; а сврших ту у најгоре од свих злих времена, онда када разгневи бог хришћане западних крајева, и подиже деспот Угљеша све српске и грчке војнике, и брата свога Вукашина краља и друге велможе многе [...] и пођоше у Македонију на изгнање Турака [...] Те не изгнаше, но сами од њих убијени осташе, и веома много мноштво једни од оштрице мача умреше, а други у ропство одведени бише. [...] И толика нужда и зло љуто обли све градове и

[66] Р. Радић, *Јован V Палеолог*, 359.

[67] J. Fine, *Late Medieval Balkans*, 381.

[68] M. Živojinović, *Napadi Turaka na Svetu Goru*, 12; Г. Острогорски, *Света Гора после Маричке битке*, ЗФФБ X-1 (1970) 279.

[69] M. Živojinović, *Napadi Turaka na Svetu Goru*, 12.

[70] О феномену страха од Турака у скорије време настало је више радова: Ј. Калић, *„Страх турски" после Косова*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја, 1389–1989, Београд 1989, 185–191, Р. Радић, *Страх у позној Византији 1180–1453* I–II; М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима и „страх од Турака" 1386. године*, ИЧ LIII (2006) 93–121.

крајеве западне, колико ни уши слушаше, ни очи видеше [...] просуше се Измаиљћани и полетоше по свој земљи, као птица по ваздуху и једне од хришћана мачем клаху, друге у ропство одвођаху [...] Они који су од смрти остали глађу погубљени бише. Јер таква глад би по свима крајевима, каква не би од постанка света [...] А оне које глад не погуби, ове допуштењем божијим вуци ноћу и дању нападајући ждераху [...] Оста земља од свих добра пуста: и људи, и стоке, и други плодова. Јер не би кнеза, ни вође, ни наставника међу људима ни да их избавља ни да спасава, но сви се испунише страхом измаиљћанским, и срца храбра јуначких људи у најслабија срца жена претворише се. У то време и српске господе седми, мислим, род крај прими. И уистину тада живи оглашаваху за блажене оне који су раније умрли[...]"[71] О оправданом страху који је прожео братства и монашке заједнице на Светој Гори писао је и монах Ромил Раванички: „погибија онога најхришћанскијег Угљеше изазва велики метеж и страхом испуни све монахе на Светој Гори, особито усамљенике и оне који у пустим местима живљаху."[72]

Ови извори су толико речити, они одишу страхом и безнађем које је задесило становништво некада најмоћније државе у читавој области. Политички суноврат је био праћен разарањем пољопривреде и трговине. Због страха и нестабилних прилика, трговци су престали да пролазе овим крајевима, а изложеност бруталном терору акинџија и недостатак хране покренули су сеобе ка северу и западу на територије на којима се становништво осећало безбедније. За само неколико месеци у читавом региону је поништен дуго успостављани демографски и привредни опоравак након великих епидемија куге које су десетковале становништво 1348. и 1363. године. [73]

Властела Српског царства је искористила новонастало стање да у кратком временском року распарча област краља Вукашина и ослободи се некада великог политичког и војног притиска. Победом на Марици, Османлије су утицале на прерасподелу снага међу српским племством. Нестао је дуализам у држави, али је царство тонуло у још већу кризу осипајући се на више државотворних области. План о успостављању нове династије срушио се истовремено са падом Вукашинове области. Марко, Вукашинов син, иако је добио краљевску титулу није био у стању да поврати изгубљени утицај и моћ породице, нити да заиста наследи власт у српској држави. Прилике су биле такве да

[71] Đ. Sp. Radojičić, *Antologija stare srpske književnosti*, 100–101; *Стари српски записи и натписи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд, 1986, 72.

[72] M. Živojinović, *Napadi Turaka na Svetu Goru*, 12; Р. Радић, *Јован V Палеолог*, 381–382.

[73] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 8.

се Марко са својом браћом борио за опстанак, чак и на својим старим породичним поседима.

Недуго после погибије браће Мрњавчевића, почетком децембра 1371. године (2. или 4. децембра) преминуо је цар Урош, последњи легитимни владар из лозе Немањића.[74] Царство је престало да постоји, а заједно са њим се угасио и последњи остатак јединствене српске државе. Нестанком краља Вукашина са историјске сцене, створени су услови који су довели до постепеног успона претходно потиснуте властеле, међу њима и Вука Бранковића. Наступило је већ дуго наговештавано, а још за живота цара Уроша започето доба превласти српских обласних господара.

[74] А. Веселиновић, *Српске династије*, 52.

Међу обласним господарима (1372–1380)

Борбе за превласт

Осипање Српског царства досегло је врхунац почетком седамдесетих година XIV века, када је територија некада јединствене државе била подељена на неколико властеоских области, које су добијале сва обележја државности. Ипак, гашењем лозе Немањића српска држава није нестала, већ се распарчала на низ мањих. Иако наследник краљевске круне, Вукашинов син Марко није успео да одржи на окупу територије којима је до Маричке битке господарио његов отац. Са распадом области Мрњавчевића распршила се и идеја о преношењу немањићке традиције на нову династију. Марко је остао само номинални краљ, без стварне власти и утицаја. Српска властела из непосредног окружења Вукашинове области веома брзо је загосподарила деловима царства које је некадашњи краљ, ширећи своју власт, одузимао од друге властеле.[1] У тим збивањима, обласни господари који су се граничили са Мрњавчевићима нису се задржали на враћању старих поседа, већ су, користећи се погодним тренутком, знатно ширили територије којима су владали.

Као што је својевремено краљ Вукашин потиснуо Гргура и Вука Бранковића из Охрида, не уважавајући родбинске везе које је претходно засновао с њиховим братом, тако се и Ђурађ I Балшић прикључио деоби области Мрњавчевића, раскинувши раније склопљен политички брак са Оливером, сестром краља Марка. Ђурађ I је по Вукашиновој погибији одмах посегнуо за Призреном, једним од најзначајнијих градова који су се налазили у области Вукашинових наследника,[2] што је осујетило освајачке планове жупана Николе Алтомановића, који је такође желео да загосподари тим градом. Оставши без жељеног плена, жупан је запосео тврђаву Звечан на Косову, којом је 1363. године по уговору загосподарио Војислав Војиновић, а после његове смрти град се нашао под влашћу цара Уроша.[3] Истовре-

[1] Ова тема је у модерној историографији подробно испитана, стога у овом раду неће бити посебно обрађивана. Видети Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 206–261; *ИСН* II, 21–36 (Р. Михаљчић).

[2] У новом позиционирању обласних господара после погибије краља Вукашина, Ђурађ I је, напустивши Оливеру, свој политички положај ојачао ступањем у брак са Теодором, ћерком деспота Дејана.

[3] М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову*, 14.

мено са освајањима на југу, Никола Алтомановић је покренуо војне акције ка северним областима српске државе. Изузетно значајна област планине Рудник, коју му је највероватније током 1369. године одузео кнез Лазар, поново се нашла под његовом влашћу.[4] У тим приликама, Рудник је био слабо брањен због тога што је кнез Лазар усредсредио своје снаге на учвршћивање положаја у јужним областима. Освајајући од Вукашинових наследника Ново Брдо и Приштину, где се налазила његова породична баштина, кнез је успоставио свој утицај на Косову, што ће се касније одразити и на политички и територијални успон Вука Бранковића.[5]

Распадом Вукашинове државе настала је још једна властеоска област – област породице Драгаш, деспота Јована и његовог брата Константина. Они су попут браће Бранковића били синови из породице севастократора, а потом деспота Дејана, некадашњег властелина царске породице Немањић.[6] Држава Драгаша обухватала је територије у северној Македонији и жупе Прешево, Врање и Иногоште, које се налазе у данашњој Србији.[7] Најважнији градови у њиховој области били су Струмица и Штип. Охрид, у коме су до Вукашиновог успона боравили Бранковићи, сада се налазио доста удаљен од баштинских поседа Гргура и Вука; Бранкови синови нису ни покушавали да искажу било какве претензије над овим значајним административним и верским средиштем. Чак ни краљ Марко није успео да задржи непосредну власт у Охриду, па је град припао Андрији Гропи, арбанашком обласном господару, чију су врховну власт признавали чак и рођаци Мрњавчевића.[8] Поседи краља Марка и његове браће, нарочито Андријаша, који је ковао и свој новац, били су сведени на узану територију у западној Македонији, са центром у Прилепу.[9]

Извори не бележе да је у првом таласу запоседања територија краља Вукашина учествовао Вук Бранковић. Како се испоставило, ширење области Бранковића, заузимањем или добијањем нових поседа на Косову и у делу Македоније, било је последица новонасталих политичких прилика узрокованих успоном кнеза Лазара. На простору

[4] М. Шуица, *Немирно доба*, 23.

[5] Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсшва*, 212–213,

[6] Д. Спасић и др, *Родословне шаблице*, 75.

[7] Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсшва*, 218–232.

[8] Реч је о Остоји Рајаковићу, властелину који је преминуо 1379. године. Био је зет жупана Андрије Гропе и, како се у његовом надгробном натпису каже, „сродник краља Марка" Сахрањен је у цркви Богородице Перивлепте у Охриду. М. Шуица, *Немирно доба*, 41–43.

[9] Р. Михаљчић, *Крај Срйскоī царсшва*, 213–217; *ИСН* II, (Р. Михаљчић) 24.

некада простране Вукашинове области испреплели су се интереси Балшића, Мрњавчевића, кнеза Лазара, жупана Николе Алтомановића, Бранковића, Андрије Гропе, Драгаша и још неколицине, у том тренутку, недовољно моћне властеле. Дугорочно гледано, од слома Вукашинове државе највећу корист је извукао кнез Лазар. О његовом животном путу до 1371. године заиста се мало зна.[10] Лазарев отац, Прибац, био је дворјанин цара Душана, док је Лазар обављао дужност ставиоца који се старао о царској трпези на двору цара Уроша.[11] Његов успон текао је постепено, а уколико је веровати извору који је користио Мавро Орбин, пред крај царства постао је један од најважнијих политичких ослонаца српског цара. Повезавши се са челником Мусом, господаром жупе Брвеник на реци Ибар, кнез Лазар је још за живота цара Уроша стицао важне дворске позиције.[12] Челник Муса је био ожењен Лазаревом сестром Драганом са којом је имао три сина – Стефана, Лазара, који је добио име по ујаку, и Јована. Догађаји који су уследили показали су пуну привржeност браће Мусић свом ујаку. Стефан и Лазар, стасавши за ратнике, постали су кнежев најстабилнији политички и војни ослонац, док се најмлађи брат Јован посветио духовном позиву, досегавши чин топличког митрополита.[13]

У свеопштем метежу после смрти цара Уроша, кнез Лазар је морао врло брзо да пронађе снажне савезнике како би истакао своје државне претензије и преузео првенство међу осталим српским обласним господарима. Савези су се у то време најчешће склапали браком па је тој врсти политике прибегао и кнез Лазар. Иако није могуће утврдити тачну годину, претпоставља се да се током 1370. или најкасније 1371. године кнез Лазар одлучио да своју најстарију ћерку Мару уда за једног од важнијих српских великаша.[14] Политички избор није случајно пао на Вука Бранковића, сина севастократора, племића с дугом породичном традицијом службе на двору Немањића, чији су се поседи налазили у близини Лазареве баштине на Косову.[15] Као корист од политичког брака склопљеног с Маром, Вук Бранковић је могао да рачуна на тастову подршку у ширењу области, повлашћен положај и сврставање међу

[10] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић, исшорија, кулш, йредање*, Београд, 1989, 15.

[11] М. Благојевић, *Велики кнез и земаљски кнез*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004, 43.

[12] М. Шуица, *Немирно доба*, 101–102.

[13] С. Милојевић, *Мусићи*, ИЧ XXXIII (1987) 33; М. Шуица, *Немирно доба*, 98.

[14] М. Шуица, *О моīућој улози Вука Бранковића у Косовској бици – йрилоī размашрању средњовековне рашне шакшике*, Споменица академика Симе Ћирковића, Зборник радова, књ. 25, Историјски институт, Београд, 2011, 235, нап. 42.

[15] Д. Спасић и др, *Родословне шаблице и īрбови*, 125; М. Спремић, *Десйош Ђурађ*, 23; А. Веселиновић, *Срйске динасшије*, 84.

најзначајније српске обласне господаре с краја XIV века. У браку са Маром Вук је добио три сина, Гргура, Ђурђа и Лазара, који је добио име по свом деди-кнезу. С друге стране, кнез Лазар је оваквим потезом створио чврст политички ослонац који му је био неопходан за даља освајања и позивање на немањићку владарску традицију. Лазарев породични савез је у то време укључивао две веома важне властелинске породице: Бранковиће и Мусиће. Посматрајући територије кнеза Лазара и браће Мусић као јединствену целину, у тесном савезу са државом Вука Бранковића, стиче се утисак да је кнез већ тада засновао територијално језгро које је после нестанка Српског царства добило стратешки значај и представљало стожер поновног окупљања једног дела српске властеле. Област Мусића, Лазаревих сестрића, која се налазила у жупи Брвеник на Ибру, северно од жупе Звечан, била је део државе кнеза Лазара, док је Вук Бранковић своју државу развијао као потпуно независну и суверену. Постепена промена граница властеоских области на територији некадашњег Српског царства била је одраз јачања, или слабљења појединих племићких породица. Крајем 1371. и током 1372. године већ су се биле издвојиле две личности од чијег међусобног обрачуна је зависила и судбина других српских господара.

Непријатељство између Лазара и жупана Николе Алтомановића обновило се после смрти краља Вукашина, када му је жупан преотео Рудник, важно рударско, трговачко и привредно место у коме се, поред рудничких копова и ковнице новца, налазио низ стратешки важних утврђења. Властелин који је господарио Рудником држао је у својим рукама једну од најважнијих области српских земаља, кључ за улаз у Шумадију и даље путеве ка унутрашњости.[16] Никола Алтомановић је после смрти цара Уроша постао, накратко, најснажнији српски обласни господар. О његовој моћи јасно сведочи чињеница да је Дубровачка влада била принуђена да му исплаћује и светодмитарски доходак у висини од 2000 перпера и кумерк солски, трибуте који су својевремено били намењени владарској породици Немањића, или њиховим штићеницима.[17]

У рату који се распламсао између жупана и кнеза током 1372. године, Лазар Хребељановић није био усамљен. Сложене политичке прилике и брзоплети потези жупана Николе Алтомановића довели су до тога да му је угарски краљ Лудовик I Велики ускратио дотадашњу подршку.[18] Као и у многим приликама до тада, спољнополитичке прилике и утицај најмоћнијих владара из суседних земаља одредили су победника у унутрашњим сукобима. Највећи непријатељи Николе Алтомановића – кнез Лазар и босански бан Твртко Котроманић удружили су се и заједнички ступили у вазални положај према угарском краљу Лудовику I (1342–1382). Уз помоћ Угарске, будући први босански краљ, а тада још увек бан Твртко, и кнез Лазар кренули су у одлучујући обрачун са жупаном Николом.[19] Усклађеним војним походима и дипломатским потезима жупан је током 1373. године изгубио, најпре упориште међу својом властелом, а потом и велики део територија. Бежећи пред непријатељима, склонио се у утврђење града Ужица под чијим бедемима се нашла војска кнеза Лазара. Град није могао да одоли опсади, па се жупан Никола предао кнезу. Према извору који је користио Мавро Орбин, Никола Алтомановић је заробљен, одведен у Стару Павлицу, на Ибру, где га је Лазарев сестрић Стефан Мусић ослепио.[20] Раније наведени историјски примери показали су да у време ратова и политичких сукоба родбинске везе нису значиле много, уколико су интереси династија или властеоских породица били међусобно супротстављени. Ипак, у овом случају извори не бележе да је у рату између жупана Николе, иначе брата од тетке Вука Бранковића, и његовог таста, кнеза Лазара, учествовао и сам Вук. Међу историчарима су остале недоумице око утврђивања времена када је тачно Вук загосподарио Звечаном.[21]

Држава Николе Алтомановића, тада највеће српске области, подељена је између бана Твртка, који је присвојио територије преко реке Дрине у Босни, кнеза Лазара, који је заузео области у старим српским земљама, укључујући Рудник, Ужице и вероватно Звечан на југу,[22] и Балшића, који су заузели жупе у залеђу Дубровника, чиме су постали примаоци светодмитарског дохотка.[23] Део територија вероватно су добили и Мусићи, као Лазареви рођаци и вазали који су допринели слому жупана Николе.[24]

Нестанком са политичке сцене Николе Алтомановића, био је отворен пут обнављању српске државе на немањићкој традицији.

[16] М. Шуица, *Средњи век*, Рудник, 260–284.

[17] М. Динић, *Дубровачки трибути*, Из српске историје средњега века, Београд, 2003, 727–749; *ИСН* II, 25 (Р. Михаљчић).

[18] М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 23–25.

[19] М. Динић, *исто*.

[20] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 61; М. Шуица, *Немирно доба*, 114–115.

[21] М. Динић, *Област Бранковића*, 149–153; М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 14.

[22] М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 11–15.

[23] *ИСН* II, 26 (Р. Михаљчић).

[24] С. Милојевић, *Мусићи*, ИЧ 33 (1986) 11–12; М. Шуица, *Немирно доба*, 130–131.

Успон таста и зета

Прикључивањем новоосвојених територија, област кнеза Лазара заузимала је највећи део средишњих територија некадашњег царства Немањића. Њеним постепеним јачањем почели су да се стварају услови за ренесансу српске државности. Још је недостајало да се територија под Лазаревом влашћу заокружи областима у Посавини и Подунављу да би држава добила своје природне северне границе. Брак између Маре и Вука Бранковића, којим је осигуран мир на југу, омогућио је кнезу Лазару да се посвети озбиљној организацији државе и наставком освајања територија на северу. Следећу деценију кнез Лазар је посветио грађењу државе која је требало да настави традицију Немањића. Његова државотворна политика била је заснована на стварању савеза, или присилном потчињавању властеле која није желела добровољно да призна његово првенство.

Смрт последњег владара из породице Немањића, крај царства и борба за превласт међу српским племством нису представљали најтеже бреме епохе. Хришћанске државе на Балкану своју спољну, а добрим делом и унутрашњу политику морале су да заснивају на односу према најснажнијој војној сили у том делу Европе – Османлијама. Управо тај чинилац утицао је и на политику кнеза Лазара, али и осталих обласних господара у окружењу, који су стрепели од силине османског притиска на границе њихових држава. Због тога, питањима опстанка државне самосталности, промовисању владарске идеологије, односу према Српској цркви, као и политици према другим државама у окружењу нису сви српски обласни господари могли да приступе на исти начин. Будући да је новостворена велика државна област кнеза Лазара била географски удаљена од граница Османског царства, српски кнез је могао да решава важна питања под другачијим околностима, за разлику од Вукашинових наследника или браће Драгаш, чије су области биле најизложеније непосредном османском притиску. Заједно са кнезом Лазаром, и уз његову подршку, довољно удаљен од првих османских продора, своју област је градио и Вук Бранковић.[25] Иако историјски извори не пружају конкретне податке, извесно је да се истовремено са успоном кнеза Моравске Србије

[25] О развоју Вукове области, њеним границама, пореклу власти над територијама и топографији детаљну модерну студију објавио је М. Динић, *Област Бранковића*, 148–177, док је у расправи М. Спремић, *Бранковићи – обласни господари Косова*, 127–139, дат преглед њихове политичке улоге као господара Косова и истакнут значај геополитичког положаја њихове области крајем XIV и почетком XV века. Новија истраживања објавио је М. Благојевић у својим радовима: *Територије кнеза Лазара*, 6–18, и *О издаји или невери Вука Бранковића*, 7–42.

одвијао и постепени успон његовог зета, чији су се поседи почели увећавати најпре на територији Косова.

Већ од 1372. године српски обласни господари били су у прилици да сагледају прве последице премештања центара политичке моћи са југа у средишње српске земље. Истовремено, они су се суочили са све већим „страхом од Турака" јер је удаљеност између османлијских пљачкашких одреда и граница српских области бивала све краћа.

Услед таквих околности, а на подстицај светогорских монаха, дошло је до преговора о измирењу између Српске и Цариградске цркве. Негативне последице екскомуникације врха Српске цркве из 1350. године, оптерећивале су не само црквене односе, већ су, како се испоставило, представљале брану суштинским политичким преговорима неопходним за одбрану од Османлија. Османски владар Мурат I после Маричке битке толико је ојачао свој положај у Европи да га је за врховног господара признавао чак и византијски цар Јован V Палеолог.[26]

Све већа претња од османског освајања приморала је српску и византијску страну да убрзају преговоре о измирењу цркава, који су окончани 1375. године. У времену када није више било законитог представника српске централне власти, требало је пронаћи одговарајућу световну личност која би својим политичким угледом и снагом обезбедила спровођење постигнутог договора. У првих неколико година после смрти последњег владара из династије Немањића, као најснажнији властелин издвојио се кнез Лазар. Поред велике моћи коју је испољавао као владар, он је браком са кнегињом Милицом претендовао и на право на немањићко наслеђе.

Према старим српским родословима, текстовима насталим са намером повезивања нових династија са породицом Немањића, кнегиња Милица је водила порекло од споредне лозе Стефана Немање, односно његовог најстаријег сина Вукана, који је почетком XIII века управљао Зетом.[27] У науци се најчешће тај податак узима као аргумент Лазаревог посезања за владарским легитимитетом, настојања окупљања српских земаља под једним жезлом и добијања подршке Српске цркве. Светогорски монаси су упутили посланство управо њему, а не било ком другом обласном господару који је исказивао владарске претензије, или имао формални легитимитет, што је нпр. био случај с краљем Марком.[28]

Лазареве везе са светогорским монасима, јачање духовног покрета исихазма у његовој држави, а нарочито политичка улога у измирењу Српске и Цариградске цркве били су одлучујући у добијању

[26] Г. Острогорски, *Историја Византије*, 502–503; Р. Радић, *Јован V Палеолог*, 358–359.

[27] А. Веселиновић, *Српске династије*, 76–77.

[28] Д. Богдановић, *Измирење*, 359.

политичке подршке Српске цркве. У току иницијатива за преговоре преминуо је и српски патријарх Сава, који се противио прихватању захтева Цариградске цркве, чиме је српски патријаршијски престо био упражњен.[29] На чело Српске цркве доведен је патријарх Јефрем, чији је избор представљао одраз компромиса помирених страна.[30]

Свечани чин измирења симболички је обављен у цркви Св. Арханђела у Призрену, над гробом виновника црквеног раскола – Стефана Душана. Поред различитих црквених великодостојника измирењу су присуствовали кнез Лазар и Ђурађ I Балшић, као господар територије на којој је обављено измирење.[31]

Склапајући што потпунију слику о овом важном догађају који је утицао на судбину српске државности у наредним годинама, па и деценијама, истраживачима је некако измицала посредна улога Вука Бранковића. Она није везана за првенство међу српском господом тог тренутка, нити за односе Вука са Српском црквом, већ се тиче учвршћивања положаја кнеза Лазара као личности која је могла да обезбеди постојаност државе у повоју. Један од кључних преговарача о измирењу био је чувени монах Исаија, писац споменутог текста у коме се говори о последицама Маричке битке и рађању „страха од Турака". Исаија је преживео прве озбиљне упаде Османлија на Свету Гору, био је сведок распада области Мрњавчевића и гашења лозе Немањића. Са таквим искуством, схватајући потребу за новим окупљањем још непокорених хришћанских држава ради отпора новим освајачима, залагао се за измирење које би на друже време донело преко потребну стабилност, јединство и добре односе са Византијом.

Српска црква је подржала кнеза Лазара у његовим настојањима да обнови традицију Немањића и успостави снажну државу која би и у следећој генерацији српских владара одолевала изазовима времена. Међутим, он је могао да се у потпуности ослони на стечену подршку једино уколико би се стекли предуслове за стварање владарске лозе, односно уколико би имао потомства које би могло да наследи државу. Током шесте, седме и осме деценије XIV века, кнез Лазар је у браку са кнегињом Милицом покушавао да добије сина како би обезбедио наследника лозе.[32] Од 1372. године, после смрти цара Уроша и борби за наслеђе Немањића, добијање мушког наследника за кнеза је представљало политичку нужност. Прво мушко дете, Стефан Лазаревић, родио се тек као пети у низу

[29] М. Пурковић, *Српски патријарси средњега века*, Диселдорф, 1976, 88; Д. Богдановић, *Измирење*, 363; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 70–71.

[30] *Исто*.

[31] Д. Богдановић, *Измирење*, 361–363.

[32] М. Шуица, *О могућој улози Вука Бранковића*, 236, нап. 45.

Лазареве и Миличине деце. После њега, кнез Лазар је добио Оливеру и Вука.[33] Кнез Лазар је, водећи се неизвесношћу политичких прилика, морао да рачуна и на неку другу могућност продужетка лозе, уколико за живота не добије директног мушког наследника. Његова најстарија ћерка Мара родила је првог сина, Гргура, највероватније већ у раним годинама брака са Вуком Бранковићем, највероватније 1370/1371.[34] Уколико се узме као релевантан податак који доноси у свом путопису Бертрандон де ла Брокијер да је 1433. године деспот Ђурађ Бранковић, други син Вука и Маре, имао између педесет осам и шездесет година, онда лако може да се утврди да се и он родио пре Стефана Лазаревића. Могуће године рођења деспота Ђурђа падају између 1373. и 1375.[35] Иако 1375. године, у време измирења цркава, кнез Лазар није имао директних мушких потомака, његова лоза је била продужена преко двојице унука које је добио из брака Маре и Вука. На тај начин је већ било обезбеђено наследство власти, а самим тим и преко потребан континуитет и легитимитет династије која се позивала на везе са Немањићима. Рођењем Стефана 1377. године,[36] а потом и Вука Лазаревића, Лазареви синови стали су у први ред наследника државе и традиције на којој је она почивала.

Као што се види кроз историју, услед реалних политичких и животних околности, понекад су и формална права морала бити прилагођавана, или потиснута. Тако је кнез Лазар, претварајући се у правог владара, попут краљева и царева из лозе Немањића, за живота изградио храм у коме ће почивати његово тело након смрти. Управо после сабора на коме се одиграло измирење, започета је градња манастира Раваница, најзначајније Лазареве задужбине, у којој и данас почивају његови посмртни остаци.[37]

До краја седамдесетих година XIV века, кнез Лазар је испунио најважније политичке планове. Иако формално вазал угарског краља Лудовика I Великог, он је своју област градио самостално и без очигледних спољних притисака. Поразом Николе Алтомановића, кнез Ла-

[33] Оливера се највероватније родила 1378. године, а Вук Лазаревић 1380. или 1381. Р. Михаљчић, *Лазаревићи и Бранковићи*, Владарске титуле обласних господара, Београд, 2001, 240–241; А. Веселиновић, *Српске династије*, 77; М. Шуица, *О могућој улози Вука Бранковића*, 235. Р. Михаљчић, *Лазаревићи и Бранковићи*, 240–241.

[34] Момчило Спремић поставља оквирни terminus post quem године Гргуровог рођења (око 1370), *Гргур*, Српски биографски речник 2, Нови Сад, 2006, 788.

[35] Б. де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд 1950, 131; А. Веселиновић, *Родослови српских династија*, 29.

[36] М. Динић, *Из наше раније прошлости IV, Година рођења Стефана Лазаревића*, Прилози КЈИФ 30 (1964) 243–246.

[37] Д. Поповић, *Раванички гроб кнеза Лазара*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989, 173.

зар је постао најснажнији српски обласни господар. Северна гранична област некадашњег царства Немањића, уз обале Саве и Дунава, била је ван његове власти. Облашћу око Кучева и Браничева, уз Дунав, господарила је српска властеоска породица Растислалић, која је претходно изашла као победник из сукоба са српском властелом, чија су имена остала непозната. Растислалићи су, као што је то раније учинио кнез Лазар, признали врховну власт угарског краља, чиме су желели да учврсте своје позиције. Ипак, врховна сизеренска власт Лудовика I није могла да спречи кнеза Лазара у жељи да прикључи област Растислалића својој држави. Тако је 1379. године кнез, поразивши обласног господара Радича Бранковића, из породице Растислалић, постао неприкосновени господар највећег дела старих српских земаља из државе Немањића. Његова се држава у освит девете деценије XIV века простирала од Саве и Дунава, на северу, преко тока трију Морава, све до Новог Брда на Косову.[38] Због тога што је највећим делом обухватала моравски слив, Лазарева, а потом и држава његових наследника, у науци је прозвана Моравска Србија. Начин на који је кнез проширивао своју државу током седамдесетих година XIV века најбоље је описан у једном одломку *Краљевства Словена* Мавра Орбина: „Лазар [...] је заузео Земљу краља Стефана све до Дунава, покоривши Расиславића и другу властелу која је држала речене покрајине: једне је затворио у тамницу, друге протерао, а неке путем разних уговора потчинио својој власти."[39] У другој половини деценије, кнез Лазар је ојачао своје везе са Црквом, нарочито Светом Гором и манастиром Хиландаром, када је постао и један од ктитора задужбине Немањића. Он је исказао своје првенство и заступање немањићког наслеђа тако што је изградио спољну припрату главне цркве Ваведења Богородичиног у Хиландару, коју је на месту старе цркве, подигао краљ Милутин.[40] Међутим, кнез Лазар није био једини који је исказивао отворене претензије на наслеђе Немањића.[41]

Пошто је загосподарио деловима некадашње српске државе који су се налазили у близини територије којом је владао, босански бан Твртко I Котроманић одлучио је да се прогласи за краља.[42] Твртко је жупе у

[38] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 97–98.

[39] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 93.

[40] М. Благојевић, *Кнез Лазар – ктитор Хиландара*, 57–58.

[41] С. Ћирковић, *Сугуби венац, Прилоги историји краљевства у Босни*, Работници, војници, духовници, Београд, 1997, 280, нап. 17. истиче да титулатура и тврдња Твртка I Котроманића да је српска земља остала „без пастира", изнесена у аренги повеље Дубровнику из 1378. године, јасно говори о непризнавању легитимних наследника немањићке круне коју је оличавао краљ Марко од 1372. године.

[42] М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 33–38; С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 5.

залеђу Дубровника одузео од породице Балшић, чиме је успео да придобије и привилегију стицања светодмитарског дохотка, исплаћиваног првобитно српским владарима из династије Немањића, а потом и другим велможама који су господарили дубровачким залеђем.[43] Босански бан Твртко крунисао се на Митровдан 26. октобра 1377. године, прогласиши се краљем Срба, Босне, Поморја и Западних страна.[44] Иако се прогласио владарем Срба, краљ Твртко није господарио територијама старе српске државе Немањића, које су се налазиле под сувереном влашћу кнеза Лазара и Вука Бранковића. Ипак, изгледа да су српски господари уважавали Твртковy краљевску титулу.[45] Твртко I Котроманић у својим политичким плановима није стекао подршку Српске цркве, која је одлучно стала иза кнеза Лазара и његове визије ренесансе српске државе, утемељене на традицији немањићких владара.[46] С друге стране, угарски краљ Лудовик I Велики, који је био са краљем Тартком у родбинским везама (1353. године оженио се кћерком босанског бана Стјепана II Котроманића), није доводио у питање Твртков унутрашњи политички положај и краљевску титулу.[47] Поред краља Лудовика, и Млечани и Дубровчани су босанског краља називали „rex Rassie".[48] О нереду који је преовладавао у српским земљама тих година сликовито сведочи и текст једног српског летописа: „прими начелство (власт) кнез Лазар, српско краљевство, но три краља беху српска у то време: у Призрену Лазар, у Босни Стефан Твртко, у Прилепу Марко Вукашинов."[49]

Лазар Хребељановић, за разлику од Твртка I Котроманића, није посегнуо за вишом владарском титулом, али је своју кнежевску издигао на ранг самодржавног владара.[50] Присвајање звања самодршца, као и

[43] М. Динић, *Дубровачки трибути*, 727–739.

[44] М. Динић, *О крунисању Твртка I*, Глас СКА 147 (1932) 135–142; С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 285–286.

[45] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 67; С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 280; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964, 138. О симболичкој функцији титуле и пореклу набројаних географских одредница садржаних видети у: М. Динић, *Српска владарска титула за време царства*, Из историје српске историје средњега века, Београд, 2003, 175–187.

[46] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 68; С. Ћирковић, *Сугуби венац*, 284.

[47] П. Рокаи, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд, 2002, 122; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 138.

[48] С. Ћирковић, нав. дело, 138; Š. Ljubić, *Listine* IV, 249; *Monumenta Ragusina* IV, 177.

[49] Дечански летопис под годином 6880/1372, Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 209. бр. 583 б.

[50] Комплетну табелу интитулација и потписа кнеза Лазара дао је Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 102--103, табела бр. 2.

владарског придевка Стефан недвосмислено упућују на Лазареву намеру да обнови државу Немањића на старим територијама.[51] Тек када је завршио освајања и обједињавање територија од Саве и Дунава до Косова, кнез Лазар се уз подршку Цркве у интитулацијама и потписима почео називати поред господара Србљем, и господарем Подунавља.[52] Личношћу, јасном државотворном политиком и одлучним потезима, кнез Лазар се издвојио као најјача фигура међу преосталим велможама некадашњег Српског царства. Од његових одлука у великој мери зависио је развој догађаја током претпоследње деценије XIV века.

Истовремено са Лазаревим уздизањем, текло је и јачање његовог зета, Вука Бранковића. Док је кнез Моравске Србије освајао територије на северу, Вук је ширио своју област у правцу југа и запада. Убрзо после смрти Ђурђа I Балшића 1378. године, Вук Бранковић је заузео Призрен.[53] До тада се у оквиру његове државе нашло и Скопље са непосредном околином, које је свакако заузео до 1376–1377. године.[54] Из тог периода потиче његова повеља манастиру Хиландару којом је српском светогорском манастиру поклонио манастир Св. Ђорђа код Скопља, што недвосмислено говори у прилог чињеници да је Вук владао овом регијом у тренутку када је издао даровницу.[55] Свака промена на политичкој сцени врло брзо се одражавала и на положај појединих територија или градова, па је тако био случај и са територијама и градовима под Вуковом влашћу. Није познато када се патријаршијско седиште Пећ, које је после Вукашинове смрти заузео Ђурађ I, нашло у власти Вука Бранковића. Могуће је да је део територија на Косову добио и од свога таста, или као мираз, или као залог родбинског савеза и нарочитог односа који је постојао између та два обласна господара. Друга могућност је да је ово значајно духовно и културно средиште дошло под његову власт тек после Косовске битке, а да се претходно налазило у области кнеза Лазара.[56] У годинама између Маричке (1371) и Косовске битке (1389) Вук је успоставио снажну државу, која је обухватала некада значајне царске градове попут Призрена, Приштине и Скопља, тргове, манастирска средишта, као и многобројне плодне жупе. У време када

[51] Б. Ферјанчић, *Владарска идеолоīија у срӣској диӣломаӣици йосле ӣроӣасӣи царсӣва 1371*, О кнезу Лазару, 139–150; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 92–102.

[52] *Исӣо*; С. Новаковић, *Законски сӣоменици*, 515–517, 775–776; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд, 2003.

[53] М. Динић, *Обласӣ Бранковића*, 149, 151.

[54] М. Динић, исто.

[55] С. Новаковић, *Законски сӣоменици*, 451; М. Динић, *Обласӣ Бранковића*, 150; С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића о даровању скоӣској манасӣира Свеӣоī Георīија манасӣиру Хиландару*, ССА 8 (2009), 119–128.

[56] М. Благојевић, *Териӣорије кнеза Лазара*, 16–17.

се Српско царство осуло на низ мањих области са својствима државе и када је кнез Лазар учвршћивао своју власт са скромном титулом кнеза, али са свим обележјима самодршца и правог владара, Вук Бранковић је својом државом владао носећи не много истакнуту титулу господина. У недостатку централне власти која би имућној и моћној властели додељивала значајније и репрезентативније титуле и звања, титула господин је почела да добија тежину владарског достојанства.[57] Красећи своје име титулом господин, попут других обласних господара, Вук Бранковић је прокламовао сувереност и самосталност на територији којом је управљао, покушавајући да задржи свој положај међу најмоћнијим велможама тог доба. У сачуваним исправама, Вук се у почетку скромно потписивао или у интитулацијама наводио једноставно као „раб Христов Вук",[58] али је увођењем титуле господин на печату исказао свој независан владарски статус.[59]

Док је кнез Лазар свој однос према Хиландару и Цркви заснивао на истицању немањићке традиције и испољавању владарских амбиција, Вук Бранковић је свој углед исказивао на скромнији начин, примерено свом положају. Прилагањем Хиландару различитих материјалних добара, он је стицао ктиторска права, а утицај је ширио и посредством старијег брата, монаха Герасима, који је био један од најзначајнијих чланова хиландарског монашког братства.[60] Тек осамдесетих година XIV века, када се услед османског притиска постепено ограничавао простор за самостално деловање српских обласних господара, дошао је у пуној мери до изражаја однос савезништва и међусобне привржености који су од почетка градили кнез Лазар и Вук Бранковић. У једном тренутку, таст и зет су остали готово усамљена препрека османском продирању у централне делове Балканског полуострва и даље ка Угарској.

Учвршћивање Османлија на Балкану

У време док је кнез Лазар водио борбе за превласт међу српским обласним господарима на северу, а Вук Бранковић под његовим окриљем постепено стварао своју област на југу, Османлије су шириле свој утицај користећи плодове тријумфа из Маричке битке. Османски владар Мурат I, убрзо је наметнуо своју врховну власт хришћанским господарима на Балкану који су се граничили са Османским царством. Свако одбијање прихватања вазалне обавезе према Мурату као сизе-

[57] *Госӣодин*, ЛССВ, 121 (Раде Михаљчић)

[58] С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића о даровању скоӣској манасӣира*, 121–122.

[59] Р. Михаљчић, *Госӣодин*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела VI, Београд, 2001, 107.

[60] М. Благојевић, *Кнез Лазар – кӣиӣор Хиландара*, 51, 54–55.

рену представљао је ризичан потез, с обзиром на то да би објавом рата Турци прогласили те територије или државу за *дарулхарб*, односно „пребивалиште рата", што је подразумевало њено беспоштедно разарање и пустошење од стране османске војске.[61] Признавањем врховне власти Османлија, хришћански владари су под строго утврђеним условима задржавали део самосталности у државама којима су управљали. О природи Муратових освајања у Европи, која су имала подједнако важно политичко и верско значење, сведоче фрагменти сачуваних османских документарних историјских извора. Тако је, после освајања великог дела Тракије, султан Мурат I поручио свом војсковођи Евренос-бегу да не запоставља утврђени духовни поредак ствари и да се у складу са тим понаша као намесник области под његовом управом: „Али чувај се да те не освоји сујета па даречеш: Пределе Румелије ја сам својом сабљом отворио и заузео, него ће боље бити да знаш да је земља својина прво Бога вишњега, па потом је Пророкова. А по заповести Бога вишњега, после Пророка и његов прејемник ти је даровао."[62]

У овој фази турских освајања на Балканском полуострву у остваривању османске политике и даље су кључну улогу имале акинџије – ратнички одреди састављени од брзе, лако опремљене, али убојите коњице. Њихови упади у рубне области држава са којима се Османско царство граничило у Европи постали су синоним за страх, разарање и смрт. Акинџијски коњаници углавном су били размештани у пограничне области како би у сваком тренутку могли да изврше узнемирујуће упаде и међу становништвом посеју страх, који се потом ширио на унутрашњост области и захватао све друштвене слојеве.

Једном успостављен вазални, тј. подређени политички положај у односу на Османлије исказивао се на више начина. Потчињени владари или племство морали су да обезбеђују султану тачно одређен број војних трупа за учешће у ратним операцијама Османлија, како против других хришћана тако и против муслимана. Хришћански господари вазалних територија били су непосредно одговорни за прикупљање пореза, тј. харача, који је увећавао султанове новчане приходе и омогућавао му да започне нове војне походе.[63] Парадоксално, у следећој етапи османских освајања на Балкану, хришћани су, заправо, сами финансирали освајање својих држава. Однос османског владара и његових вазала био је додатно учвршћиван и слањем чланова породице као таоца на његов двор, али и личним доласком самог вазала на поклоњење

[61] Х. Иналџик, *Османско царство*, 18; Х. Матанов, Р. Михнева, *От Галиполи до Лепанто, Балканите, Европа и Османското нашествие 1354–1571*, София 1988, 43–44.

[62] Г. Елезовић, *Турски споменици* I, Београд, 1940, 9.

[63] М. Спремић, *Турци и Балканско полуострво у XIV и XV веку*, Прекинути успон, 262–268.

султану једном у годину дана, а некада и чешће.[64] Тако је, на пример, бугарски цар Иван Шишман, чија се престоница налазила у јужном делу државе, у Трнову, био принуђен да призна врховну власт османског владара, па је ступање у вазални однос ојачао браком између своје сестре Тамаре и султана Мурата I.[65] Османски вазали су, такође, морали да прате и основне правце спољне политике султана, што је подразумевало да су султанови непријатељи, или пријатељи били заједнички, и у складу са тим, захтевало се одговарајуће понашање вазала.[66]

Владари који су се придржавали наведених услова задржавали су раније успостављено унутрашње устројство својих држава. На тај начин, њихове области нису губиле свој изграђени државни идентитет, биле су поштеђене освајања, али су и даље биле изложене повременим пограничним узнемиравањима акинџијских одреда. Хришћанске државе су овакав статус уживале само у првој етапи османских освајања. Ширење османске државе у нешто каснијем периоду заснивало се на утапању балканских држава у територијално-управну организацију Османског царства, чиме су хришћанске земље губиле независност и привремено, или трајно нестајале са политичке мапе Европе.

Време првобитног ширења Османског царства на Балканском полуострву поклопило се са успоном кнеза Лазара и Вука Бранковића. Док је Лазар Хребељановић стварао ново државно језгро Моравске Србије, са престоницом у Крушевцу, а његов зет, област са центрима у Скопљу и Приштини, српски господари јужних области, губили су независан положај и постајали вазали османског суверена.[67] Иако се не може прецизно утврдити време ступања у вазални однос према султану Мурату I, синови краља Вукашина, који су господарили знатно скромнијом територијом, смештеном између Вардара и Црне Реке на истоку, Охрида на западу, Шар-планине и Скопља на северу, као и браћа Драгаш, највероватније су постали османски поданици пре Косовске бит-

[64] Х. Иналџик, *Османско царство*, 18.

[65] С. Новаковић, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд, 1960, 241; J. Fine, *The Late Medieval Balkans*, The University of Michigan Press, 1996, 407.

[66] Приморавањем поштовања ове вазалне обавезе могао би се објаснити и један аспект каснијег сложеног односа Лазаревића према Вуку Бранковићу у годинама после Косовске битке.

[67] А. Атанасовски, *Велбужд како престолнина на господин Константин и неговите вазални односи со Османлиите*, *Годишен* зборник Филозофски факултет на унивазитетот „Св.Кирил и Методиј", кн. 57, Скопје 2004, 265–279, *ИСН* II, 21–22 (Р. Михаљчић); С. Новаковић, *Срби и Турци*, 189; Г. Острогорски, *Серска област*, 145–146; Х. Матанов, Р. Михнева, *От Галиполи до Лепанто*, 65–67; Х. Матанов, *Княжевството на Драгаши*, София, 1997, 135–136.

ке.[68] Док су Османлије покушавале да изједначе свој утицај у Европи и Малој Азији, Муратов ауторитет је, накратко, био уздрман унутрашњим сукобима, који су досегли врхунац покушајем државног преврата иза кога је стајао његов син Шавчи-бег. Немајући много милости, Мурат је 1373. године наложио да се његов син утамничи, а потом и ослепи.[69] Шавчи-бег је у заточеништву преминуо, или је био убијен. Политичка превирања утицала су и на остатке Византијског царства.[70]

И док су османлијске трупе освајале балканске територије, Мурат је средином осме деценије XIV века наставио ширење своје државе на исток покоравањем малоазијских кнежевина, попут Гермијане, Теке, Хамиделе.[71] Учвршћивање положаја Османлија у Малој Азији и потчињавање других турских кнежевина – емирата, дали су легитимитет Мурату I да узме титулу „худавендигара" – императора и „султан-и-азама" – најузвишенијег султана – које су раније носили селџучки султани, а које су сведочиле о његовим владарским претензијама које је као владар – газија желео да обезбеди за себе.[72]

Пошто је увећао територију своје државе, проширио утицај на хришћанске вазале и окончао немире у Османском царству, султан Мурат је био спреман да настави освајања ка српским областима. На почетку нове деценије, области кнеза Лазара и Вука Бранковића постале су непосредно изложене опасности од Турака. Са искуством страха који се већ годинама ширио изван граница покорених области и са акинџијским одредима у суседству, Лазар и Вук, таст и зет, ишчекујући нападе, започели су припреме за одбрану својих држава од Османлија.

[68] Сасвим је вероватно да су браћа Драгаш османску врховну власт признала у време када су већ били заокружили своју властеоску област. Неке спекулације постављају њихово потпадање под турску власт у период велике османске војне најезде у области Сера 1383. или чак 1386. године, а можда и касније, тек после Косовске битке. Уп.:. М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ 43 (2006), 53–54. Други пак сматрају да су Драгаши признали власт Османлија или 1371/72. или 1377/78. године. Уп.: А. Атанасовски, нав. дело, 269, 273; М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, 43.

[69] C. Imber, *The Ottoman empire*, 32; Детаљан опис ових догађаја видети у: Р. Радић, *Јован V Палеолог*, 370–375.

[70] Истовремено са покушајем свргавања Мурата, у Византији је Андроник IV покушао да свргне свог оца цара Јована V Палеолога. О завери принчева против својих очева нема сведочанстава у савременим изворима, већ о њима говоре тек каснији византијски писци попут Сфранцеса и Халкокондила. В. у: P. Charanis, *The Strife amog Palaeologi*, 287, нап. 3; 293.

[71] C. Imber, нав. дело, 27,.Р. Мантран, *Историја Османског царства*, 44 (Н. Ватен).

[72] Х. Иналџик, *Османско царство*, 80.

Доба успона (1380–1389)

Јачање државе Вука Бранковића

Док је кнез Лазар јачао свој владарски положај међу српским велможама, Вук Бранковић је градио државу пробијајући се међу најзначајније српске обласне господаре. Током година успона, Бранковићи су веома водили рачуна да се њихов утицај прошири и устали на местима која су стекла духовни значај. Вуку је било пресудно да у Хиландару, који је веома водио рачуна о томе ко ће бити наследник традиције немањићке државе, одржи још раније успостављен ктиторски углед и настави да шири свој утицај, а ради учвршћивања политичког положаја и успостављања династије. Поред ранијих дарова Хиландару, нарочито манастира Св. Ђорђа код Скопља, Вук Бранковић је српском светогорском манастиру приложио села Горњу и Доњу Гадимљу, удаљена око десет километара југоисточно од Липљана, а која су се налазиле на његовим косовским поседима.[1] Пошто је изгубљена оригинална повеља, не зна се датум даровања.

Вук Бранковић је потпуно независно градио свој однос према Српској цркви, што је носило и одређену политичку тежину. Када је кнез Лазар 1379. године, следећи своје државне интересе, издејствовао смену српског патријарха Јефрема, Вук Бранковић му је пружио гостопримство у својој држави. Бивши патријарх се повукао у манастир Св. Арханђела код Призрена, где је требало да проведе остатак живота у монаштву.[2] Међутим, будући развој догађаја непосредно после Косовске битке и смрт патријарха Спиридона, вратили су га на патријаршијски трон. Читаву деценију Јефрем је боравио у области Вука Бранковића. У немирним временима која су завладала 1389. године, близак однос са поново устоличеним патријархом донео је Вуку и политичку корист. Због тога је његов однос према Српској цркви био веома сложен и превазилазио је, као уосталом и Лазаров, чисто духовне оквире.

О Вуковом добром гласу у манастиру Хиландару, као најважнијем српском монашком средишту, посебно се старао његов најстарији брат, монах Герасим. Он је био члан манастирског братства Хиландара све до новембра 1382. године, када се преместио у манастир Св. Павла на Светој Гори.[3] У другој половини седамдесетих година XIV века,

[1] С. Новаковић, *Законски споменици*, 451; М. Благојевић, *Хиландарски поседи на Косову и Метохији*, Хиландарски зборник 12, Београд 2008, 29.

[2] М. Пурковић, *Српски патријарси*, 108–109.

[3] М. Спремић, *Бранковићи и Света Гора*, Друга казивања о Светој Гори, Београд, 1997, 410–411

Герасим је у више наврата путовао на двор кнеза Лазара, како би бранио интересе Хиландара у спору који је манастир водио са кнежевим властелином Црепом Вукославићем.[4] Управо у то време кнез Лазар је подизао припрату хиландарске цркве посвећене Ваведењу Богородице и постајао њен најважнији ктитор.

После много година проведених у српском светогорском манастиру, старац Герасим је заједно са другим српским монахом, бившим властелином из врањског краја, Антонијем Багашом, обновио запустели манастир Св. Павла на југозападним ободима Свете Горе и претворио га у задужбину Бранковића.[5] И поред тога, он је и касније, све до смрти, задржао велики утицај у Хиландару. Колико је Герасимова реч била важна монасима Хиландара, нарочито се испољило у првим годинама после Косовске битке, када је Вук постао најугледнији српски господар. Тада се манастирско братство у потпуности приклонило Вуку Бранковићу, уз велику наклоност и привржености.

Своје деловање Герасим није ограничио само на манастир Хиландар, већ се бринуо да се породица Бранковић упише међу ктиторе и других светогорских светиња. Истовремено, и кнез Лазар је заједно са својом властелом обдаривао Хиландар, али и друге православне светиње на Атосу.[6] Лазар и Вук су, сваки за себе, али без ривалитета, прилагали поседе светогорским манастирима, постајући важни дародавци, што је обезбеђивало духовну подршку њиховој власти. Тако је 1380/81. године кнез Лазар приложио Св. Пантелејмону, руском манастиру на Светој Гори, Цркву Христа Спаситеља на Косову, са поседима у близини Хвостанске митрополије, заправо Мале Студенице, цркве која се налазила десетак километара североисточно од Пећи.[7] Овај податак је важан да би се одредиле границе области којом је владао Вук Бранковић за живота његовог таста, кнеза Лазара. С краја XIX века, историчари су сматрали да је Вукова област пре Косовске битке обухватала готово читаву територију Косова, са изузетком неких Лазаревих територија и Новог Брда. Скорија истраживања су потврдила да господар Косова на крају XIV века, како се Вук често назива, није имао под својом влашћу неке од важних, духовних и

[4] Р. Михаљчић, *Прилоi срйском дийломаiару*, Изворна вредност старе српске грађе, Београд, 2001, 39–47; М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 427–429; М. Шуица, *Немирно доба*, 117–118.

[5] М. Спремић, *Бранковићи и Свеiа Гора*, 410–411; Г. Суботић, *Обнова манасiира Свеiоi Павла у XIV веку*, ЗРВИ 22 (1983), 207–254.

[6] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 17–22, 129–146, 147–170, 171–176; М. Шуица, *Немирно доба*, 152.

[7] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 147–162; М. Спремић, *Десйоi Ђурађ*, 25.

стратешких средишта.[8] Кнез Лазар, са којим се Вук граничио на Косову и Метохији господарио је Новим Брдом, значајним рударским и трговачким средиштем, Липљаном, који се налазио у јужном делу Косова поља, већ споменутом Хвостанском митрополијом код Пећи, Лабом у северном делу Косова, код данашњег Подујева, а могуће и Звечаном, који се касније нашао под влашћу Вука Бранковића. Читава област северне Метохије, као и крајеви дуж горњег тока Ибра налазили су се пре 1389. године под влашћу кнеза Моравске Србије.[9] Област Липљана, која је припадала кнезу Лазару, била је окружена Вуковим поседима.[10] Вук Бранковић је тада господарио Приштином, седиштем локалне управе и митрополије, која је после Косовске битке пребачена у манастир Грачаницу.[11] Њему су припадале и баштина у Дреници на западу, као и крајеви на левој обали реке Ситнице, долина речице Грачанке, а затим Горња и Доња Гадимља, које је Вук даровао манастиру Хиландару. Имајући у виду велики удео територија кнеза Лазара на Косову и Метохији, што је подразумевало и његово присуство у тој области, може се закључити да је свако територијално проширење које је Вук предузео до одигравања битке на Косову било уз Лазареву сагласност, или је представљало тастов дар свом првом зету. У *Слову о кнезу Лазару*, култном тексту који је написао патријарх Данило III у последњој деценији XIV века, изричито се каже да је кнез Лазар Вуку Бранковићу „довољно земље оделио", а те територије су могле да се налазе само на Косову.[12]

Током стварања државе и утврђивања њених граница, Вук Бранковић се усредсредио и на јачање политичких и привредних веза с другим важним областима или државама у региону, што су му омогућила значајна рудна богатства која су се налазила на Косову, као и развијени градски центри попут Призрена, Скопља, Приштине, Вучитрна и Трепче који су признавали његову власт.[13] Разграната мрежа путева у његовој држави омогућавала је несметано одвијање трговине и промета различите робе у локалним оквирима, али и са другим државама у окружењу. Старајући се о безбедности своје области и њеној унутрашњој стабилности, омогућио је и јачање своје властеле–вазала, што је утица-

[8] М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 5–18.

[9] Исто, 16.

[10] Исто, 12.

[11] Б. Тодић, *Миiройолија у Пришiини – йрва iробна црква кнеза Лазара*, Свети кнез Лазар, споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989, 163–169; С. Ћирковић, *Косовска биiка у међународном коніексiу*, Глас САНУ CCCLXXVIII (1996), 59.

[12] В. Ћоровић, *Силуан и Данило, Срйски йисци XIV – XV века*, Глас СКА, 136 (1929), 96.

[13] М. Динић, *Обласi Бранковића*, 148–158; М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 13.

ло на стварање организоване властеоске војске.[14] Сачувани историјски извори, нажалост, пружају само спорадичне и веома неуједначене податке о властели Вука Бранковића.[15] Неколико имена племића познато је само на основу натписа искованих на новцу, док се једино за челника Смила може реконструисати нека врста биографије, и то за време његове службе на Вуковом двору. Очувани фрагментарни подаци не дозвољавају да се подробније ослика уређење Вукове области, али ћемо на основу штурих извора покушати да дамо бар скицу.

Поред челника Смила, који је био Вуков дворјанин и најпоузданији поданик, задужен за дипломатске односе са Дубровником, у изворима се као део дворске пратње спомињу једино чланови канцеларије. Од знаменитијих личности са титулом, међу Вуковим поданицима спомиње се још само војвода Пројак, док се не може са поузданошћу утврдити да ли је кефалија[16] Никола, сачуван од заборава у два записа о куповини једне књиге око 1389. године, обављао ту дужност у неком од Вукових градова на Косову, или је био поданик кнеза Лазара.[17] Поред ове недоумице, остаје и дилема да ли је ризничар Бранислав, који се у изворима спомиње у првим годинама после Вукове смрти као дворјанин Маре Бранковић, почео да обавља ту дужност још за живота њеног мужа.[18]

Имена неколико Вукових властелина искованих на новцу сведочанство су да је у области Бранковића вођена другачија монетарна политика у односу на новчарство кнеза Лазара.[19] Док је кнез Лазар у потпуности контролисао ковање новца на територији области којом је управљао, не дајући ту владарску повластицу ниједном од својих вазала,[20] Вук Бранковић је омогућио неколицини својих вазала ковање новца са

[14] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 11–12.

[15] М. Шуица, *Немирно доба*, 121–128.

[16] Кефалије су биле представници локалне управе са седиштем у већим градовима и непосредно их је постављао владар. Будући да је институција кефалије била византијског порекла, у Србији се први пут јавља за време краља Милутина, и то у Скопљу, граду који се после распада Српског царства нашао под влашћу Вука Бранковића. Надлежности кефалија су се протезале на војне и цивилне послове у градовима и непосредној околини. Њихова улога требало је да обезбеди нормалан живот становништва у данима мира и успешну одбрану у време ратова.

[17] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, 55, бр. 172, 173, III, 142, бр. 5551, бр. 5556; М. Благојевић, *Државна управа*, 271; М. Шуица, *Немирно доба*, 124.

[18] М. Шуица, *Немирно доба*, 121.

[19] В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд, 2001, 147–149, 168–170; М. Шуица, *Немирно доба*, 135–137.

[20] Једини изузетак могао би представљати положај Лазаревог сестрића Стефана Мусића, уколико се овом властелину припише новац са именом Стефан. М. Шуица, *Немирно доба*, 134–135.

својим именом.[21] Тој групи властеле припадао је и Драгосав, за кога није познато у којим областима је имао своје земљишне поседе, нити коју је титулу носио. Новац властелина Драгосава по својим особеностима веома је сличан новцу који је ковао Вук Бранковић, његови остали вазали и градови Скопље и Призрен, који су се налазили под Вуковом влашћу.[22] Не може се поуздано утврдити да ли је Драгосав, чије се име појављује на новцу, истоветан са „работником" Драгосавом, споменутом у једном запису с краја XIV века. Наиме, делимично очувани запис гласи „Господину ми великом Вуку од работника ти Драгосава", при чему је највероватније „господин велики Вук" управо Вук Бранковић.[23] Иако је име Драгосава забележено у још неколико средњовековних записа из овог периода, нема потврде да је реч о истој особи. У тим се записима Вук, наведен без титуле, обраћа „брату" Драгосаву.[24] Уколико је заиста реч о Вуку Бранковићу и властелину Драгосаву, познатом са новца, онда би овај вид посвете говорио о њиховом нарочито блиском односу, с обзиром на то да се епитет „брат" у средњем веку употребљавао само у посебно присним сизеренско-вазалним односима.[25] Од Вукових вазала, свој новац ковали су још Влатко, Јаков и челник Смил.[26]

Сам Вук је ковао више врста новца, од којих је једна нарочито скренула пажњу историчарима. Реч је о новцу који је на аверсу кованице имао натпис са Вуковим именом, док се на реверсу налазило Лазарево.[27] Ова врста новца сведочи о нарочитом односу Вука Бранковића према свом тасту. Стављајући Лазарево име на свој новац, исказао свој однос према кнезу као свом родитељу, како у духовном, тако и у политичком смислу, признајући га за носиоца немањићке традиције и водећу фигуру међу српским господарима. Овај Вуков динар се, с друге стране, не би могао сматрати исказом вазалства, већ изразом привржености и поштовања првенства главе породице којој је Вук припадао од осме деценије XIV века.[28] Новац Вук–Лазар могао би да представља и поли-

[21] М. Шуица, исто.

[22] С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца*, Старинар, 19 (1969) 220–221.

[23] М. Шуица, *Немирно доба*, 123, нап. 10.

[24] Исто, 123, нап. 11, 12.

[25] Кнез Лазар је свог властелина Црепа, победника у бици код Дубравнице над Турцима, у повељама такође називао братом. В. М. Шуица, *Немирно доба*, 159.

[26] М. Шуица, *Немирно доба*, 122, 124.

[27] С. Димитријевић, *Нова серија нових врста српског средњовековног новца*, 188; В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, 168–169.

[28] Не слажемо се са становиштем према коме ова врста новца представља доказ о постојању вазалног односа Вука Бранковића према кнезу Лазару, В. Иванишевић. В. *Новчарство средњовековне Србије*, 169; М, Благојевић, *О издаји, или невери*, 15–16.

тичко стање према коме је Вук вршио готово заједничку владавину с кнезом Лазаром, њему претпостављеним савезником у родбинском, симболичко-владарском, али не и државноправном смислу. Ова врста новца могла је да буде и опипљив, материјални израз оданости зета, на кога је кнез могао да се ослони у свакој прилици. Заједништво и хармонија осведочена у мирнодопско време, свакако се морала одразити и на ковање ратних планова најуваженије српске господе.

Емисија кованог новца у држави Вука Бранковића спада међу најзначајније у средњовековној српској историји, а по броју серија и сачуваних примерака приближио се кнезу Лазару.[29]

Припреме за одбрану

Није протекло много времена од када је кнез Лазар заокружио своју област, а одреди турских ратника су упали на тле Моравске Србије. Догађаји с почетка нове деценије, како се испоставило, судбоносне по кнеза Лазара и Вука Бранковића, наговестили су одлучујућу битку која се одиграла на Косову пољу 1389. године.

Још од времена Немањића, заштити рубних области српске средњовековне државе придавана је велика важност, јер се на такав начин обезбеђивао мир у држави, али и осигуравала територијална проширења. Како је у другој половини XIV века ослабљена и распарчана српска држава напустила офанзивну политику и почела да заузима одбрамбени положај, тако је и питање заштите граница добило на значају. Још је цар Стефан Душан својим *Закоником* 1349. и 1354. године предвидео и регулисао одбрану пограничних регија дајући им посебан статус, такозваних крајишта.[30] Овим територијама, зонама са посебно организованом одбраном, господариле су велможе које су имале посебну одговорност за спречавање упада разбојника и других војски. Сваки пропуст у обезбеђивању границе повлачио је велике казне, што је представљало додатни подстицај властели–крајишницима за савесно и будно чување поверене територије.

Кнез Лазар је, ослањајући се на законе цара Душана, организовао одбрану Моравске Србије тако да је област крајишта уз источну границу према Бугарској дао на управу једном од својих најоданијих властелина – Црепу Вукославићу.[31] Већ на Божић 1380/1381. године турски лаки коњаници, акинџије, брзим и убојитим продорима напали су Лазареву државу.[32] Страх се проширио не само међу локалним становништвом, него и међу властелом и владарима.[33] Турци су постепено слабили одбрану пограничних регија оних држава које су биле мета њиховог даљег ширења. Иза упада османлијских коњаника остајале су људске жртве, опљачкана имовина, спаљена села, речју – пустош. За такву врсту напада, кнез Лазар је припремио одговарајућу одбрану.

О првом српско-османском сукобу на територији Моравске Србије није сачувано много података. Савременици су само забележили да се збио „Црепов бој на Дубравници," или да су „Цреп и Витомир разбили Турке на Дубравници."[34] Војвода Цреп, кога је кнез називао и својим братом, био је један од најпоузданијих вазала, а по њему је битка и добила име. „Црепов бој" није био окршај већих размера, али је показао да су српски ратници били спремни да бране државу свог господара. Битка се одиграла у области Петруског крајишта, у близини данашњег Параћина, дакле у источном делу Лазареве државе.[35]

Управо у то време, турски одреди акинџија харали су деловима Бугарске, па је вероватно један коњички одред скренуо ка Лазаревим земљама. Не може се са поузданошћу утврдити да ли су то урадили због пљачке, или је у питању било испитивање одбрамбене моћи државе на коју су се Турци устремили. Да је реч о једном издвојеном упаду Османлија, а не организованом ширем војном походу, види се из чињенице да су напад сузбила само два крајишка властелина, од којих Витомир није познат из других историјских извора. Значајнији османлијски поход предвођен султаном Муратом I, или неким од његових знаменитих војсковођа био би изричито споменут у краткој вести летописца, као што је био случај приликом неких каснијих освајања.

После овог успешно сузбијеног упада, у наредних неколико година Турци нису угрожавали Лазареву област.[36] Ипак, непокорене српске области, под влашћу кнеза Лазара и Вука Бранковића, убрзано су се припремале за одбрану од освајача са истока.

---

[29] Од кнеза Лазара сачуване су 22 врсте новца са 831 примерака, док је према евиденцији С. Димитријевића од Вука сачувано 17 врста у 712 примерака. С. Димитријевић, *Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара*, О кнезу Лазару, Београд, 1975, 200; В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, 168–169.

[30] Чланови 49. и 143. посебно регулишу обавезе властеле крајишника. Уп.: Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана*, Београд, 1960, 52, 70; М. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459*, ИГ 1–2 (1987) 29–43; A. Veselinović, *Vojska u srednjovekovnoj Srbiji*, VIG 1–2 (1994), 414–418; М. Шуица, *Немирно доба*, 131–132, 164.

[31] М. Шуица, *Немирно доба*, 117–119, 132.

[32] Љ. Стојановић, *Цреп и Витомир*, Зборник у част Богдана Поповића, Београд, 1929, 356–357; М. Шуица, *исто*, 119.

[33] *Factors in the Ottoman conquests*, The Cambridge History of Islam 1, 284.

[34] Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 214. бр. 589.

[35] Р. Михаљчић, *Где се налазио град Петрус?* Прошлост и народно сећање, Београд, 1995, 225–233.

[36] М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима и „страх од Турака" 1386. године*, ИЧ LIII (2006), 98.

У међувремену, северно од граница Лазареве државе, одиграли су се значајни политички догађаји. Угарски краљ Лудовик I, чији су вазали још 1373. године постали бан Твртко Котроманић и кнез Лазар, преминуо је септембра 1382. године. Чинило се да се његова смрт неће битно одразити на положај господара Моравске Србије, али је, ипак, у наредних неколико година затегнута политичка ситуација у Угарској и неизвесност око наслеђа престола утицала и на угарско-српске односе. Кнез Лазар и краљ Твртко I као бивши Лудовикови вазали уплели су се у династичке борбе.[37] У борби два претендента на престо – малолетног Ладислава, сина напуљског краља Карла, и Жигмунда Луксембуршког, који се верио Маријом, ћерком Лудовика I, кнез Лазар и краљ Твртко били су на страни малолетног Ладислава.[38] Коначно, 31. марта 1387. године Жигмунд Луксембуршки је проглашен и крунисан за краља Угарске.[39] Овакав развој догађаја у великој мери је оптеретио односе између Краљевине Угарске и кнеза Лазара, што је утицало и на слабљење одбрамбене моћи Моравске Србије уочи озбиљнијих османлијских похода.

Нежељени исход у борбама за угарски престо отежао је положај кнеза Лазара. Ипак, још пре Жигмундовог устоличења, кнез Лазар се суочио са правом османлијском опасношћу. Притисак који је на Моравску Србију вршио Мурат I био је присутан још од првог акинџијског упада у област Петруског крајишта. Докази о све већем присуству „страха Турског" на територији Лазареве државе били су, између осталог, видљиви и у градитељству Моравске Србије. Стратешки важна утврђења као што је град Козник, Петрус, Брвеник, Копријан или Сталаћ ојачавали су старе или добијали нове бедеме. Лазарев престони град Крушевац био је опасан са дванаест четвороугаоних кула и зидинама дебелим по два метра.[40] Први пут је једна владарска задужбина, манастир Раваница, грађена као маузолеј кнеза Лазара, била заштићена масивним бедемима и великом донжон кулом, последњим стубом одбране једног града или утврђења.[41] Од градова који су се пре Косовске битке налазили под влашћу Вука Бранковића само су неки били опасани бедемима, попут Скопља, или

[37] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 67; М. Шуица, *Немирно доба*, 25–26.

[38] Кнез Лазар је са својим савезницима у више наврата покретао војне походе против Жигмунда, али без већег успеха. Уп.: П. Рокај, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд, 2002, 123.

[39] *Исто*, 125.

[40] J. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд, 2001, 51–54; М. Поповић, *Утврђења Моравске Србије*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 72, 82–83.

[41] Донжон кула је, по свом положају и димензијама које су биле веће у односу на остале куле, представљала најбоље брањено упориште унутар утврђеног града. Такве куле су данас највидљивије у остацима утврђења манастира Манасије, Раванице и Крушевца.

града Звечана, за кога се са сигурношћу не може рећи коме је припадао. Оно што су српски закони одавно предвиђали својим нормама, почело је да се спроводи у дело. Обавезе становништва назване *градозиданије*, односно подизање и обнављање бедема, и *градобљуденије*, обавеза страже и одбране града, постале су део свакодневног живота житеља градских средишта.[42] Владари, племство и зависно становништво постепено су се навикавали на нове околности и живот у сталном страху од напада. Колико су ове мере предострожности биле оправдане, али и недовољне, убрзо су увидели и кнез Лазар и Вук Бранковић. Прошло је само неколико година од пораза акинџија код Дубравнице, када је сам султан Мурат I стао на чело војске и кренуо у поход на Србију.

Почетком осамдесетих година XIV века, османска држава на Балкану наставила је да увећава територије под својом влашћу. Учвршћивање царства у области Тракије било је крунисано освајањем два велика града, Филипопоља, данашњег Пловдива, 1383. и Софије 1385. године. Тада се Османско царство протегло на делове јужне Бугарске, Македоније и вероватно Свете горе.[43] Заузимањем Софије, Турци су се приближили источној граници Моравске Србије, тако да је било само питање тренутка када ће предузети нове освајачке походе на север и запад, према кнезу Лазару. После претварања Једрена у европску престоницу, Мурат је имао стратешки циљ да учвршћује своју власт у Тракији и Македонији, намећући вазалне обавезе хришћанским господарима, док је истовремено освајао кључне градове на најважнијем путном правцу на Балкану, Цариградском друму. Војна цеста (via Militaris), или Цариградски друм, био је изграђени пут који је повезивао Цариград са Београдом. Пут је пролазио кроз Једрене, Пловдив, Софију, Ниш према Костолцу и потом уз Дунав ка Београду. У средњем веку је био један од ретких очуваних римских путева чија је ширина била толико велика да су могле да се мимоилазе кочије. Добар, поплочан пут који је одолевао киши и којим су могле несметано да се крећу сточне запреге, омогућавао је брз транс-

[42] Ове обавезе су нарочито истакнуте као посебне клаузуле у повељама кнеза Лазара и Вука Бранковића Дубровчанима из јануара 1387. године. В. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 193, 199; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Wien, 1858, 207; *Градобљуденије, Градозиданије*, ЛССВ, 125–126 (М. Шуица).

[43] J. Fine, *The Late Medieval Balkans*, The University of Michigan Press, 1996, 407; Љ. Максимовић, *Византија и Турци од Маричке до Косовске битке (1371–1389)*, Глас САНУ CCCLXXVIII, Одељење историјских наука књ. 9 (1996), 45; N. Housley, *The Later Crusades from Lyons to Alcazar 1274–1580*, Oxford University Press, 1995, 70; Х. Иналџик, *Османско царство*, 16; C. Imber, *The Ottoman Empire*, 28–31; О времену потпадања Хиландара и Свете Горе под турску власт, в.: А. Фотић, *Прилагођавање и опстанак: Хиландар у Османском царству (XV-XVII век)*, Манастир Хиландар, Београд 1998, 91. Још експлицитнији став да је Света Гора признала турску власт 1383. в. у: А. Фотић, *Светогорски метоси у доба прве турске власти 1383–1403 (питање општe конфискације)*, ЗРВИ XXXVII (1998), 213.

порт робе и људи као и контролу над крајевима кроз које је пролазио. Ко је у средњем веку господарио Војним друмом, имао је велике шансе да завлада читавим Балканским полуострвом. После заузимања Софије, следећа велика станица на Цариградском путу био је град Ниш, који се налазио под влашћу кнеза Лазара. Искусне војсковође и државници тог доба могли су претпоставити да ће управо тај град бити следећа мета Муратових ратних планова. Оно што није било могуће наслутити односило се на обим војног похода и правце у којима ће се предстојећа освајања гранати. Такође, једну од највећих непознаница представљало је руковођење војском, односно да ли ће се на челу похода налазити високо позиционирани османлијски великодостојник, или владар лично, од чега је зависила и снага војске, њен морал и крајњи домети планираних освајања. На жалост српских господара, обистинила се најнеповољнија претпоставка.

Напад Османлија на српске земље 1386. године

У пролеће 1386. године, османлијска војска предвођена султаном Муратом I кренула је на пут ка Моравској Србији. Ратни походи у којима су учествовали султани имали су наглашен војни, државни, али и религијски значај; са владаром на челу војске, добијали су својства верског похода и познати су под називом *ulu ğaza*, *ğihadu-'l-ekber*, или *sefer-i-ekber*, тј. џихад.[44] Шта се тачно и којим редоследом догађало током овог похода у пролеће – лето 1386. године, наука ни данас није у потпуности одгонетнула. Међутим, извори се слажу да је султан Мурат I с војском упао у Моравску Србију и утаборио се у области Топлице. Његова војска је опседала, а потом и освојила утврђени град Ниш.[45] Султан Мурат је свој шатор разапео код Плочника, места које се налази југозападно од Ниша, између Куршумлије и Прокупља, а западно од реке Топлице, где је ишчекивао сукоб с кнезом Моравске Србије.[46]

[44] Г. Елезовић, *Бој на Косову 1389 године у Историји Мула Мехмеда Нешрије*, Братство XXXI (1940), 2. Појам *џихад* је арапског порекла и означавао је рат за веру или одбрану вере. Основно значење у турском језику било је борба, рат. A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo, 1985, 241.

[45] S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje, reflections on Murad I's final years*, Ottoman Emirate (1300–1389), Crete University press Rethymnon, 1993, 169–210; М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 99–113.

[46] Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 215 бр. 591; Г. Елезовић, *Огледало света или Историја Мехмеда Нешрије*, Београд, 1957, 22–24 (одломци *Повест о освајању градова по Румелији, Приповест о освојењу Ниша*). Х. Иналџик, *Османско царство*, 22. У српском издању ове књиге налази се материјална грешка где је битка код Плочника датована у 1388. годину и поистовећена је са битком код Билеће.

Српска историографија је сусрет српске и османлијске војске код Плочника, уколико је уопште до њега дошло, углавном сагледавала као кнежеву победу над султаном, која је довела до повлачења османлијске војске из области Топлице.[47] На тај начин успостављана је нека врста равнотеже са коначним исходом Косовске битке у којој је кнез Лазар изгубио живот. Извори пак сведоче о нешто другачијем развоју догађаја, чинећи их неизвесним и недокучивим до краја. Српски летописци су, бележећи по годинама збивања која су оставила најјачи утисак на савременике, записали неколико варијанти наводног сукоба код Плочника. Сачуване вести су неуједначене и не подударају се сасвим по садржају. Једна верзија једноставно бележи да је султан Мурат дошао до Плочника,[48] док друга обавештава да је османски господар пошао на кнеза Лазара, али се вратио од Плочника, при чему се из извора не види да ли је дошло до било каквог сусрета два владара и њихових војски.[49] Друге варијанте још више отежавају разумевање онога што се збило. Неки од средњовековних хроничара прибележили су да је „цар" Мурат дошао до Плочника и истовремено заузео Ниш,[50] или само да је покренуо поход на кнеза Лазара и освојио Ниш, без било каквог помена Плочника.[51] Ипак, најинтригантније су оне вести које бележе да су од Плочника побегли и Мурат и кнез Лазар,[52] или да је „цар Мурат побегао од кнеза Лазара од Плочника и са Топлице".[53] Ова последња верзија, која се налази у највећем броју летописа, једина сугерише да се османски владар повукао пред Лазаревом војском, а у летописима је забележена под 6895. годином, док су претходне верзије записане под 6894. годином.[54] Сув стил и недоречене вести старих српских хроничара натерале су историчаре да одговоре потраже у другим, познијим изворима.

Мехмед Нешрија, турски историчар с краја XV и прве половине XVI века, на посебан начин је описао збивања код Плочника.[55] Представљајући догађаје на основу њихових непосредних, или накнадних

[47] М. Благојевић, Д. Медаковић, *Историја српске државности* I, Београд, 2000, 254.

[48] Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 215, бр. 591 а.

[49] *Исто*, 215, бр. 591 б.

[50] *Исто*, 215, бр. 591 в.

[51] *Исто*, бр. 591 г.

[52] *Исто*, бр. 591 ђ.

[53] *Исто*, бр. 591 е.

[54] Стивен Рајнерт такође проблематизује сачуване податке, разматрајући када је могао да се одигра овај догађај, опредељујући се за 1386. годину, S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 176.

[55] Детаљније о овом и другим османским изворима везаним за Муратову војну кампању из 1386. године видети у: М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 99–113.

последица, са сто година временске и историјске дистанце, Нешрија је уносио дух епохе у којој је живео и стварао.[56] Пратећи наративну нит Мехмеда Нешрије у његовој *историји*, уочавају се разлике у опису и исходу овог Муратовог похода у односу на све податке сачуване у српским изворима.[57] Према Нешријином казивању, султан Мурат I је првобитно сакупио војску у којој су се налазили и његов син Бајазит и војсковођа Тимур Таш, али је ипак сам прешао на европску страну османске државе код Галипоља. У Тракији су га чекале војсковође Евренос-бег и Лала Шахин, са којима је дошао у „српску земљу".[58] Даље у тексту Мехмед Нешрија саопштава да је Мурат мислио да ће „Лазар доћи да се бије. Него ваљда беше чуо (Лазар) да је велика множина скупљене војске. Остаде 14 дана, непријатељ се жив не појави."[59] Османски историчар не наводи назив места где се био утаборио султан. Потом у његовом делу следи *Приповест о освајању Ниша*.[60] Разлика у верзији описа догађаја код Мехмеда Нешрије и највећег броја српских летописа је у томе што турски историчар извештава да је султан Мурат I на челу својих одреда ишчекивао непријатеља две недеље, пре него што је напустио место на коме је поставио свој ратни логор и очекивао мегдан.[61] Пошто се, према Нешрији, Лазарева војска није појавила, султан је покренуо своје трупе и уперио их ка Нишу, који је потом пао у његове руке.[62]

[56] C. Imber, *What does Ghazi acctually mean?* The Balance of truth, Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis, Istanbul, 2000, 165–178.

[57] Љ. Стојановић, *Родослови и летописи*, 215; Г. Елезовић, *Огледало света*, 22–23; Ова питања је проблематизовао и донекле разрешио С. Рајнерт. B. S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 174–179.

[58] Г. Елезовић, *Огледало света*, 22.

[59] Г. Елезовић, *исто*, 22; Поједини историчари, попут Стивена Рајнерта, сматрају да је Мехмед Нешрија имао добар предложак на основу кога је описивао ранију историју османлијског освајања Балкана, па те податке не би требало априори елиминисати. S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 178.

[60] Г. Елезовић, *Огледало света*, 23.

[61] Ова верзија Нешријине приче могла би се упоредити са вестима забележеним у Студеничком, Кувеждинском, Београдском другом, Кијевском и Сарандапорском летопису. У њима се само сугерише да је Мурат дошао до Плочника, али се изричито не спомиње отворени ратни окршај.

[62] S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 177; Нешријина хронологија је крајње непоуздана и код њега је след догађаја на појединим местима поремећен и испретуран, па се не можемо са великим поверењем ослонити на његову хронологију, нарочито када су у питању освајања Балкана с краја XIV века. D. Nicol, *The Last Centuries*, 299; Извесно је да се, према сачуваним османским изворима, крајем априла месеца 1386. године Мурат налазио у Једрену, где је издао један ферман, в. Г. Елезовић, *Турски споменици* I, 4–7.

Други важан извор представља *Краљевство Словена* Мавра Орбина. Поред дела текста који је преузет од превода Мехмеда Нешрије на латински, Дубровчанин је донео детаљан опис Муратовог похода који садржи податке незабележене ни код једног другог аутора.[63] Орбин је очигледно, поред већ утврђених и препознатих сачуваних извора, за овај део своје историје користио и неке изгубљене текстове.[64] У списима бенедиктинског опата спомиње се и Вук Бранковић. Према његовој верзији, султан Мурат је кренуо из Мале Азије са тридесет хиљада ратника да би продро у области кнеза Лазара и његовог зета Вука Бранковића. Мавро Орбин затим износи следећу приповест: „И Лазар и Вук сакупили су такође много пешака и коњаника да му (Мурату) се супротставе. Али, увидевши после да се не могу с њиме огледати, нису се усудили изићи на бојно поље, већ су ишли надомак непријатељске војске по брдовитим и сигурним местима. Кад је, дакле, Мурат видео да их не може победити, дошао је под Приштину. Пошто је није могао заузети на јуриш, задржао се у тим странама отприлике месец дана без веће штете за онај крај. Затим се вратио у своје покрајине. То је било месеца априла 1385. године."[65] Уколико је веровати предлошку који се нашао пред Мавром Орбином крајем XVI века, онда се Вук Бранковић са својом војском придружио одбрани Моравске Србије у коју је продрла османлијска сила предвођена султаном. Тај податак би сведочио бар о неколико чињеница везаних за Вука Бранковића. До средине осамдесетих година XIV века Вук је већ имао довољно велику и опремљену војску са којом је могао да притекне у помоћ свом тасту.[66] Одбрамбени савез таста и зета против Турака био је устројен тако да су и један и други српски обласни господар са својом војском прелазили границе области и помагали свом савезнику. Као што је Вук Бранковић пружио војну подршку кнезу Лазару на територији Моравске Србије, тако је и кнез Лазар три године касније уговорио одлучујућу битку са Муратом на Косову пољу, територији која се налазила у оквиру државе Вука Бранковића. Кнез Лазар и Вук су деловали усклађено и заједнички су бранили своје државе, с обзи-

[63] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 95, коментари С. Ћирковића, 329. М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 106.

[64] Према С. Ћирковићу, који је писао коментаре за *Краљевство Словена*, није јасно порекло ове Орбинове информације, док је извор везан за Лазарево ступање у вазални однос – утврђен. М. Орбин, *нав. дело*, 329.

[65] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 95.

[66] Садржина овог дела Орбиновог списа у потпуности одговара тексту неких српских записа према којима су кнез Лазар и Вук заједнички деловали и владали. В. Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, 50.

ром на то да је било јасно да се појединачним снагама не би могли одупрети притиску Османлија.

У наведеном опису догађаја Мавра Орбина који се односе на турску војну кампању остаје споран помен Приштине као града кога је на повратку са похода опсео султан Мурат. Ниједан други историјски извор тог доба не описује Приштину као добро утврђен град који би својим бедемима могао да заустави велику војску, попут оне која је тада освојила добро брањени и утврђени Ниш.[67] Податак да је уочи Косовске битке и Вукова област трпела од османлијских упада и пљачкања, а не само држава кнеза Лазара, налази се у једном запису на минеју насталом после страдања манастира Грачанице. Описано је да су у манастирској кули изгореле многе књиге, а да су том приликом пострадали и људи и то од руке Османлија.[68] Ови догађаји су се збили у време кнеза Лазара, Вука Бранковића и патријарха Спиридона, дакле у периоду пре Косовске битке.[69] Сасвим је могуће да се поменуто страдање Грачанице догодило и у склопу похода султана Мурата из 1386. године, пошто се овај утврђени манастир налазио у близини Приштине.[70] У сваком случају, запис монаха на средњовековном рукопису представља чврст доказ да да су османлијске трупе рушиле и спаљивале манастире и да је становништво у области Вука Бранковића страдавало и пре 1389. године . Уколико су желели да се на било какав начин одупру Турцима и одбране своје државе, Вук и Лазар су били упућени један на другог. Такву политику су доследно спроводили све до Косовске битке.

На основу приповести коју је Орбин укључио у *Краљевство Словена*, стиче се утисак да су најтачније оне вести српских хроничара које говоре о томе да је Мурат дошао до Плочника, а да се након извесног времена повукао с војском. И поред недоумица око тога шта се збивало код Плочника, сасвим је сигурно да су Османлије успеле да вишедневну опсаду утврђеног града Ниша крунишу победом, чиме је задат први велики ударац кнезу Лазару, али и Вуку Бранковићу.[71] Пад Ниша у турске руке представљао је драгоцен плен и значајан помак у

[67] С. Ћирковић сматра да овде не би могло бити речи о Приштини као циљу напада Муратове војске, будући да Приштина није била утврђен град, а да су управо јаки бедеми били разлог за одустајање од даљег турског напада, и да је заправо реч о неком другом граду који је замењен у извору са Приштином. С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 19, нап. 54.

[68] С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 59.

[69] *Исто*, 59.

[70] *Исто*.

[71] Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, Историјски часопис XXXI (1984), 31.

њиховом приближавању средишњим деловима старих српских земаља, а потом и северном суседу кнеза Лазара – Краљевини Угарској. Ниш је био последње велико утврђење на Цариградском друму (Via Militaris), на путном правцу ка Београду, који је у то време био погранично угарско утврђење.[72] Освајањем Ниша остварени су најважнији планови Османлија, чиме се већ наговештавао велики окршај који је уследио на Косову пољу 1389. године.

Расплитање замршеног клупка сумарних, или непоузданих вести о Муратовом походу на српске земље 1386. године, додатно је отежано подацима које су у својим делима саопштили Мехмед Нешрија и Мавро Орбин. Реч је о разлозима прекида турског напада. Према вестима наведених извора кнез Лазар и Вук Бранковић су, наводно, увидевши војну премоћ Османлија и додатно подстакнути падом Ниша, пристали да ступе у вазални однос према султану како би спречили даља разарања.[73] Кнез Лазар је, према извору који је користио Нешрија пишући своју историју, преузео обавезе које су подразумевале слање хиљаду коњаника у султанове походе и педесет хиљада ока[74] сребра као годишњи трибут – харач.[75] Мавро Орбин, који је користио Нешријино дело у преводу на латински, доноси ширу претпоставку исхода историјског похода, према којој су се и кнез Лазар и Вук Бранковић преко поклисара нагодили са султаном и пристали су да му дају „известан данак, а у случају потребе и хиљаду оружаних људи."[76] Број ратника наведен код Орбина поклапа се са Нешријиним податком, док висина годишњег трибута код Орбина није приказана. У наставку описивања догађаја, Орбин наводи да су након признавања османлијске власти Лазар и Вук „живели у миру и без икаквог узнемиравања на својим подручјима".[77]

Претходно наведени подаци у супротности су с вестима које у својој хроници саопштава Ашик-паша Заде, извор који је хронолошки био најближи одигравању ових догађаја. По њему су ове српске области плаћале данак султану тек после Косовске битке.[78] Вести о плаћању

[72] К. Јиречек, *Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци*, Зборник Константина Јиречека I, Београд, 1959, 88–89, 147–148; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд, 1974, 82–102; Ј. Калић, *Ниш у средњем веку*, 5–38; Љ. Максимовић, *Византија и Турци*, 47.

[73] Г. Елезовић, *Огледало света*, 23; S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 176.

[74] Једна ока сребра износила је 400 грама.

[75] Г. Елезовић, *Огледало света*, 23.

[76] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 95.

[77] *Исто*.

[78] Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена. Два турска хроничара из XV века*, Братство, 26 (1932), 58–59.

харача султану пре Косовске битке немају потврду у савременим изворима насталим у српским, латинским, или византијским круговима, па Нешријин запис остаје да фигурира као литерарна наслага неких познијих времена, када се сукоб између кнеза Лазара и султана Мурата у Косовском боју идеолошки заокружио и пренео као искривљено историјско сећање. И поред тога, неки савремени историчари сматрају да Нешријине и Орбинове податке о ступању Лазара у вазални положај према Мурату I после пада Ниша не би требало унапред одбацити, иако се према њима мора односити критички и са опрезом.[79]

„Страх од турака" у областима кнеза Лазара и Вука Бранковића

Ситуација у српским земљама значајно се променила пошто су Турци заузели Ниш. У државама кнеза Лазара и Вука Бранковића, двема највећим српским областима, започеле су ужурбане припреме за одбрану од новог таласа османлијских напада. Страх је постао опипљив и свеприсутан. Иако су тек после Косовске битке у писаним српским историјским изворима поново забележени утисци савременика који говоре о страху, друга врста извора може да посведочи о промењеној духовној клими и немиру који је завладао у српским државама. Падом града Ниша, кнез Лазар је увидео да не може успешно да брани своју државу застарелим оружјем. Неки позни османски извори, који су се ослањали на старе предлошке, говоре о томе како су Турци заузели Ниш засипајући га кишом стрела.[80] Због тога је кнез започео да далекометним стрељачким и ватреним оружјем осавремењује арсенал којим је до тада располагао. Током септембра 1386. године, кнез Моравске Србије наручио је израду артиљеријског оружја од дубровачког мајстора Милаша Радослављића.[81] Дубровчанин је у наредних годину дана требало да за

[79] М. Спремић, *Турски трибутари у XIV и XV веку*, 288; S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 178; С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 58–60.

[80] М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 108–112.

[81] М. Динић, *Прилози за историју ватреног оружја у Дубровнику и суседним земљама*, Споменик СКА CLXI (1934), 83–84. Михаило Динић у својој расправи доноси интегралан текст документа сачуваног у оквиру серије *Diversa Cancellariae* Дубровачког архива. Аутор наглашава да топове и друго ватрено оружје до средине XV века у Дубровнику нису израђивали специјализовани оружари, већ мајстори других заната, којима је то било споредно занимање, што је био случај и овом приликом. О томе в. и у: Ђ. Петровић, *Оружје Србије и Европа XII–XIV век*, Зборник радова са скупа Европа и Срби, Београд, 1996, 159. Ђ. Петровић сматра да су кројачи израђивали помоћну опрему, као нпр.: тетиве за самостреле, затим нарочите конопце за обмотавање топова и сл., из чега би се могло закључити да је Милаш Радослављић био ангажован не за израду саме бомбарде, већ пратеће опреме.

потребе одбране Лазаревих утврда израђује самостреле, али и топове. Кнез Лазар је схватио да би једино употребом веће ватрене моћи могао да одбије масовне нападе турских ратника. Чињеница да је Моравска Србија почела да се озбиљније наоружава артиљеријским оружјем после пада Ниша сведочанство је страха који је почео да утиче и на начин одбране државе. Овакве скупоцене наруџбине, јер је израда топова поред великог мајсторског умећа изискивала и значајне материјалне трошкове, оптерећивале су кнежеву ризницу. Опсежне војне припреме кнеза Лазара и Вука Бранковића одразиле су се на њихове финансије, што је довело и до ковања новца смањене вредности.[82] Настављено је и утврђивање градова, а у систем одбране почели су да се укључују и житељи градова који нису били поданици српских господара. Приликом склапања уговора са Дубровником, јануара месеца 1387. године, и кнез Лазар и Вук Бранковић су, сваки на територији своје државе, предвидели да Дубровчани који су се настанили у градовима, попут Новог Брда, треба да извршавају обавезе подизања бедема и чувања, односно одбране града. Постало је очигледно да је „страх од Турака" променио начин размишљања српских господара и усмерио их на организовање што боље одбране тада најмоћније две српске области источно од реке Дрине.

Да су се припреме за одбрану од Османлија спроводиле на територији читавог Косова, сведоче и дубровачке повеље, али и једна парница вођена 1388. године пред судом Серске митрополије, између духовника пирга у Хрусији и братства манастира Хиландара.[83] Спор је покренут пошто је пиргу одузета црква Св. Богородице у Липљану, која се налазила у држави кнеза Лазара.[84] Поред међусобних оптужби, монаси Хиландара су доказивали да је кнез Лазар одузео цркву калуђерима из пирга у Хрусији због тога што је један монах проневерио и злоупотребио знатна материјална и новчана средства која је кнез наменио обнови тамошњег утврђења.[85] Не улазећи у правно тумачење одлуке кнеза Лазара о одузимању поседа и цркве монасима, јасно је да је кнез, у годинама после пада Ниша и похода султана Мурата I у топлички крај, радио на обнови утврђења, ишчекујући нове нападе Турака. Такође, припреме за одбрану поткрепљују тврдњу да се после османлијског похода из 1386. године, кнез Лазар и Вук Бранковић,

[82] М. Шуица, *Немирно доба*, 137 ; В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, 161–164, 168–169; М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 119.

[83] *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија* I, Скопје, 1975, 366–377; М. Живојиновић, *Хиландарски пирг у Хрусији*, Хиландарски зборник 6 (1986), 74–78; М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 11–12.

[84] *Исто*.

[85] *Исто*.

ипак, нису потчинили султану, како се може наћи у неким позним историјским изворима.

Османлије су се постарале да страх који су ширили пређе границе српских области и допре до других држава. У јесен 1386. године турске акинџије су први пут упале у Босну, па се „страх турски" проширио све до Јадрана. Иако се султан Мурат I повукао са највећим делом своје војске и отишао у Малу Азију, део коњичких одреда остао је да крстари централним делом Балканског полуострва. То је био знак да су области кнеза Лазара и Вука Бранковића и даље биле угрожене, а њихове границе порозне. Није утврђено којим путем су акинџије стигле у област Хума и залеђе Дубровника – или преко северне Албаније и области Балшића, или су се у западне крајеве упутиле преко Косова и државе Вука Бранковића.[86] После пада Ниша и Муратовог логоровања у области Топлице, овакви су се напади могли очекивати. Ипак, османлијски упади у Хум нису били без подршке одређених српских обласних господара.

Господар Зете, Ђурађ II Балшић, син Страцимира Балшића, у то време је водио рат против босанског краља Твртка I Котроманића. Непријатељства су била толико велика да је Ђурађ у помоћ позвао Турке, који су се октобра 1386. године затекли у области Хума.[87] Терор акинџија у области око реке Неретве изазвао је велики страх међу становништвом Хума. Бежећи пред Турцима заједно са својом покретном имовином и стоком, људи су тражили спас на безбеднијим територијама, пре свега у Стону и на Пељешцу, а за то им је била неопходна дозвола дубровачких власти.[88] У одлукама већа Дубровачке општине први пут се помиње термин „terror Turcorum", односно страх од Турака.[89] У дубровачким документима датираним после 29. октобра више се не спомињу турске војне операције у залеђу, нити принудне сеобе становништва покренуте страхом. Очигледно су се акинџије после извршене пљачке и спроведеног терора повукле из региона, будући да се већ било загазило у дубоку јесен, доба када су јењавале ратне активности.

[86] В. Ћоровић, *Историја Босне*, Београд, 1940, 318; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 158. М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 114–118.

[87] Ово мишљење заступа и S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 179; N. Housley, *The Later Crusades*, 70.

[88] И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд, 1952, 8; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 158; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb, 1980, 183; Ђ. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Анґорске битке*, Зборник за историју БиХ 1, Београд, 1995, 85.

[89] М. Динић, *Одлуке већа* II, Београд, 1964, 298; М. Шуица, *Приповести о српско-турским окршајима*, 114–118.

Поучени непријатним искуством, Дубровчани су донели уредбе о утврђивању и чувању Стона, мада су још претходне године у малом Стону почели да граде три куле и планирали су издвајање новца за стражарску службу, док је обалу с неретљанске стране чувао један наоружан брод.[90] Од тог времена бекство становништва на Пељешац, чак и из удаљенијих крајева, постало је редовна појава приликом сваког следећег турског упада у ове крајеве.

Крајем XIV века биле су све учесталије сеобе српског становништва пред Османлијама. Оне нису биле подстакнуте имагинарним страхом или гласинама које су шириле панику међу људима, већ последицама османских бруталности. Кретање становништва из српских држава одвијало се углавном у два велика правца. Први је био усмерен ка областима Далмације и Босне, територија још увек ван домашаја значајнијег османлијског пустошења, док је други пут водио ка северу и Угарској која је, бар на први поглед, деловала као безбедна и заштићена држава.[91] У последњој деценији XIV века такве представе су биле потпуно распршене; више није постојало место на југу и истоку Балканског полуострва које је представљало сигурно уточиште од османских акинџија.

У месецима после османлијског похода из 1386. године, кнез Лазар је покушао да обезбеди мир у српским земљама и ојача одбрану од Турака успостављањем нових родбинских веза. Ступио је у преговоре са обласним господарем Зете Ђурђем II Страцимировићем Балшићем о склапању брака који би био залог мира и добросуседских односа. Тако је 1387. године кнез удао своју кћер Јелену за Ђурђа, који је у претходним збивањима био османлијски савезник. Тим браком исплетен је чудан политички троугао између Лазара Хребељановића, краља Твртка I Котроманића и Ђурђа Страцимировића Балшића, с обзиром на то да су Твртко и Лазар били савезници, а Ђурађ и босански владар у непријатељским односима. Није познато какав је у то време био однос између Лазаревих зетова, Вука Бранковића и Ђурђа Страцимировића Балшића. Колико је овај потез био политички далековид, или без нарочитог утицаја на коначно одмеравање снага са Османлијама показали су догађаји у наредним годинама.

[90] И. Божић, *Дубровник и Турска*, 9.

[91] D. Dragojlović, *Migrations of the Serbs in the Middle Ages*, Migrations in Balkan History, Belgrade, 1989, 66; С. Ћирковић, *Сеобе српског народа у краљевину Угарску у XIV и XV веку*, Сеобе српског народа од XIV до XX века, Зборник радова посвећен тристагодишњици велике сеобе Срба, Београд, 1990, 37–46.

Однос Вука Бранковића и кнеза Лазара

Политичке везе између Вука Бранковића и кнеза Лазара успостављене Вуковом женидбом са Маром око 1370/71. године биле су унапређиване током седамдесетих и осамдесетих година XIV века, а врхунац су досегле у бици на Косову, 15. јуна 1389. године. За тих двадесетак година, колико је трајао заједнички успон, у историјским изворима ниједном није забележен било какав траг о међусобном раздору, несугласицама, или непријатељским односима.[92]

Иако је удаја кћери за знамениту српску властелу, или племиће из Угарске и Бугарске била један од стратешких стубова политике кнеза Лазара, његов однос с Вуком Бранковићем имао је нарочиту тежину и не може се довести у исту раван са осталим зетовима.[93] Често се наводи да је Вук захваљујући кнезу Лазару достигао свој висок углед, а при томе се превиђа да је кнез Лазар могао да започне ширење своје државе тек након задобијања подршке свог зета Вука Бранковића, припадника старог српског племства, обласног господара Косова с титулом господина. Политичко савезништво таста и зета, временом се претворило у изузетно присан однос који се обликовао под утицајем различитих околности. Савременици кнеза Лазара и Вука Бранковића оставили су писано сведочанство о њиховом односу, који су описали као владавину обележену складом и заједништвом, готово породичном владавином. У једном запису из Грачанице наведено је да је књига завршена „у дане благовернога и христољубивога кнеза Лазара и господина Вука."[94] Још сликовитији је запис настао 1387. године у манастиру Св. Арханђела код Призрена, на територији Вукове државе, у коме се каже да је преписивање књиге завршено „у дане благовернога и христољубивога и Богом преосвећенога господина кнеза Лазара и возљубљенога њему сина господина Вука, који су тада државали све српске земље, као и поморске. И тако су у јединству и љубави побеђивали непријатеље своје."[95] Колико је овај монах-преписивач био пристрасан, а колико се постарао да без страсти овековечи политичка збивања из времена у коме је живео, питање је које и даље привлачи пажњу историчара. Проучавањем

[92] До сада је у више наврата подробно анализирана веза између кнеза Лазара и других обласних господара, првенствено из угла владарске идеологије и политичког положаја кнеза Моравске Србије. Детаљно о увидима у тему и дометима историографије, в. опширније у: М. Шуица, *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића у светлу дубровачких исправа из 1387. године*, ССА 9 (2010), 217, нап. 2.

[93] М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, Мелбурн, 1956, 19–26; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 98–99.

[94] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, Београд, 1902, 53, бр. 162.

[95] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I, Београд, 1902, 50, бр. 57.

сачуваних повеља с краја осамдесетих година XIV века може се доћи, ако не до истоветног, оно бар до сличног закључка о природи њиховог односа и начина владавине уочи Косовске битке. Уколико се у разматрање укључе и други, а не само формално-правни елементи савеза Лазара и Вука, онда постаје јаснија слика њиховог односа, али и онога што се збивало на Косову пољу 1389. године.[96]

Државна политика коју је кнез Лазар водио у последњим годинама своје владавине била је обележена изразитом жељом да се истакне право на наслеђе немањићке традиције. За такав став имао је подршку врха Српске цркве. Од 1379/80. године кнез Лазар је на територији Моравске Србије у потпуности успоставио складан однос између световне и духовне власти, јер се на патријаршијском трону налазио његов близак пријатељ и сарадник, патријарх Спиридон. Српски патријарх је подржавао кнежеве владарске претензије и жељу за обновом некадашњег сјаја и угледа српске државе, поготово у јеку османлијских продора у српске земље.[97] Остали српски обласни господари нису имали намеру да се потчине врховној власти кнеза Лазара и признају га за јединог наследника Немањића. Обласни господари су сувише дуго прокламовали и упражњавали сувереност у својим областима да би тако лако прихватили политички и владарски примат кнеза Лазара, који није припадао круговима најугледнијег српског племства, нити је пак био потомак Немањића. Ипак, кнез Лазар је успео у једном – задобио је одлучну подршку врха Српске цркве и изградио је посебан однос са својим првим зетом, Вуком Бранковићем, који је по својој присности превазилазио уобичајен вид односа међу обласном господом. Идеја о породичном савезу, утемељеном у браковима склопљеним између Лазаревих ћерки и угледне властеле из српских и суседних држава, није била у потпуности преточена у стварност. Уколико је кнез Лазар и желео да састави одбрамбену алијансу, окружујући се савезницима у борби против Османлија, само је један од његових зетова заиста представљао савезника на кога се могао потпуно ослонити. Био је то Вук Бранковић.

Каква је била природа њиховог међусобног односа уочи битке на Косову, можда најбоље сведоче две повеље које су кнез Лазар и Вук Бранковић, свако за себе, издали Дубровчанима, поводом обнављања старих трговачких повластица у српским земљама. Иако су се повластице односиле искључиво на територије којима су таст и зет владали,

[96] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 98. Расветљавање чињеница подразумева и приступ из угла дипломатичке грађе, наративних извора, нумизматике, али и политичке историје и историје државности.

[97] М. Пурковић, *Српски патријарси*, 116–120.

у повељама се назиру и њихове владарске претензије. Дубровачко посланство које се састојало од двојице знаменитих грађана, Николе Гундулића и Јакова Бавчелића, крајем 1386. године упутило се најпре на двор кнеза Лазара, а потом Вука Бранковића како би обезбедило повољне услове пословања у српским земљама. Они су своју путну агенду креирали по одређеном реду, хијерархијском значају српских велможа – обласних господара. Посланство је затекло кнеза Лазара у Крушевцу, где су повластице обновили и озваничили 9. јануара 1387, а потом је Вук Бранковић дубровачке поклисаре угостио 20. јануара у Приштини.[98] Дубровчани су и раније долазили на дворове ова два српска господара, као и на двор Ђурђа II Страцимировића Балшића, тражећи препоруке за исплату стонског дохотка.[99] Све до почетка 1387. године, врховни управни органи Дубровачке општине оклевали су са тражењем од кнеза Лазара и Вука Бранковића званичне потврде трговачких привилегија које су уживали још од времена Немањића. Разлози за одлагање били су политичке и дипломатске природе.[100] Још од јуна 1383. године у Дубровнику је планирано организовање посланства које је требало да оде на двор кнезу Лазару, али до слања поклисара није дошло. У каснијим одлукама дубровачких органа власти из 1385. и 1386. године говорило се о слању емисара господи Србије, а под њима су се поименично подразумевали и наводили кнез Лазар и Вук Бранковић.[101] У време када је посланство стигло у старе српске земље у зиму 1387. године, више није било недоумица ко је био главни носилац наслеђа Немањића. Промене које су уследиле у односу Дубровчана, као угарских поданика, према кнезу Лазару, а потом и Вуку Бранковићу, једним делом биле су одраз стања међувлашћа, проузрокованог борбама за угарску круну. С друге стране, они су били принуђени на

[98] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 191–201, даје попис и ранијих издања. М. Шуица–Т. Суботин, *Повеља Вука Бранковића Дубровнику*, ССА 9 (2010), 99–109, такође са освртом на ранија издања.

[99] М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Републике* I, Београд, 1959, 246; М. Динић, *Одлуке већа* II, 206, 216, 301–304, 580; М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22, (1983),169; М. Спремић, *Косовска битка – проблем издаје*, Косовска битка1389. године и њене последице, Међународни симпозијум, Химелстир, 1989, Београд, 1991, 36.

[100] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 13–14, 17;

[101] М. Динић, *Одлуке већа* II, 137. Михаило Динић је у именском регистру *Одлука већа* оставио могућност да се Вук Бранковић подразумева и под термином nepotus који је садржан у једној одлуци Малог већа везаној за посланство у српске земље датованој 15. фебруара 1386. За новембар исте године везује се више одлука које су се тицале слања поклисара кнезу Лазару и Вуку Бранковићу у вези са обновом трговачких повластица. В. М. Динић, *исто*, 301–304; М. Шуица, *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића*, 218–222.

коначно прихватање реалности у српским земљама која је подразумевала постојање више напоредних утицајних политичих средишта.[102] Кнез Лазар је, заокруживши своју област, слободно испољавао владарске претензије, показивао моћ, уз недвосмислену подршку Цркве. За разлику од њега, краљ Твртко I, који је такође исказивао немањићко порекло своје краљевске круне, иза себе није имао одговарајуће духовно упориште које би му у старим српским земљама обезбедило неприкосновен владарски ауторитет. Дубровчани су у тим смутним и превртљивим временима умели да дипломатски искажу поштовање и према једном и према другом српском владару. Они су уважавали хијерархијски однос успостављен у оквирима вазалног устројства угарског краљевства, при чему су и Твртко и Лазар од 1373. године били поданици угарског краља. Средином 1386. године краљ Твртко и кнез Лазар били су у отвореном непријатељству са угарским племством које је подржавало Жигмунда Луксембуршког, када су започели сукоби на северним српским границама, готово истовремено са упадом Османлија у област Топлице.[103] Док су још увек трајале унутрашње борбе за угарски престо, а Жигмунд чекао погодну прилику да се крунише за краља, кнез Лазар је напустио свој вазални статус према угарској круни.

Под таквим околностима, непосредно после османлијских напада и губитка утврђеног града Ниша, дубровачки поклисари су се упутили у државе под влашћу кнеза Лазара и Вука Бранковића. Они су, поштујући дипломатска правила, походили српске господаре по реду важности и угледа. Због тога су прво отпутовали на кнежев двор у Крушевац. Чињеница да су од сваког засебно тражили потврду повластица које би важиле на територијама њихових држава, сведочи да је Вук Бранковић самостално владао својом облашћу као суверен господар који није био вазално потчињен своме тасту. Ипак, повеље које су ова два обласна господара издала Дубровчанима показују и разлику у њиховом међународном положају, али и виђење међусобних односа који су били прожети родбинским и политичким везама, али и стратешким савезништвом које је требало да их заштити од Турака. Кнез Лазар је наступио према дубровачким дипломатама са позиције владара, издајући свечану повељу, титулишући се као „Стефан кнез Лазар православни и самодржавни господар Српске земље и Поморја и подунавских области".[104] Кнез је свом личном имену додао и владарско Стефан, које су користили владари из династије Немањића, чиме

[102] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 16.

[103] С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 61.

[104] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 191–201.

се позвао на њихову владарску традицију.[105] Самодржавност и господарење над српским земљама, Поморјем и Подунављем, које је кнез Лазар навео у документу издатом Дубровчанима није нужно подразумевало и врховну власт над осталим српским обласним господарима, већ заступање државног континуитета.[106] Кнез Лазар је, користећи подршку врха Српске цркве и патријарха Спиридона, уклапао свој владарски програм у традицију немањићке владарске идеологије која је стварана још од краја XII века.[107] За разлику од таста, Вук Бранковић се скромно определио за састављање повеље које је имало више особености отвореног писма и без значајних титуларних обележја.[108] Уочљива разлика у изгледу и саставу повеља преко којих су обласни господари исказивали своју моћ и статус, говори у прилог томе да је Вук желео да нагласи одређену врсту старешинске градације у оквиру породице и истакне првенство таста, односно кнеза Лазара.[109] У Вуковој повељи, која је у великој мери подударна са Лазаревом, наводи се да Дубровчанима обнавља повластице на својој територији на основу раније повеље цара Стефана Душана и повеље коју је издао и кнез Лазар, кога у повељи назива *господином кнезом*.[110] На овај начин Вук Бранковић је истакао уважавање државно-политичког примата кнеза Лазара, али и нарочито поштовање које је својствено породичном старешинству и родитељству.[111] Неколико година касније, на сличан

[105] Р. Михаљчић, *Одјек титуларног имена Немањића*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела VI, Београд, 2001, 218–221.

[106] Бавећи се положајем кнеза Лазара и његовим односом према другим обласним господарима, Раде Михаљчић је става да спомињање самодржавности не подразумева и врховну власт над осталим његовим зетовима, српским обласним господарима. Као пример шире употребе термина самодржац, Р. Михаљчић наводи интитулацију Лазаревог зета Ђурђа Страцимировића Балшића који се 1386. године, у повељи издатој Дубровчанима, такође титулисао као *„самодржавни господин Ђурађ све зетске и поморске земље"*. Р Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 93–94.

[107] Нова владарска идеја у Србији и концепт власти родоначелника, а касније и његових потомака уобличили су се још у *Хиландарској повељи* Симеона Немање из 1198. године. А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права од XII до краја XV века*, Београд 1926, 11–12; С. Марјановић Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997, 60–81, 100–118; Б. Бојовић, *Краљевство и светост, Политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд, 1999, 33–47.

[108] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 191–201, М. Шуица–Т. Суботин Голубовић, *Повеља Вука Бранковића Дубровнику*, 100–104; С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 14.

[109] М. Шуица, *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића*, 225–226.

[110] М. Шуица, *исто*.

[111] Р. Михаљчић, *Господин*, Владарске титуле обласних господара, Сабрана дела, VI, Београд, 2001, 104–113.

начин је кнез Стефан Лазаревић спомињао свога оца као „господина и родитеља ми светопочившег кнеза Лазара".[112] Статус Вука Бранковића у односу на кнеза Лазара, од тренутка када је постао члан шире Лазареве породице, могао би најбоље да се опише као однос „млађег" према „старијем", зета према тасту, „родитеља" и „сина".

Израз поштовања зета према тасту не може се разумети као Вукова вазална зависност у односу на кнеза Лазара, јер је Вук самостално управљао својом државом, водио сопствену спољну и црквену политику, ковао свој новац и у потпуности независно доносио све политичке одлуке.[113] Односи између Лазара и Вука превазилазили су уобичајене, управо зато што су настајали и развијали се у доба великих унутарполитичких превирања и државног провизоријума. Спрега таста и зета била је ојачана великом турском опасношћу, што је довело и до стварања заједничке одбране њихових држава. Територијални поклони које је кнез Лазар учинио Вуку Бранковићу на територији Косова, сигурно нису били условљени ступањем Вука у вазални однос према тасту, нити су били плод Вуковог притиска на господара Моравске Србије.[114] Уочи битке на Косову, после великих искушења доживљених приликом похода Османлија на Лазареве и Вукове земље током 1386. године, два обласна господара, као чланови породице, још више су се зближили и планирали су заједничку одбрану својих области које су у војно-стратешком погледу чиниле једну целину. Колико су таст и зет делили успехе, по речима оновремених хроничара, толико су делили и тешке тренутке.

О блискости односа између таста и зета сведочи још једна чињеница. Прворођени син из брака кнеза Лазара и кнегиње Милице понео је име Стефан, титуларно име српских владара, предвиђено за престолонаследника и настављача владарске лозе.[115] Стефан Лазаревић се родио 1377. године у време када је кнез Лазар већ имао унуке из брака Вука и Маре Бранковић. Неколико година после Стефановог рођења,

[112] М. Шуица, *Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру*, ССА 3 (2004), 112, 114.

[113] С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 67. М. Шуица, *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића*, 225–226.

[114] Тезу да је кнез Лазар уступио Вуку области зарад ступања у вазални однос заступа М. Благојевић, *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004, 293–294. Аргументацију за овакву реконструкцију збивања пружа недовољно прецизан текст култног списа, *Слова о кнезу Лазару*, у коме се каже да је кнез Лазар Вуку „оделио довољно земље" са великим градовима, што, као што смо навели, не мора нужно да буде последица заснивања вазалног односа, већ посебног чина милости у оквиру породичне хијерархије.

[115] Р. Михаљчић, *Одјек титуларног имена Немањића*, 205–239; Р. Михаљчић, *Лазаревићи и Бранковићи*, 240.

кнез је добио и другог сина.[116] Разлика у годинама међу Лазаревим синовима може, бар приближно, да се утврди на основу породичног портрета у манастиру Раваници. Њега је кнез Лазар крстио именом Вук. Нема сумње да му је име било додељено по првом и најпривржениjем Лазаревом зету, кога је кнез у духовном смислу доживљавао као свог сина. И на овај начин могла је бити исказана нарочита милост и добра воља таста према Вуку Бранковићу. С друге стране, најмлађи од три сина Вука Бранковића носио је име Лазар што још више потврђује идеју о породичном заједништву и међусобној привржености два обласна господара.

Односи између кнеза Лазара и Вука Бранковића уочи битке на Косову личили су на односе које су градили краљ Вукашин и његов брат деспот Јован Угљеша, готово две деценије раније. Сасвим је могуће претпоставити да је у случају кнежеве изненадне смрти или погибије, до пунолетства Стефана Лазаревића, Вук Бранковић могао преузети улогу заштитника обе породице и њихових држава. У сенци страха од Турака више нису важиле оне норме и обичаји својствени мирнодопским приликама.

Дубровчанима који су почетком 1387. године дошли у Моравску Србију и на Косово било је веома важно да обнове старе повластице и утврде своја права на територијама под влашћу српских господара. Предвиђајући различите могућности расплета будућих збивања, они су желели да им истоветне услове пословања и правне сигурности обезбеде и кнез и његов зет. У време доласка дубровачких поклисара на дворове српских господара већ се предосећао нови рат против Османлија. Страх и припрема за одбрану остале су овековечене и у повељама. Они грађани Дубровника који су били у пролазу или су намеравали да се само кратко задрже у том граду, имали су могућност да бирају да ли ће подржати одбрану града.[117] Иста одредба налази се и у повељи Вука Бранковића, с тим што Вук ову обавезу забаштињених Дубровчана није везао само за један град, већ за градове у читавој својој држави.[118] Ове одредбе су биле јасан знак да се већ почетком 1387. године увелико припремала одбрана и то јужних области на Косову, које су биле најугроженије од Османлија.

Вукова самосталност у вођењу спољне политике наставила се и током наредне, 1388. године. По истом моделу по коме су обновили традиционалне трговачке повластице Дубровчанима, кнез Лазар и Вук Бранковић, свако за себе, тражили су од дубровачких власти да

[116] Р. Михаљчић, *Лазаревићи и Бранковићи*, 240–241.

[117] С. Новаковић, *Законски споменици*, 201.

[118] М. Шуица–Т.Суботин, *Повеља Вука Бранковића Дубровчанима*, 102, 103.

се исплати стонски доходак калуђерима српског манастира Св. Арханђела Михаила и Гаврила у Јерусалиму.[119] Пре 31. августа оба српска обласна господара су упутила писма, заправо молбе Дубровачкој Општини да се стонски доходак исплати српским монасима из Јерусалима. Стонски трибут успостављен је након што је Стефан Душан продао Стон и Пељешац Дубровнику. Доходак је износио 500 перпера, а од 1350. године одлуком цара Душана Дубровчани су га исплаћивали јерусалимском манастиру који је подигао још краљ Милутин.[120] У обраћању Дубровчанима и кнез Лазар и Вук су 1388. године напоменули да монасима доходак није исплаћен другу годину заредом, а при томе су апеловали на добре односе које су имали са Дубровником. Заједничка молба Дубровчанима за исплату дохотка јерусалимским монасима, говори у прилог вођењу усклађене спољне политике два обласна господара, али, такође, и о заједничкој идеји о настављању традиције Немањића.

Када се посматра однос кнеза Лазара и Вука Бранковића уочи Косовске битке, готово да се може, у духу њихових савременика, говорити о заједничкој породичној владавини над највећим делом српских земаља. Тај однос био је стављен на пробу 15. јуна 1389. године на Косову пољу.

[119] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 123, 139; А.Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 215–217; С. Бојанин, *Писмо Вука Бранковића о исплати Стонског дохотка*, ССА 11 (2012), 107–112.

[120] *Трибути*, ЛССВ, 747. (Р. Михаљчић)

Вук Бранковић и Косовска битка

Битка код Билеће 1388. године

Од октобра 1386. до касног лета 1388. године нема података о озбиљнијим османлијским упадима на територије српских држава. Сматра се да се други поход Турака на Босну, 1388. године, као и први, одиграо на позив Ђурђа II Страцимировића Балшића, који се ослањао на њихову помоћ у сукобу с краљем Твртком I Котроманићем.[1] Почетком августа 1388. године, османлијски одреди су појачали своје присуство у близини дубровачко-босанских граница. Није остало забележено којим су се путем османлијске војне јединице упутиле ка Босни, али јесте да су турски коњаници наставили да сеју страх међу локалним становништвом дубровачког залеђа, спремајући се за нове пљачке и разарања.[2] Из дубровачке грађе се види да је турски војсковођа Лала Шахин 20. августа боравио у близини Дубровника. Њему су Дубровчани, као и Ђурђу II Страцимировићу Балшићу и краљу Твртку I, упутили свог изасланика Жору Бокшића с циљем да покуша да дипломатским путем заштити дубровачку територију од турских упада и разарања.[3] Исход ове дубровачке мисије није познат, али су, по свему судећи, дубровачки интереси остали ненарушени. Може се претпоставити да су Дубровчани очекивали да Ђурађ интервенише код Лала Шахина и да одговори Турке од напада на дубровачке поседе, будући да су они били његови савезници. Неки историчари сматрају да је Ђурађ чак могао да предложи Дубровчанима плаћање трибута Османлијама као гаранцију за безбедност.[4] Истовремено с предузетим дипломатским активностима, Дубровчани су допуштали људима краља Твртка да се склоне и заштите у Стону и Дубровнику.[5] Том приликом краљ Твртко је дубровачку посаду у Стону, коју су чинили и војници са дубровачких острва, појачао са својих хиљаду ратника, а дубровачке власти су изабрале по два чиновника да се старају о безбедности и наоружању Дубровника и Стона.[6]

---

[1] С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 158; Ђ. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Анӣорске биӣке*, 86.

[2] С. Ћирковић, *исӣо*.

[3] М. Динић, *Одлуке већа II*, 442, 2. 9. 1388; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 10.

[4] S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 192.

[5] С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 158; Ђ. Тошић, *нав. дело*; S. Reinert, *нав. дело*, 192.

[6] К. Јиречек, *Историја Срба* I, 324; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 9; S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 191.

У августу 1388. године, Османлије су несметано продрле све до Билеће, где се, по свему судећи пре 26. августа, одиграла битка између босанске војске, предвођене Твртковим оданим војводом Влатком Вуковићем, и Турака, којима је командовао Муратов војсковођа Лала Шахин. Босанска војска је у потпуности разбила турске одреде, а вести о окршају преносили су Дубровчани.[7] После претрпљеног пораза, Лала Шахин се са остацима своје војске повукао, док је део ратника завршио у тамницама босанског краља. Османлијска одмазда за војни крах била је накратко одложена. Султан Мурат је већ за следећу годину припремао поход на српске земље, који је намеравао да предводи лично.[8].

Пораз Турака код Билеће није у великој мери пореметио планове султана Мурата I. Његов тадашњи противник, краљ Твртко I, није се много опуштао након извојеване победе јер је био је свестан да је овај поход представљао тек први наговештај озбиљнијих османлијских напада на његову државу. Твртко је свакако био обавештен о свим недаћама које су задесиле кнеза Лазара и Вука Бранковића две године раније. Страх од будућих масовнијих турских упада, који би били освајачки, а не само пљачкашки – ублажио је нетрпељивост између краља Босне и Ђурђа II Страцимировића Балшића.

Дубровачки емисари су, преузимајући улогу посредника, већ у септембру 1388. у име Ђурђа II Страцимировића започели преговоре с краљем Твртком.[9] Дубровчани су желели мир у залеђу свог града, јер је због ратног стања њихова трговина била у сталном опадању. Преговори су у рано пролеће 1389. године довели до извесног попуштања напетости и непријатељстава између краља Твртка I и зетског господара. Победом над Османлијама код Билеће и смиривањем ситуације са Ђурђем II Балшићем, Твртко Котроманић је преусмерио своју политику ка потчињавању далматинских градова и наставку сукоба са угарским краљем Жигмундом. Иако за његовог живота Османлије нису више упадале на територију Босне, ипак је Твртко још једном послао своје велможе и поданике у рат против Турака. Било је то на Косову пољу 15. јуна 1389.

[7] Реч је о Зећанима и Арбанасима, С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 158; М. Динић, *Одлуке већа* II, 441. Ђуро Тошић сматра да су заробљени Арбанаси били ухваћени не у бици код Билеће већ код Рудина, према чему и датује ове битке. В. Ђ.Тошић, *нав. дело*.

[8] Вероватно је управо пораз код Билеће узроковао нови поход, који се окончао на Косову пољу 1389. године. В. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 324; S. Reinert, *нав. дело*, 194.

[9] S. Reinert, *From Nis to Kosovo Polje*, 193; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 159.

Уочи косовске битке

До 1389. године владар Моравске Србије, кнез Лазар, успевао је да успостави политичку равнотежу и да се делимично опорави од османлијског похода из 1386. године, када је изгубио град Ниш.

Подржавање поражених учесника у борби за угарски престо донело је нестабилност на северној граници. Новопроглашени краљ Жигмунд Луксембуршки захтевао је поновно успостављање вазалног односа између носиоца угарске круне и српског кнеза. Прве месеце 1389. године обележиле су припреме краља Жигмунда за поход на државу кнеза Лазара, који је још од времена краља Лудовика I и борби против жупана Николе почетком седамдесетих година XIV века, признавао суверенитет угарског краља.[10] Угарски суверен је држао Лазареву област својом вазалном територијом, а свог јужног суседа за непослушног поданика. Крајем фебруара 1389. године краљ Жигмунд је окупљао војску за напад на Моравску Србију, али, срећом, до њега није дошло.[11] У премошћивању сукоба између кнеза Лазара и краља Жигмунда Луксембуршког главну улогу је имао кнежев зет Никола Горјански Млађи, ожењен Лазаревом ћерком Теодором, који је уједно био и десна рука краља Жигмунда Луксембуршког.[12] Током своје политичке каријере Никола је успешно обављао функције мачванског и хрватско-далматинског бана, а потом и палатина.[13] У једној исправи краља Жигмунда Луксембуршког директно се сугерише да је Никола Горјански Млађи својим заслугама успео да „Лазара, кнеза краљевства Рашке" поново врати у окриље угарске власти, при чему се Лазар обавезао на обнављање обавеза (служби и дажбина) које је раније плаћао краљу Лудовику I.[14] Узимајући у обзир да је српски кнез обновио ва-

[10] Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, 253; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 60–61. Нема никаквих вести о томе да ли је Вук Бранковић на било какав начин био укључен у угарско-српске размирице.

[11] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 17, нап. 51. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 324; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 113–114; Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, 35; J. Hoensch, *Kaiser Sigismund, Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, München, 1996, 73; П. Рокај и др., *Историја Мађара*, 125; S. Reinert, *From Niš to Kosovo polje*, 205.

[12] М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, 105.

[13] П. Рокај и др., *Историја Мађара*, 125; J. Hoensch, *Kaiser Sigismund*, 68, 71–75. Палатин је стара титула коју је на угарском двору носио највиши краљевски дворски службеник и додељивана је најповерљивијим и најоданијим краљевим људима.

[14] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 17; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, Starine JAZU XXXIX (1938), 279. У исправи се наводи: „[...] idem Nicolaus de virtute in virtutem gradatim ascendens, Lazarum kenezium regni Rascie, qui quodam modo

залну обавезу према Жигмунду, с којим је краљ Босне био у непријатељским односима, у науци није до краја објашњен однос који је владао између краља Твртка I и кнеза Лазара. Један од могућих одговора био би јединствен наступ у супротстављању Османлијама, при чему је босански краљ морао имати у виду да кнез Лазар није имао избора у вези са односом према краљу Жигмунду.[15] Краљ Твртко I је марта месеца 1389. упутио позив појединим далматинским градовима да му се потчине, постављајући као рок 15. јун, управо дан на који се одигравала Косовска битка.[16] С обзиром на постављени рок и жељу краља Жигмунда да покрене рат против свог босанског противника, краљ Твртко I је могао да пошаље кнезу Лазару у помоћ само ограничен број ратника.[17]

Током 1389. године, изгледа да је вођена шира дипломатска активност везана за османлијско напредовање ка српским земљама у којима је учешћа узео и милански војвода Ђангалеацо Висконти, а кога је краљ Твртко I оптуживао за пружање помоћи Турцима приликом напада на његову државу.[18] Почетак године није остављао довољно временског и дипломатског простора да се снаге господара у потпуности припреме за наступајући окршај са Османлијама и да организују снажнију одбрамбену војну лигу. О припремама за предстојећи сукоб сведочи и податак из дубровачких докумената према коме је Велико веће града Дубровника 9. фебруара донело одлуку да се Стефану Мусићу, сроднику и властелину кнеза Лазара, пошаље на дар ратничка опрема.[19] Ипак, најбитније припреме за битку одигравале су се између кнеза Лазара и његовог зета Вука Бранковића.

С обзиром на околности у ужој породици Лазаревић средином 1389. године, у случају погибије кнеза Лазара није се могло рачунати на безбедан пренос власти на његове непосредне наследнике. Старији Лазарев син, Стефан Лазаревић, иако је формално могао бити проглашен за кнеза, био је малолетан, а до стицања првог пунолетства било је преостало још две године.[20] Дете није могло водити државу нити бити на њеном челу у тако деликатном политичком тренутку. Кнегиња Милица, иако се накнадно испоставило да је веома способна владарка, тада није поседовала државничко искуство, нити је претходно учествовала у обављању власти. Као прагматичан владар, кнез Лазар је морао размишљати у правцу могућег наследника који би у туробним временима водио државу. Међу његовим сродницима једино је Вук Бранковић имао потребно политичко искуство, друштвени статус и војну снагу да у случају смрти кнеза преузме владарске обавезе над српским земљама – до пунолетства Стефана Лазаревића. Кнез Лазар је имао поверења у свог зета, а није ни имао великог избора.

Враћајући се родбинским односима између кнеза Лазара и Вука Бранковића, треба поново истаћи да су савременици на њих гледали као на „оца" и „сина" који су, иако господари одвојених територија, заједнички владали српским земљама. Њихово складно, породично деловање у заједничком осмишљавању и спровођењу одбране пред налетом Османлија, при чему се јасно поштовала предност *старијег*, даје додатно упориште за такав суд. Улога коју је господин Вук Бранковић могао да одигра после Косовске битке, као Лазарев привремени наследник, наметала се стицајем историјских околности и природом њиховог односа. Од 1380. године, политика српских господара била је заснована на животном интересу обојице да одбију напад „неверника", одбране своје државе и заштите своје поданике. Напад на таста, био је истовремено напад и на зета, и обратно. У случају Муратовог похода из 1389. године ни за једног од двојице српских обласних господара више није било битно на чију територију се устремио османски владар – делили су исту судбину. У природи њиховог међусобног односа крије се и кључ за разумевање свега онога што се одиграло у легендарној бици на Косову и догађајима који су потом уследили.

Муратов војни поход на Косово

Лично предводећи напад, Мурат је кренуо у ратни поход на кнеза Лазара и Вука Бранковића у касно пролеће 1389. године. Пошто је османлијски владар непосредно учествовао у војном подухвату, Турци су га називали *gaza-i ekber*. Овај појам, којим је означавана битка на

a iurisdiccione nostra se retraxerat, humanitate et industria suis propiis in sinum reduxit nostre maiestatis, illa servicia et easdem dacias, quas et que vivente domino rege Lodovico [...] eidem facere et dare astrictus fuerat, nobis soluturum et exhibiturum."

[15] С. Ћирковић, *Србија уочи битке на Косову*, 18.

[16] С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 156–157.

[17] С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 159, нап. 1. У напомени се наводи писмо краља Жигмунда којим се од града Кремнице тражи 1000 хиљаду дуката зајма до 25. авугуста како би се повео поход „contra banum bosniensem ac nonnullos regni nostri aemulos et infideles intendimus". G. Fejer, *Codex diplomaticusHungariae ecclesiasticusac civilis* X–2, Budae, 1834, 311.

[18] С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 159.

[19] М. Динић, *Одлуке већа* II, 504.

[20] Према средњовековним мерилима, прво пунолетство стицано је са четрнаест, а друго са осамнаест година. А. Веселиновић, *Косовске алузије у повељама Стефана Лазаревића*, ЗФФБ серија А XVIII, Београд, 1994, 185, нап. 21.

Косову, у дословном преводу значи највећа, одлучна битка. Код османлијских историчара с краја XV и из XVI века, Косовска битка сматрана је једном од најзначајнијих битака и османлијских победа у историји Османског царства, па су јој приписали судбоносну улогу.

Велика османлијска војска упутила се у правцу Косова, у још непокорене српске земље Вука Бранковића и кнеза Лазара. На бојиште су стигли највероватније путујући преко области Константина Драгаша, који је већ у то време могао бити султанов поданик.[21] Један од познијих турских извора Идрис Битлиси[22] саопштава да је султанова војска путовала преко Драгашеве територије и да је том приликом српски господар султана обдарио поклонима, а потом му се прикључио у походу на српске господаре.[23] Због веома малог броја података у изворима из XIV века, блиских одигравању битке, и веома дескриптивних, али непоузданих позних извора, историчари нису били у стању да у потпуности реконструишу ток битке, нити да са великом сигурношћу утврде праве мотиве и планове Муратовог похода из 1389. године. Претпоставке су ишле од тога да је војна кампања била уперена против савезника краља Твртка I, као одмазда за годину дана раније претрпљени пораз код Билеће, затим да је била део освајачке политике чији је циљ био да се прошире границе османлијске врховне власти на север и северозапад, па све до тога да је основни разлог био одговор на тобожње Лазарево отказивање вазалне послушности султану, успостављене, према турским изворима, након пада Ниша 1386. године.[24]

Без обзира на основне разлоге покретања војске, Муратов поход је био добро припремљен. У њему су учествовале трупе из Анадолије, али и вазалне јединице хришћанских поданика султана. На челу османлијских одреда налазиле су се најзначајније, искусне војсковође: Џандарли Али-паша, Евренос-бег, Лал Шахин, Сариџ Балабан, као и два султанова сина, Бајазит и Јакуб.[25] Иако релевантни извори то не спомињу, међу хришћанским трупама у оквиру османлијске војске

[21] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 116; А. Стојановски, *Во кој правец низ Македонија минувал Муратовиот поход на Косово (1389)*? Гласник на Институтот за национална историја Скопје 2 (1972), 147–152.

[22] Идрис Битлиси је био савременик Мехмеда Нешрије и дворски историчар султана Бајазита II који је владао 1481–1512.

[23] О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд, 1974, 20; S. Trako, „Bitka na Kosovu 1389. godine", *Istorija Idrisa Bitlisija, Prilozi za orijentalnu filologiju Sarajevo XIV–XV* (1969), 337–338.

[24] S. Reinert, *From Niš to Kosovo polje*, 205; Г. Елезовић, *Огледало света*, 33–34.

[25] К. Јиречек, *Историја Срба* I, 324–325; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 115.

могли су се налазити краљ Марко и господин Константин Драгаш. Њихово учешће у потоњим војним походима Турака потврђено је поузданим историјским изворима.[26] Према већ спомињаној *Историји* Идриза Битлисија хришћански вазали су безусловно следили своје вазалне обавезе и покоравали се султановим заповестима.[27]

Кнез Лазар, слично деспоту Јовану Угљеши и краљу Вукашину, готово две деценије раније, није успео да окупи шири одбрамбени савез за отпор Османлијама. Мехмед Нешрија је, као и други османски историчари, са жељом да увелича османлијски војни успех, тврдио да се на Косову пољу окупила велика хришћанска алијанса како би се јединствено супротставили „правоверном" владару.[28] Ипак, до тога није дошло.[29] Није спорно да су се на истој страни нашли кнез Лазар, Вук Бранковић и ратници под вођством Влатка Вуковића, које је у своје име послао краљ Твртко I. Одбрамбени савез заснован на учешћу Лазаревих зетова, из политичких разлога, није се показао као делотворан. Због ратних односа који су владали између краља Твртка и Лазаревог сизерена, угарског краља Жигмунда, није било реално очекивати да ће се, без обзира на брак између Лазареве ћерке Теодоре и угарског племића Николе Горјанског Млађег, угарске трупе наћи на Косову пољу.[30] Други важан Лазарев зет, Ђурађ II Страцимировић Балшић, и даље је био везан за султана Мурата. Иако је његово непријатељство с краљем Твртком I услед покушаја дубровачке дипломатије попуштало, није било јасних назнака да је дошло до коначног измирења. Кнез Лазар је имао сигуран ослонац једино у свом зету Вуку Бранковићу, на чијој територији се битка одиграла, а могао је да рачуна и на (делимичну) помоћ босанског краља Твртка. Било какав други исход битке, осим јасне и недвосмислене победе, представљао је крај самосталности средишњих српских области.

О томе како је дошло до битке, сведоче само позни и у великој мери непоуздани историјски извори. Међу њима је османски извор из XV века, дело дервиша Ахмеда Ашик-паше заде. Дервиш Ахмед је за период пре Бајазитове владавине, укључујући и Косовску битку,

[26] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 115–116; Константин Филозоф, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, Старе српске биографије XV и XVII века, приредио и превео Л. Мирковић, Београд, 1936, 69.

[27] S. Trako, *Bitka na Kosovu*, 336–337.

[28] S. Reinert, *From Niš to Kosovo polje*, 206; Г. Елезовић, *Огледало света*, 52–53.

[29] S. Ćirković, *O sastavu i snazi Lazarevog tabora na Kosovu*, Војно-историјски гласник 2 (1989), 151–167.

[30] М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара*, 105; S. Ćirković, *O sastavu i snazi Lazarevog tabora*, 151–167.

користио један старији, изгубљени извор, дело Јахши-Факиха, који је био син имама емира Орхана, најстаријег писца османске историје.[31] Он спомиње наводно Лазарево дипломатско писмо упућено емиру Мурату, у коме се уговара место и време битке, али и наговештава састав најважнијих учесника. У том извору се каже: „Лаз сам посла једног изасланика Хану [Мурату] по којем му је поручио: Дођи, да се сретнемо на Косову и поведи свога сина – ја ћу мога такође повести. Тамо ћемо заједно доћи, па ће или бити рат или мир – шта год је Божија одлука, тако ће нам бити."[32] Садржај наводног Лазаревог писма у једном детаљу у потпуности одудара од реалних догађаја, пошто у Косовској бици нису учествовали његови биолошки синови. Уколико се узме у разматрање извор на који се ослањао Ашик-паша, и начин на који се уговара битка и наговештава долазак кнеза Лазара са својим сином, отвара се питање да ли се иза навођења Лазаревог сина крије необавештеност, заблуда, или нешто друго. Велика је вероватноћа да је уговарање одлучујуће битке било извршено путем преписке два владара, а да је одломак сачуван у делу дервиша Ахмеда могао бити утемељен у изгубљеној епистоларној грађи.[33] Ко би могао бити споменути Лазарев син, ако не његов малолетни Стефан? Једини пунолетни „син" кога је Лазар могао имати за живота био је његов зет, господин Вук Бранковић. Као што је већ неколико пута наглашено, однос између кнеза Лазара и Вука Бранковића уочи битке препознаје се као однос старијег према млађем, синовске потчињености зета

[31] А. Олесницки, *Турски извори о косовском боју*, ГСНД XIV (1934), 76; О. Зиројевић, *Лазарево писмо Мурату или како је дошло до Косовског боја*, Косовска битка 1389. године и њене последице, Међународни симпозијум Химелстир 1989, Београд, 1991, 30–31.

[32] Одломак извора у основном тексту цитиран је према немачком преводу Рихарда Кројтела. *Vom Hirtenzelt zur hohen Pforte*, übersetzt, eingeleitet und erklärt von Richard F. Kreutel, Graz, 1959, 93–94; Превод Глише Елезовића има одређена одступања: „Лас сам посла посланике Мурату хану. 'Нека дође, беше поручио, на Ћос ова [Косово], да се састанемо. Нека са собом поведе и синове. Ја имам једног сина и њега једнога ћу са собом повести. На сваки начин да се нађемо, па или ћемо се тући или мир уговорити. Видећемо како је Бог наредио, тако ће бити'." Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, Братство 26 (1932), 56–57; С. Ћирковић, *Извори за Косовску битку*, Битка на Косову, Галерија САНУ св. 65, 189. Трећу варијанту превода, сличну немачком издању, дао је А. Олесницки: „Лаз сам отправи посланика к Хану и рече: 'Дођи и сусрешћемо се на Косову'. И додаде још: 'Но доведи заједно са собом и своје синове. И ја имам сина, рече [Лаз], ја сам такођер одлучио довести га са собом. Дакле, састаћемо се. Или ћемо бој заметнути или ће бити мир. Но што нам год по одредби Вишње Истине буде суђено, рече [Лаз], примићемо са захвалношћу'."

[33] Олга Зиројевић сматра да је свакако морало доћи до кореспонденције између два владара, како би се уговорио датум и место одржавања битке. О. Зиројевић, *нав. дело.*

према тасту.[34] Иако делује примамљиво, ова реконструкција на основу изгубљеног извора може се разматрати само са великом дозом резерве и опреза.

Мехмед Нешрија у својој *Историји* спомиње уводне чарке пред битку, заправо сукоб две извиднице.[35] О месту где се одиграо овај сукоб може се само нагађати. Први помен окупљања турске претходнице забележен је у једном српском запису, тј. концепту писма Влатка Хранотића, властелина Вука Бранковића, које је овај великаш упутио свом господару. У њему се каже: „Господину ми Влку, од Влатка Хранотића. Да знаш јере се Турци сабраше на Владову код Мораве."[36] Ова кратка вест говори о присуству османлијских претходница код Владова на Морави, месту које се налазило на територији Вука Бранковића. Прича Мехмеда Нешрије могла би да употпуни ову кратку вест јер се у њој описује окршај до кога је дошло у једном кланцу „дервену", вероватно у области Вука Бранковића. Према Нешријином извору, турску претходницу су предводили Евренос-бег и Јигит-паша – Пашајит.[37] Како Нешрија бележи, Османлије су се том приликом сукобиле са српским одредом од тридесет ратника, чији је задатак био да *од Турака хватају „језике"*, односно да покушају да заробе турске извиднице и од њих дођу до обавештења о непријатељској војсци. У одмеравању снага између Еврнос-бега и српских копљаника, према Нешрији, Срби су били потпуно надвладани, део њих је био убијен у борби, а део заробљен и одведен султану. Завршавајући ову целину Нешрија каже: „из Кратова се кретоше, па прошав клисуру, стигоше на реку Малу Мораву, коју пошто пређоше, нашло се за потребно да се ту задрже."[38] Као и код других османлијских извора, остаје отворено питање колико се поверења сме поклонити овој Нешријиној приповести, али је извесно да су самој бици претходили сукоби српских пограничних одреда, највероватније из редова Вука Бранковића, и извидница султана Мурата.

Уторак, 15. јун 1389. – Битка на Косову

О томе шта се заиста догађало током саме битке, ко су били и како су се у бици понашали главни учесници драматичног окршаја,

[34] S. Ćirković, *O sastavu i snazi Lazarevog tabora*, 157, нап. 28; М. Шуица, *О могућој улози Вука Бранковића*, 230–237.

[35] Г. Елезовић, *Огледало света*, 52–53.

[36] Ђ. Сп. Радојичић, *Влатко Хранотић – властелин Вука Бранковића*, Гласник МКМ 1 (1956), 230; Đ. Sp. Radojičić, *Antologija stare srpske književnosti*, Београд, 1960, 116; М. Шуица, *Немирно доба*, 121–122

[37] Г. Елезовић, *Огледало света*, 52–53.

[38] Г. Елезовић, *Огледало света*, 53.

остало је веома мало трагова у историјским изворима временски блиским самом догађају.[39] Иако се често представља као сукоб хришћанства и ислама, Косовска битка, заправо, није носила обележја верског сукоба.[40] Она су јој приписана касније, под утицајем политичких збивања и урушавања српске средњовековне државе и друштва, или идеолошких потреба потоњих османских султана. Кнез Лазар и Вук Бранковић изашли су на бојно поље како би одбранили своје државе од напада Османлија и спречили потчињавање сизерену са истока. Битка се одиграла у уторак 15. јуна у преподневним часовима. Време и место одигравања битке нису спорни, као ни чињеница да су у њој животе изгубила два владара. Све остало је предмет историјског домишљања и реконструкције на основу мање поузданих извора. Ипак, међу многобројним причама о току битке, херојству српског ратника Милоша, начину убиства султана Мурата и погубљења кнеза Лазара, највише пажње привлаче оне које се тичу наводне издаје Вука Бранковића.

Битка се одиграла на територији Вука Бранковића, у близини Приштине, али и Лазаревих поседа на Косову.[41] Није познато колико је ратника са једне или друге стране учествовало у бици. Претпоставља се да је кнез Лазар са својим савезницима могао да окупи око 15 000, 20 000 ратника, док су Османлије могле да рачунају на број до 30 000 људи.[42] Иако ниједан српски извор не спомиње Вуково учешће у бици, уосталом, као ни било ког другог познатог властелина, осим кнеза Лазара, извесно је да се Вук са својим велможама нашао уз бок тасту. О његовом присуству и понашању на бојном пољу сведоче тек временски, или просторно, доста удаљени извори. У драматичним и садржајем надграђеним причама о бици, нарочито са страница османских писаца,

[39] О Косовској бици постоји велики број историјских извора који су различите изворне вредности и информативне подлоге. Велики део фрагмената или целих извора доступан је и у преводу на савремени српски језик. М. Браун, *Косово, Битка на Косовопољу у историјском и епском предању*, Нови Сад, 2004; С. Ћирковић, *Историјски извори о косовском боју*, Галерија САНУ, св. 65, 167–196. Битка је у историографији често реконструисана, али су те реконструкције биле ограниченог домета с обзиром на изворну подлогу и временску дистанцу између догађаја и извештаја о њему. Најпознатије реконструкције битке начинили су Г. Шкриванић (*Косовска битка*, Цетиње 1956) и П. Томац (*Косовска битка*, Београд, 1968). М. Благојевић је написао посебан рад о покушајима реконструкције боја, (*Војно-историјске реконструкције Косовске битке*, Косовска битка у историографији, Београд, 1990, 11–21), а свој став о току битке и споменутим реконструкцијама окршаја дао је и С. Ћирковић (*Косовска битка у светлости нових истраживања*, Српски народ у другој половини XIV и XV века, Београд, 1989, 29–41).

[40] С. Ћирковић, *Косовска битка у међународном контексту*, 67.

[41] М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 5–18.

[42] S. Ćirković, *O sastavu i snazi Lazarevog tabora*, 151.

Вуку Бранковићу је приписана истакнута улога у борби хришћанских ратника. Мехмед Нешрија даје најконкретније податке о размештају војске на бојном пољу и о Вуковом учешћу у боју. Приповедајући о бици, Нешрија каже: „Сам [Лазар] пак стаде у средини. Своју пешадију по неверничком обичају распореди позади. Потом зета Вуковића [Вука Бранковића] са својим сестрићем [Стефаном Мусићем] постави десно. Кобилића са Бошњацима постави лево."[43] Према оваквом распореду, десно крило српских ратника сударило се са левим крилом османске војске. Из даљег описа битке изводи се закључак да је управо део војске под командом Вука Бранковића Османлијама начинио највећу штету: „[...] Неверници се збише и стајаху као железни брегови. Кад стреле почеше да дажде као пљусак, тад почеше да се мичу [...] Настаде хука и гнездо осица поче да хучи као море [...] Одједном навалише [Срби] на [османлијске] стрелце са леве стране.[44] Њих сузбише, па ударише на истурене редове центра. Пробијајући се [српски ратници] кроз фаланге [османлијске војске] једну за другом, допреше до војничке чаршије у позадини војске и разбише је [...] Неверници [хришћани] бејаху потпуно поразили лево крило [Јакубово]. Од бубњања ратних добоша са обе стране, од писке зурла и ударања накарада (врста бубња, таламбас), од вриске коња и од ковитлања људи, жуч је пуцала, па су многи богу душу дали."[45] Тешко је поклонити пуно поверење позним османлијским изворима, али, оно што је важно јесте да они не спомињу Вукову издају, већ говоре о његовој првобитној тактичкој предности у борби над османлијским ратницима.

Пошто нико од учесника није оставио лични писани траг о току битке, заиста се не може поуздано утврдити шта се заправо догађало. Најважније личности које су учествовале у боју – Кнез Лазар, султан Мурат I и његов млађи син Јакуб, изгубили су животе. О победнику се може судити само на основу последица, а сам исход сукоба за сваког од учесника био је другачији. Док је краљ Твртко I у свом обраћању Трогиранима, или Фирентинцима, могао да прогласи победу, Моравска Србија је била заоденута у вео туге и пустоши. Вук Бранковић је преживео, али за разлику од босанског краља није могао да се окити победничким ловорикама. Иако су у току окршаја остали без владара (чије место је одмах заузео нови султан – Бајазит I), убрзо након битке, јасно се могла видети на делу да су Османлије у предности.

За разлику од кнеза Лазара, Вук Бранковић је преживео битку. Како се то одиграло, они извори којима бисмо највише веровали – не

[43] Г. Елезовић, *Нешрија о боју на Косову*, Братство XXXI (1940), 55–56.

[44] Крило које је држао Јакуб, насупрот Вуку Бранковићу.

[45] Г. Елезовић, *Огледало света*, 66–67.

говоре о томе. Чињеница да се Вук у једном тренутку, током или након окончања сукоба, повукао са бојног поља, представљала је језгро будуће косовске легенде о Вуковом издајству онога који се определио за „царство небеско положивши живот за отаџбину и веру". У недостатку поузданих извора за потврду Вукове кривице, или невиности, неку врсту ослонца могу да понуде текстови који су настајали временски релативно близу догађају, а не припадају култним хришћанским списима који за циљ имају апологију Лазареве хришћанске жртве, нити су део наручене књижевности. Један такав извор је спис посвећен Муратовом сину Јакубу, убијеном током Косовске битке. Спис је настао највероватније на самом почетку XV века, а аутор је непознати каталонски путописац који је боравио на Блиском истоку и у Османском царству.[46] Веродостојност овог текста и даље остаје предмет историчарских дебата, мада се у великом броју података поклапа са доцнијим османским изворима. Каталонац је дао опис Косовске битке спомињући њене главне учеснике, при чему је Вука Бранковића споменуо на два места, али не по имену, већ као Лазаревог зета: „И затим је Лазар поделио своје људе на три дела, једнима је управљао и заповедао онај Угарин, другим је заповедао један његов зет који је тамо био, а трећим сам Лазар."[47] Други податак се односи на сам ток битке и понашање Вука Бранковића на попришту: „[...] и док су се наизглед делили први ударци, Лазар који се умешао на једном крају војске против Евренос бега, погибе. И када је Лазарев зет дознао да му је таст погинуо, није му више било стало да задаје ударце, ни да продужи битку, већ је наложио да у њој нико не суделује и сместа је донео одлуку да се врати у своју земљу да би био господар."[48] Ни каталонски писац с почетка XV века не спомиње издају Вука Бранковића, иако наводи да се са војском повукао са бојног поља. Одлука за такав потез донета је после добијања вести да је Лазар погинуо. Образложење које је анонимни Каталонац понудио као разлог Вуковог напуштања попришта могло би да нађе потврду у другим изворима, а Вукова одлука да добије пун смисао и своје оправдање.

Ослонац за реконструкцију разлога због ког се Вук повукао с бојног поља пружа један веома важан и надасве поуздан историјски извор. То је животопис деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа. Иако је у делу текста који се односи на историју породице Лазаревић дат приказ Косовске битке, о њој није много речено. Осим

[46] Н. Фејић, *Историја о Јакуб Челебији*, Глас CCCLXXVIII САНУ, Одељење историјских наука, књ. 9 (1996), 138–139.

[47] Исто, 134.

[48] *Исто*, 136.

убиства султана, погибије кнеза Лазара и тумачења исхода битке на основу њених последица по српску државу – као пораза, Стефанов биограф није ни речју споменуо Вука Бранковића, нити наводну издају у бици. Ипак, говорећи о једној другој бици која се такође одиграла на Косову, у близини Грачанице, у јесен 1402. године, Констанин је открио ратну тактику српских господара.[49] Као и у Косовској бици из 1389. године и у потоњој је исход битке у великој мери одређивао судбину српских господара, али и саме државе. Говорећи о збивањима пред битку, Константин је описао начин на који су браћа, Стефан и Вук Лазаревић поставили ратну тактику према Турцима, тј. шта је требало учинити у случају да нешто у бици пође по злу: „[...] Јер, дошавши на Косово, где [беше] и отац његов [Лазар], и сазнавши да су [тамо] многи [Турци], раздели [Стефан] своју војску која је била са њим на два дела, као Јаков у старини, да ако један буде исечен, да се други спасе. Ако један брат падне, други ће благочастивом стаду пастир остати[...]"[50] У обе битке, на једној страни заједнички су се борили сродници. Однос између кнеза Лазара и Вука Бранковића, већ окарактерисан као однос најближих рођака, „оца" и „сина", био је у истој равни са односом Стефана и Вука Лазаревића у бици на Косову 1402. године. Одбрамбена политика кнеза Лазара и Вука Бранковића према Османлијама имала је сва обележја јединствене, заједничке политике.

Државно-војна тактика коју је Стефан Лазаревић наговестио припремајући се за битку код Грачанице 1402. године није представљала новост; произашла је из државничке и политичке мудрости и искуства његовог оца, а вероватно и ранијих српских владара. На исти начин рамишљао је 1389. године и кнез Лазар, вероватно и Стефан Дечански у бици код Велбужда 1330. године. Уколико су мушки чланови породице били принуђени да заједно ратују у истој бици, у случају заробљавања или смрти једног од њих, други је требало да напусти бојиште и повуче се у земљу како би учврстио власт и организовао даљу одбрану и обезбедио живот у држави. Ниједан од владара или велможа није одлазио у битку да би свесно погинуо, већ да би одбранио државу. Пошто је очување и одбрана државе била у првом плану, онда је било неопходно обезбедити њен даљи опстанак, чак и у случају неповољног исхода битке. Кнез Лазар је у Вуку могао да препозна привременог заштитника области Лазаревића и његове породице, бар до Стефановог пунолетства. Лазарева погибија у боју условила би

[49] М. Шуица, *О могућој улози Вука Бранковића*, 241–242.

[50] К. Филозоф, *Живот Стефана Лазаревића деспота српског*, Гласник СУД, 42 (1875), 281. Цитат у основном тексту према: *Старе српске биографије XV и XVII века*, превод Л. Мирковић, Београд, 1936, 79.

примену плана да се Вук Бранковић, као његов зет и члан породице, једина политички зрела и ратно способна личност, повуче с бојног поља и организује државу. Такав план и договор између кнеза Лазара и Вука није забележен у изворима, али постојање исте државне политике у случају Стефана и Вука Лазаревића даје могућност да се постави таква претпоставка. Због тога је сасвим вероватно да је Вуково повлачење из боја било узроковано већ унапред договореном државотворном политиком с кнезом Лазаром. Тешко је наћи упориште идеји да је Вук могао да стекне политичку корист напуштањем положаја и остављањем самог Лазара у боју, јер је он био свестан да самостално не би могао дуго да одолева османлијском притиску, што се и потврдило потоњим збивањима. Ипак, није потребно много маште да би се утврдило на који начин се повлачење Вука Бранковића и његове војске с бојног поља одразило на свест савременика.

Најранији српски извори не спомињу издају у бици. Тек се касније јављају први наговештаји да је битка изгубљена због почињене невере. Аутор текста *Пећкоī леūописа*, насталог вероватно у последњој деценији XIV века, каже да не зна „шта је права истина: да ли су га [кнеза Лазара] издали неки његови, или је то била воља Свевишњега – ухватише га и пошто је претрпео силне муке, султанов син му је одрубио часну и богобојазну главу. И после тога похваташе све његове ближње велможе."[51] За разлику од њега, *Сūуденички леūоūис* спомиње повлачење са бојног поља: „а неки страха ли ради или неверства свога ради побегоше."[52] О повлачењу говори и један, са становишта критике извора – проблематичан, али интересантан запис: „Тога дана а године 6897 [1389] био је бој кнеза Лазара са Амуратом царем на Косову пољу. И ту многа тела падоше од хришћана и од Турака. Срби беху спочетка разбили и цара Амурата убили, а због бекства неких од српских војски, преодолеше Турци и била је велика битка [...]."[53] Прича о издаји временом се све више развијала и постајала саставни део легенде. Ипак, тек у књизи Мавра Орбина *Краљевсūво Словена*, Вук Бранковић је означен као издајник. Мавро Орбин је у

[51] Љ. Стојановић, *Родослови и леūоūиси*, 94; М. Браун, *Косово*, 27.

[52] Љ. Стојановић, *Родослови и леūоūиси*, 93, 95; М. Браун, *Косово*, 28.

[53] С. Ћирковић, *Исūоријски извори о косовском боју*, 181–182. Овај запис се налазио у рукопису бр. 19 Народне библиотеке; уништен је у пожару током бомбардовања 1941. године. Запис се налазио на тексту насталом у другој половини XIV века, али је сам запис из средине XV века. (коментар С. Ћирковић). У цитираном одломку посебно је обележен онај део који је на хартији био иструган, а који садржи накнадно исписан текст-уметак. Цео запис објавио је Љ. Стојановић, *Зайиси и наūūиси* III, 44. бр. 4945, а тумачење дао Ђ. Трифуновић, *Најсūарији срūски зайиси о Косовском боју*, Горњи Милановац, 1985, 7–9.

текст свога дела унео предање које је обележило Вуков пут кроз историју: „Међутим, зет кнеза Лазара, Вук Бранковић, спасао се готово са свим својим људима, пошто је (како неки кажу) имао тајне преговоре са Муратом да изда (како је учинио) свога таста да би се докопао његове државе. Тако је после његове смрти и остао господарем једног дела Рашке, док је други део добила Лазарева жена Милица и Лазарева два нејака сина Стефан и Вук."[54] Ове вести нису забележене у писаним изворима XIV и XV века. Остало је непознато који је извор послужио Мавру Орбину као основа за приписивање издаје Вуку Бранковићу.

Косовска битка је окончала период успона државе кнеза Лазара и срушила наде да ће савез који је стварао кнез Моравске Србије моћи да одоли најезди Османлија. После битке, више ништа није било исто. По речима Симе Ћирковића, за разлику од кнеза Лазара, „Вук Бранковић је остао жив, сачувао је своју територију и био предодређен да прихвати водећу улогу коју је за живота имао кнез Лазар."[55]

Историјске неприлике које су у расулу покосовског вртлога немилице сустизале Вука Бранковића, изнуђивале су политичке потезе које савременици, а ни историчари често нису умели потпуно да разумеју и сагледају на прави начин. Улога заштитника државе и породице, коју му је можда наменио сам кнез Лазар, а коју су условљавале политичке околности, довела га је у потоњим збивањима у спор са Лазаревом удовицом и њиховим синовима, те једним делом Српске цркве. Може се претпоставити да је у условима који су владали непосредно после Косовске битке Вук Бранковић очекивао да задржи власт у својим областима, али и да преузме старање над српским земљама којима је претходно господарио његов таст. То је подразумевало признавање његовог политичког првенства и исказивање оне врсте лојалности и хијерархијског поштовања какву је он претходно показивао према свом тасту. Раскорак између Вукових жеља и ограничења наметнутих реалношћу створило је прве клице породичног раздора који је довео до тога да је историјска и државничка заоставштина Вука Бранковића у свести првих нараштаја после њега – била потпуно потиснута. Уместо тога, у легендарној и народној традицији њему је приписана одговорност за погибију кнеза Лазара, пораз против Турака у Косовској бици и ванвременска кривица за пропаст српске средњовековне државе.

[54] М. Орбин, *Краљевсūво Словена*, 102.

[55] С. Ћирковић, *Косовска биūка у међународном конūексūу*, 68.

Господар Срба (1389–1391)

Заплет 1389. године

Није протекло много времена од судара две војске на Косову пољу, када су се српске земље кнеза Лазара и Вука Бранковића нашле у жижи интересовања суседних великих сила. Нарочиту пажњу показивали су угарски краљ Жигмунд, Дубровчани и Османлије. Од свих учесника Косовске битке, највећи губитак је у првом тренутку задесио Моравску Србију. Погибија кнеза Лазара и великог дела његове властеле начинили су тешко надокнадиву празнину у небрањеној држави. Моравска Србија је, осим господара, остала и без великог дела војске, мушких чланова племићких породица, верних Лазаревих поданика. Угрожене привреде и трговачких путева, без дела властеоских чиновника и несигурних граница, држава кнеза Лазара запала је у политичку неизвесност и обрачуне оне властеле која је преживела битку на Косову.

Иако је на први поглед деловало да су се после битке османлијске војне јединице повукле с Косова, један део акинџијских коњичких одреда је остао да сеје страх међу становиштвом и да шаље претеће поруке онима од чијих је одлука зависила судбина српских држава. То су били Вук Бранковић и кнегиња Милица, тј. Лазареви наследници. У манастиру Раваници, задужбини кнеза Лазара, где је требало да почива његово тело после битке, непознати монах је оставио запис о атмосфери која је владала после Косовске битке.[1] *Страх од Турака*, који је подстакао кнеза Лазара на ужурбане припреме за одбрану – сада је постао парализујући. Моравска Србија је била у расулу, а османлијски одреди су крстарили српским земљама. Монах је, попут некада старца Исаије, на страницама рукописне књиге забележио: „Богомрски они Измаилћани као мало почекавши, онда као пчеле просуше се, и сву земљу нашу протрчаше, јер не би више онога који ће забранити тима. Не би зло које не створише [...] И не само што оскрнуше свете цркве, него огња дело твораху од њих [...] И положише трупље слугу твојих за храну птицама небеским, тела преподобних твојих зверима

[1] J. Калић, *„Страх турски" после Косова*, 185–191; J. Рeђеп, *Слово о кнезу Лазару Раваничанина III*, Списи о Косову, Стара српска књижевности у 24 књиге, Београд, 1993, 37–43. А. Вукомановић, *О кнезу Лазару*, Гласник ДСС XI (1859), 108–118. О перцепцији исхода и последица Маричке и Косовске битке међу савременицима писао је Р. Михаљчић, у одељку књиге *Лазар Хребељановић*, који се тиче мотива и механизама настанка култа кнеза Лазара. В. Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 145–150. Свеобухватно је проблем *страха турског*, дотичући и Србију, обрадио Р. Радић у: *Страх у позној Византији 1180–1453* II, Београд, 2000.

земљиним [...] И би да се види плач и ридање не мање од првог. Јер ове клаху, а оне који остадоше живи одвођаху у своју земљу [...] Раздвајани бисмо и распродавани у сву земљу тих [...]"[2]

Општа несигурност у Моравској Србији је 1389. године била толико велика да је кнегиња Милица помишљала чак и на напуштање државе и одлазак у азил са читавом породицом.[3] Због таквих услова није било могуће да се Лазарево тело пребаци са Косова, области Бранковића, у државу Лазаревића, и да се сахрани у Раваници, његовој задужбини у близини Ћуприје и Параћина. Прво место на коме су почивали кнежеви посмртни остаци била је митрополијска црква Христа Спаситеља у Приштини, Вуковој престоници.[4] За чин преноса тела чекали су се неки бољи дани, јер ни област Бранковића није била поштеђена акинџијских упада. Иако је Вук сачувао део војне силе, после Косовске битке није био у стању да обезбеди сигурност на територији своје државе. Монах Михаило пишући у Малој Студеници, седишту хвостанске митрополије, минеј за месец јануар, пренео је на хартију утиске и осећање страха, које није могао да потисне: „И Бог да извести што патих од страха турскога овамо, од костобоље не устах ни с места и прославих Бога, не могох бежати, ни друго што, рекох: о, Мати божија хвостанска, покри од садашње ове беде [...] О, што пати душа од бегова турских[...]"[5] Будући да је Богородица Хвостанска само двадесет километара удаљена од Пећи, није потребно посебно наглашавати да је монах Михаило био сведок последица акинџијских застрашивања у средишту Вукове области, већ у првој години после Косовске битке. Да овај Михаилов запис није представљао само овековечену зебњу једног остарелог калуђера и усамљен утисак, може се потврдити и у тексту византијског писаца и историчара Лаоника Халкокондила. По његовим речима Муратов син Бајазит, напуштајући поприште Косова са својом војском, разорио је неке градове, похарао хришћанске земље и на путу ка Једрену заробио велики број становника које је претворио у робље.[6] Како су Вукове области биле директно изложене маршрути османлијске војске, јасно је да је поред заробљеника из битке, управо становништво с Вукових и Лазаревих косовских поседа могло представљати ратни плен новог турског владара. Дубровник, иако удаљен од граница Османског царства, такође је био угрожен и изложен турском притиску. У граду на обали Јадранског мора и његовом залеђу осећао се „страх од Турака", који је Дубровачку Републику нагнао на додатно обезбеђивање зидина и на збрињавање избеглог становништва.[7] Колике су биле размере османлијских провала 1389–1390. године, може се само нагађати на основу сачуваних, издвојених и фрагментарних, вести савременика.

[2] *Списи о Косову*, стара српска књижевност у 24 књиге, 133–134.

[3] М. Динић, *Одлуке већа* II, 533; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 141;

[4] Б. Тодић, *Митрополија у Приштини*, 163–170.

[5] Овај запис је датиран са 1389/1390. годином. *Стари српски записи и натписи*, Стара српска књижевност у 24 књиге, 83–84; С. Матић, *Опис рукописа Народне библиотеке*, Београд, 1952, 20–21; Ј. Калић, *„Страх турски" после Косова*, 185–186; Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, 63.

[6] N. Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and commentary of the «Demonstrations of Histories» I–III*, Athens, 1996, 181; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд, 1978, 14.

За новонастало стање у старим српским земљама после Косовске битке требало је наћи одговарајуће, међународно прихватљиве легалне оквире и обезбедити српским земљама наставак постојања. Ко је заправо био наследник кнеза Лазара? Ко је стварно могао да преузме одговорност за стање у српским земљама Лазаревића и Бранковића и да заступа државне интересе, а ко је прокламовао владарска права без реалне моћи? Ова питања су већ одмах после Косовске битке почела да оптерећују односе Лазаревића и Вука Бранковића. Област Бранковића је сачувала свог господара, а питање наслеђа власти у Моравској Србији нашло се у расцепу између неумитне туробне реалности и жеље кнегиње Милице да њена породица буде насленик владарске традициј Немањића. Чини се да природа односа између кнеза Лазара и Вука Бранковића, као и могући планови о којима су се договарали уочи битке на Косову, у новом развоју догађаја нису могли да буду прихватљиво решење за све. Иако су савременици Вука описивали као Лазаревог духовног „сина" за кнежевог живота,[8] изгледа да је тај Вуков статус после битке, када је требало да се потврди, изгубио пређашњу тежину.

Колико су унутрашње прилике биле нејасне и оптерећене покушајима преживеле властеле да стекну више поседа и моћи, толико су спољне политичке силе биле одређеније у потреби да се што пре нормализује стање и обнове, или успоставе везе са српским земљама. Угарски краљ Жигмунд Луксембуршки, чију је врховну власт кнез Лазар, под притиском, признао почетком 1389. године, после смрти владара Моравске Србије, желео је да потврди свој утицај јужно од Саве и Дунава. За спровођење политике према српским земљама, Жигмунду је од пресудне важности било да установи ко је преузео политички

[7] И. Божић, *Дубровник и Турска*, 7–11; B. Krekić, *Dubrovnik as a pole of attraction and a point of transition for the hinterland population itn the late middle ages*, Migrations in Balkan History, Belgrade, 1989, 70.

[8] Љ. Стојановић, *Записи и натписи* I , 50, 53, 55; М. Благојевић, *О издаји или невери*, 16.

примат међу српским господарима и ко је имао легитимитет за вођење државе. Пошто је желео да обнови суверенитет над територијом Моравске Србије, која је по сизеренско-вазалном обичају потпадала под његов домен и власт, само три седмице после окончања Косовске битке, 7. јула 1389, посредством свог најважнијег дворјанина, а Лазаревог зета, Николе Горјанског млађег, послао је дипломатско писмо Вуку Бранковићу.[9] Управо тај први знак који је Вуку упутио краљ Жигмунд, показује да се у језгру старих српских земаља међу српским династијама одиграла прерасподела моћи и утицаја. Жигмундово посланство упућено у српске земље имало је двоструку улогу – да потврди врховну власт Краљевине Угарске у Моравској Србији, и да обезбеди јужне границе од нових турских напада, тј. да спречи потпадање државе кнеза Лазара под власт Османлија. Писмо са угарског двора које је примио Вук Бранковић било је упућено, како се каже „племенитом господину Вуку, војводи, зету велможног мужа Лазара, кнеза Рашке", а предвиђало је вођење преговора између господина Вука Бранковића и представника краља Жигмунда – бана Николе Горјанског Млађег. Тема преговора би се односила, како се у писму каже „на корист вашу и земље Рашке".[10] Није позната ближа садржина о којој је требало да се преговара између краља Жигмунда и Вука Бранковића. Може се само нагађати о каквој „користи" за земљу Рашку је могло бити речи.

Писмо је изричита потврда да је краљ Жигмунд успоставио дипломатске везе са оном политичком личношћу у српским земљама коју је сматрао способном да заступа интересе „земље Рашке" пред угарским двором. У време слања писма Вуку Бранковићу, угарском краљу је, поред обезбеђивања јужне границе од османлијских упада, било веома важно да одвоји српске господаре источно од Дрине од њиховог дојучерашњег савезника, краља Твртка I. Босански краљ је био Жигмундов велики непријатељ и једна од главних претњи његовим интересима на Балкану. Због тога је за угарску краљевину однос између Вука Бранковића и краља Твртка било осетљиво, а важно питање, јер је током 1389. године Вук Бранковић почео да шири своју власт над областима у Полимљу, које су се граничиле са Краљевином Босном и до тада признавале Твртково, или Лазареву врховну власт.[11] Уколико је претендовао да буде савезник угарског краља, Вук није могао бити у савезничким односима с краљем Твртком. Извори ништа експлицитно не говоре о природи тих односа, али се између редова може наслутити у ком правцу су се они развијали.

---

[9] J. Gelcich–L. Thaloczy, *Diplomatarium Ragusanum*, Budapest, 1997, 113–114.

[10] *Исто*.

[11] *ИСН* II, 48 (С. Ћирковић).

Истовремено, са успостављањем првих веза између Угарске и Вука Бранковића, Лазарева ужа породица, кнегиња Милица са синовима Стефаном и Вуком и кћерком Оливером, преживљавала је тешке дане. Лазаревом државом владало је стање привремености. Са малолетним синовима, кнегиња Милица, која никада раније није учествовала у власти, није имала владарски ауторитет неопходан за завођење реда и мира у Моравској Србији. Криза унутар државе избила је готово истовремено с пристизањем првих вести о исходу битке на Косову. Читајући редове животописа Стефана Лазаревића од Константина Филозофа, сазнаје се да су Моравску Србију потресали унутрашњи немири: „ [после Косовске битке] дођоше и међусобне борбе оних који су овима [Лазаревићима] били подручни [вазали], док су други били као самостални [...]".[12] Изабрани цитат из животописа деспота Стефана сведочи о сложености положаја Лазаревића после Косова, урушавању централне власти и пометње који су завладали унутар властеоске хијерархије у Моравској Србији. Некадашња држава кнеза Лазара почела је да се распада.[13] Међусобно завађена и подељена властела потчињена Лазаревићима, или је присвајала земљишне поседе племића погинулих у Косовској бици, или је покушавала да се отргне од непосредне власти својих господара. Извесно је да су покосовски нереди дубље захватили област Лазаревића и да је кнегиња Милица на све начине покушавала да очува државну целовитост и успостављени властеоски поредак, не бирајући политичка и војна средства.[14] У *Повесном слову о кнезу Лазару* потоњег патријарха Данила III, изричито

---

[12] *Живот деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа*, превод Л. Мирковић, 61.

[13] И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 229; С. Новаковић, *Срби и Турци*, 252. С. Новаковић је сматрао да се овај одломак из дела Константина Филозофа односи на политичку делатност Вука Бранковића, а не на лоше политичко стање унутар области Лазаревића и сукобе међу њима потчињеном властелом. Он је биографу деспота Стефана Лазаревића замерио недовољну прецизност у именовању „главног кривца" за стање у држави, при чему је нашао разумевање за Константинову уздржаност приликом писања житија, будући да је дело настајало у време владавине Вуковог сина, деспота Ђурђа Бранковића. С друге стране, И. Божић (*О улози Вука Бранковића*, 476, и *Неверство Вука Бранковића*, 229), ослањајући се на речи савременика догађаја, попут непознатог састављача *Похвалног слова кнезу Лазару*, који је на самом почетку XV века забележио: „*Колике ли смо беде претрпели, колике напасти, колику мржњу, колике непријатности не само од иноплемених него и од својих*", наведене одломке везује управо за непосредна покосовска збивања. Ђ. Даничић, *Похвала кнезу Лазару*, Гласник СУД 13 (1861), 364.

[14] И. Руварац, *Повесна слова о кнезу Лазару, деспоту Стефану Бранковићу и кнезу Стефану Штиљановићу*, Летопис Матице Српске 117 (1874), 115–116; В. Ћоровић, *Силуан и Данило*, 83–103; С. Новаковић, *Срби и Турци*, 253.

се каже да је део властеле био у сукобу, а да су други „с миром и љубављу пристали уз кнегињу Милицу, не само држећи се с њоме као прави пријатељи, него се још старајући и да јој друге придобију."[15] Очигледно је борба за оданост сваког војно способног властелина постајала приоритет Лазаревих наследника.

Кнегиња није желела да прихвати могућност да њен зет Вук Бранковић, супруг њене најстарије кћери Маре, преузме првенство и загосподари територијом Моравске Србије. У основи Миличиног отпора Вуковом наметању за владара свим српским земљама од Дунава до Косова и Скопља, могао је лежати страх да би Вук наследство власти над државом пренео на своје, уместо на синове кнеза Лазара. Због тога је веома брзо, највероватније током јула 1389. године сазван сабор на територији Лазаревића на коме су донесене важне одлуке.[16] Патријарх Спиридон, велики пријатељ кнеза Лазара, у првим седмицама после Косова помагао је кнегињи Милици у организовању државе под новим околностима. Све до смрти, већ августа 1389. године, патријарх је радио на учвршћивању положаја Лазаревих наследника.[17] По речима самог Стефана Лазаревића, забележеним у уводу у *Новобрдски закон о рудницима*, одлука да се Моравска Србија потчини власти новог османског владара донета је за живота патријарха Спиридона.[18] Ова одлука је подразумевала признавање Бајазитовог сизеренства, плаћање харача, учешће у османлијским војним походима и давање Лазареве ћерке Оливере Бајазиту за жену. Потпадањем у вазални положај суштински је признат пораз у Косовској бици, а за новог господара није изабран дотадашњи владар, краљ Жигмунд, нити Вук Бранковић, већ султан Бајазит I. Стефан Лазаревић је почетком XV века дословно написао: „Тада би излазак иноплеменика (Турака) на Хришћане. Видевши толику победу над земљом отачаства ми и примих савет од патријарха, кир Спиридона, и од других архијереја, и од мајке ми, кнегиње Милице, иночки назване монахиња Јевгенија, и од свега сабора, пођох на источну страну [...] великом амиру Пајазиту [...]"[19] Иако је упитан састав тог сабора, сазваног у отежаним условима, без великог дела властеле, пошто су многи изгубили животе у Косовској бици, и са црквеним великодостојницима из само једног дела државе, легитимитет донесених одлука није оспораван.[20] Још увек није прецизно утврђено када је малолетни Стефан Лазаревић кренуо на пут да се обавеже на вазални однос према Бајазиту, али је готово извесно да су до средине 1390. године, када су преговори са Османлијама били окончани, Лазаревићи и формално постали вазали османлијског владара.[21]

[15] *Исто.*

[16] М. Благојевић, *Српски сабори и сабори отачаства Немањића и Лазаревића*, Глас САНУ CDX, Одељење историјских наука, књ. 14, (2008), 29, 30; М. Благојевић, *О издаји или невери*, 30.

[17] М. Пурковић, *Српски патријарси*, 120–121; С. Ћирковић, *Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412. године*, Ново Брдо, Београд, 2004, 163–181.

[18] Н. Радојчић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*, 1962, 37.

[19] Превод преузет из: *Списи о Косову*, Стара српска књижевност у 24. књиге, Београд, 1993, 159.

Одлуке о ступању Лазаревића у вазални однос према Османлијама одразиле су се на даљу судбину Моравске Србије, али и других владара из окружења који су претендовали на територије између Дунава на северу и Новог Брда на југу. Након одлуке о потчињавању Бајазиту, прекинута је дотадашња политика кнеза Лазара која се заснивала на пружању беспоштедног отпора Османлијама. Вероватно је међу властелом Лазаревића било и оних који су били незадовољни донесеном одлуком о ступању у вазални однос према Бајазиту. Они су се опредељивали да стану у службу оном обласном господару који је својим угледом заузео место кнеза Лазара и наставио његову политику рата с Турцима, а то је био Вук Бранковић. Један од властелина који је отказао послушност Лазаревићима био је некадашњи Лазарев војвода – Обрад Драгосаљић. Његова породица уживала је властеоски статус још у време Немањића. Обрадови баштински поседи налазили су се у области Ибарске жупе, која се од 1363. године налазила под управом Лазаревих рођака Мусића, тик уз границу са облашћу Вука Бранковића.[22] Из једне повеље кнеза Стефана Лазаревића из прве половине деведесетих година XIV века, сазнаје се да му је кнез Стефан одузео баштинске поседе због почињене *невере*.[23] Иако Стефан Лазаревић није изричито навео о каквој је *невери*, оглушивању о послушност сизерену реч, и када је вазални однос прекршен, сумња се да је Обрад

[20] О питању хронологије првих државних сабора, или сазива архијереја и одабране властеле, в. у: А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 2006, 233. Први сабор који се спомиње после Косовске битке у делу Константина Филозофа хронолошки не спада у прве месеце после битке. Сазван је као одговор на захтев Бајазитовог посланства да му се Лазаревићи потчине, али се не спомиње и име патријарха, те остаје недоумица када се сабор тачно одржао. В. *Живот деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа*, превод Л. Мирковић, 61.

[21] М. Благојевић, *О издаји или невери*, 30; М. Шуица, *Срби у опсади Филаделфије 1390. године*, Зборник радова Византијски свет на Балкану, Посебна издања Византолошког института САНУ 42/2, Београд, 2012, 386–389, 393.

[22] М. Шуица, *Повеља цара Уроша о замени поседа између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003), 143–166.

[23] М. Шуица, *Повеља кнеза Стефана Лазаревића Хиландару*, 107–123.

свој „грех" починио тако што се после Косовске битке потчинио Вуку Бранковићу, или подржао његову политику отпора Османлијама и прокламовања владарских аспирација над српским земљама.

Тешке одлуке донесене за живота патријарха Спиридона, већ у јесен 1389. године довеле су до новог заплета на северним границама Моравске Србије. Средином септембра 1389. године краљ Жигмунд је окупљао војску за поход јужно од Саве и Дунава, у област Лазаревића.[24] Ратне операције су започеле у октобру, а до 8. новембра угарска војска је заузела српско утврђење Борач у Гружи, а неколико дана касније и утврђење Честин, удаљено двадесет километара у правцу југоистока.[25] Угарски краљ је заузевши стратешки важна утврђења на улазу у Шумадију, бар накратко, успоставио шири одбрамбени појас Угарске. Његов поход, поред одбрамбеног, свакако је имао и идеолошки карактер. Краљ Жигмунд је желео да се поново призна угарска врховна власт на, донедавно, његовој вазалној територији.[26] Према средњовековним обичајима то није био акт агресије и напада на другу независну државу, већ поход у сопствену област ради потврде сениорско-вазалних односа.[27] Такође, војна операција је могла бити проузрокована одлуком државног сабора Лазаревића, по коме се Моравска Србија потчинила Османлијама,[28] или је била војни одговор на ранији турски упад у Лазареву област и успостављање османског утицаја у српској регији јужно од Саве и Дунава.[29] Уколико се прихвати мишљење да је Жигмундов упад у земље Лазаревића био исказивање сениорског права угарског краља над вазалним српским територијама, онда би писмо упућено 7. јула Вуку Бранковићу, као господару „Рашке", могло да се односи на будући положај Србије под Вуковом влашћу. Ипак, због скромне изворне подлоге није могуће дати било какав одговор на ту претпоставку. О озбиљности ситуације која је потресала Моравску Србију у јесен 1389. године најбоље сведочи одлука кнегиње Милице да у случају преке потребе, затражи од дубровачких власти прибежиште и азил за своју породицу у граду на Јадрану.[30] Српски поклисари су стигли у Дубровник почетком октобра, а дубровачко Веће умољених је 12. октобра донело одлуку којом је прихваћена молба удовице кнеза Лазара.[31] Дипломатска активност кнегиње Милице према Дубровачкој Републици одигравала се у време упада војске краља Жигмунда у Моравску Србију.

[24] В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402*, ИГ 1–2 (1959), 96–97.

[25] В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби до 1402*, 96–97; В. Јовановић, *Борач и Честин, Прилог проучавању средњовековних градова у Србији*, ИГ 1–2 (1985), 31–32; G. Fejer, *Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civillis* X–1, Budae, 1834, 516. У Борчу је краљ Жигмунд издао више повеља, од којих неке нису остале сачуване, осим као трансумптум у доцнијим повељама, попут повеље од 9. новембра. 1389. E. Malysz, *Zsigmondkori okleveltar* I, Budapest, 1951, 146, бр. 1992; В. Јовановић, *Борач и Честин*, 7, 15. нап. 34, 24.

[26] J. Hoensch, *Kaiser Sigismund*, 73–74.

[27] П. Рокај, *Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке*, Глас САНУ CCCLXXVIII, Одељење историјских наука књ. 9 (1996), 145–149.

[28] F. Szakaly, *Phases of turco-hungarian warfare before the battle of Mohacs (1365–1526)*, Acta orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 33 (1979), 72–74. И у овом раду се наводи да је упад краља Жигмунда у Србију био нужан како би одбранио и осигурао независност Угарске. Друге радове мађарских историчара на ову тему, публиковане на мађарском језику, наводи П. Рокај у: *Краљ Жигмунд и Угарска*, 146, нап. 3.

[29] N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971, 36–37; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији*, 23.

Непосредно после Косовске битке, Вук Бранковић је започео прилагођавање новим условима опстанка. Иако се његова држава проширила у другој половини 1389. године, тешко се може рећи да је доживљавала успон. Притиснут *страхом од Турака*, повременим пљачкашким упадима акинџијских одреда, неразрешеним и тешким односима с наследницима кнеза Лазара и врхом Српске цркве, као и свеопштом нестабилношћу на Балкану, Вук је покушавао да успостави државно јединство и преузме некадашњу Лазареву улогу.[32] Део поседа који су претходно на Косову, Метохији и Полимљу припадали кнезу Лазару, сада су се нашли у саставу државе Бранковића. Вук је вероватно већ током лета запосео жупу и утврђени град Звечан на северу Косова, који се налазио уз границу са Брвеничком жупом, којом су до Косовске битке управљали Лазареви сестрићи, браћа Мусић.[33] Под Вуковом влашћу се нашла Хвостанска епископија (Мала Студеница), североисточно од Пећи, као и места северно од Метохијског Подгора, попут Јелеча и Глухавице. Његова власт се признавала и у Сјеници, а обухватила је и део Полимља – долину реке Лим, јужно од Бродарева све до Плава и Гусиња.[34] Тим правцем су се кретали средњовековни каравани који су преносили драгоцену робу у унутрашњост Балканског полуострва, а потом истим путем из српских земаља износили руде, племените метале и друге трговачке производе ка приморју. У области Полимља, која је била у саставу Вукове државе, средњовековни каравани који су се из Дубровника упутили у унутрашњост, обављали су претовар робе и тражили одморишта за своје људе и коње. У Коморанима, на левој обали Лима, где су каравани често коначили, уточиште им је пружао Вуков властелин Прибил Кућинић, чија је породица била из тих крајева.[35]

[30] М. Динић, *Одлуке већа* II, 533.

[31] *Исто*.

[32] И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 223–242.

[33] М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара*, 14.

[34] *Исто*, 17–18.

[35] М. Динић, *Област Бранковића*, 151; М. Шуица, *Немирно доба*, 125.

Област Вука Бранковића је у овом периоду достигла свој највећи обим. Међу већим градовима који су признавали Вукову власт налазили су се: Скопље, Приштина, Пећ, Призрен, Вучитрн, Звечан, Јелеч, Сјеница. Независна и непокорена област Бранковића постала је усамљено острво међу османлијским вазалима. Док су се Драгаши, Мрњавчевићи, Лазаревићи и Балшићи повиновали Бајазитовој владарској вољи, Вук Бранковић је још увек, као једину политичку могућност видео – отпор Османлијама.

Оспоравани и признати господар

У првим годинама после Косовске битке Угарска, Венеција и Дубровник су признавали Вуков суверенитет и према њему су се односили, с дипломатским уважавањем, као према српском господару и наследнику кнеза Лазара. Током 1389. године Вук је настојао да се устоличи као нови стожер окупљања српских велможа који нису признавали османлијску врховну власт. Политичка збивања су му само делимично ишла у корист. Српски патријарх Спиридон, који је, по речима деспота Стефана Лазаревића, на државном сабору донео одлуку о потчињавању Турцима, преминуо је 11. августа 1389.[36] Кнегиња Милица је тако остала без преко потребне подршке најважније духовне личности у држави, а врх Српске цркве без свог поглавара. Због учесталих османлијских упада у српске земље, није било могуће брзо сазвати државни сабор на коме би био изабран нови патријарх.[37] Под недовољно познатим околностима, током 1389. године на патријаршијски престо поново је доведен бивши патријарх Јефрем. Јефрем је после смене 1379/1380. године боравио у манастиру Св. Арханђела код Призрена, на територији Вука Бранковића.[38] Његова неуобичајена смена са духовног престола, обављена за време кнеза Лазара, свакако је била политички узрокована. Лазарева потреба да врх Српске цркве безрезервно подржи његов владарски програм и да уз себе има особу која би својим највишим духовним ауторитетом стала иза њега као наследника традиције немањићке државе – била је од пресудног значаја. Након деценије проведене у духовном миру, Јефрем се у најтежим могућим околностима, са пуних седамдесет седам година, вратио на црквени престо. Он је из Призрена прешао у Пећ, па се седиште врха Српске цркве преселило из Жиче, у којој је столовао Спиридон, на територију Вука Бранковића. На положају врховног поглавара Српске

[36] М. Пурковић, *Срйски йашријарси*, 121.

[37] *Шесш йисаца XIV века*, Марко Пећки, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд, 1986, 168.

[38] *Шесш йисаца XIV века*, исто; М. Пурковић, *Срйски йашријарси*, 109–110.

цркве остао је бар до јесени 1390. године, или почетка 1391. године, када је вероватно одржан нови сабор у манастиру Жичи.[39] Његов повратак изгледа да је највише одговарао интересима Вука Бранковића, који је преко свог брата Герасима имао и снажно духовно упориште у братству манастира Хиландара.[40] Вук је у време Јефремовог другог боравка на патријаршијском престолу имао могућност да и формално заузме некадашње Лазарево политичко вођство, за шта му је била потребна сагласност кнегиње Милице – коју није успео да добије.

У то време, високи кругови Српске цркве били су подељени између подршке политици Вука Бранковића и заступања владарског легитимитета Лазаревића.[41] Они су се опредељивали око признавања наслеђа владарске традиције лозе Немањића, које је до Косовске битке заступао кнез Лазар. Историјске околности су омогућиле и једној и другој породици преузимање одговорности за управљање српском средњовековном државом и право позивања на наследство немањићке традиције. Ипак, у првим месецима и годинама после Косовске битке, то питање је било од кључног значаја – колико за обе династије, толико и за Српску цркву.

Кнегиња Милица је још за Спиридоновог живота радила на томе да обезбеди свом сину подршку већине најутицајнијих црквених великодостојника. Та подршка је подразумевала прихватање Стефановог владарског легитимитета и доделу права на сазивање институције државног сабора.[42] Јефремов повратак на чело Српске цркве био је, како се испоставило, само привремено решење и имао је формални карактер. Највећи део високог српског клера налазио се у области кнегиње Милице, а од њихове заједничке подршке зависио је избор новог патријарха. Кнегиња се определила да, уместо свог зета, она буде заступник Лазаревог политичког наслеђа и заштитник интереса својих синова, пре свега старијег Стефана. За то јој је био потребан јак савезник – снажна личност на највишој позицији у Српској цркви. Преко потребна подршка Цркве Лазаревићима била је обезбеђена оног тренутка када је пронађена одговарајућа личност за новог

[39] Време одржавања сабора на коме је за патријарха изабран Данило III остало је и даље само грубо датирано. Н. Радојчић и Ђ. Сп. Радојчић сматрају да је сабор одржан крајем 1390. године, након ступања Лазаревића у вазални однос према Османлијама, мада је хронологија остала релативизирана, јер се сабор могао састати и у првој половини 1391. године. В. у: Н. Радојчић, *Срйски државни сабори*, 168–169; Ђ. Сп. Радојчић, *Избор йашријарха Данила III*, ГСНД XXI (1940), 67; Уп.: М. Пурковић, *Срйски йашријарси*, 127; *ИСН* II, 109–110 (М. Благојевић); А. Веселиновић, *Држава срйских десйоша*, 232.

[40] М. Благојевић, *Десйош Сшефан Лазаревић и Милешева*, Немањићи и Лазаревићи, 393–394; М. Спремић, *Десйош Ђурађ*, 34.

[41] М. Благојевић, *Десйош Сшефан Лазаревић и Милешева*, 393.

[42] М. Спремић, *Десйош Ђурађ*, 34–35.

српског патријарха. То је био патријарх Данило III, за кога се сматра да је био истоимени син монаха Доротеја, некадашњег угледног властелина из области кнеза Лазара.[43] У време када је Вук Бранковић ширио свој политички утицај, патријарх Данило је представљао кључну фигуру у учвршћивању права Лазаревића на наслеђе немањићке традиције, тј. српске државности. Патријарх Јефрем је веома брзо доживео судбину да буде по други пут смењен са патријаршијског положаја. Епископ Марко у житију патријарха Јефрема не саопштава разлоге патријархове поновне смене, наглашавајући, уобичајеним књижевним маниром, да су Јефремова покосовска улога и поновно „пастирско" деловање били на корист народа, а да је избор Данила био природна и добродошла одлука: „И опет к својему стаду добри пастир долази и старање о цркви њиховој показује и душу своју за народ полаже, све док уз помоћ Божију, млади кнез Стефан поново сабор не састави и не поставе кир Данила за патријарха."[44]

Избором Данила за патријарха, Вук Бранковић је изгубио сваку могућност да заступа своје политичке интересе на територији Моравске Србије. Поделе између Лазаревића и Бранковића постајале су непремостиве. Вук је наставио да духовну подршку за свој политички углед добија из Хиландара, најзначајнијег средишта српског монаштва, и од свог брата Герасима, који се у то време налазио у манастиру Св. Павла на Светој Гори.[45] Велика превирања у Српској цркви одразила су се на живот и привилегије манастира Хиландара. Иако је кнез Лазар био један од његових знаменитих ктитора и дародаваца, после Косовске битке манастир је пао у неку врсту немилости његове најуже породице. Највероватније због пружања подршке Вуку Бранковићу, Лазаревићи су Хиландару ускратили приходе обезбеђиване из рада новобрдског рудника, које је својевремено кнез Лазар прописао овом манастиру.[46] Ову тезу потврђује чињеница да су Лазаревићи током последње деценије XIV века у виду новчаних или земљишних прилога обдаривали друге светогорске манастире.[47] Односи између најзначајнијег српског манастира и породице Лазаревић изгладили су се тек почетком XV века.[48]

[43] С. Новаковић, *Законски споменици*, 761–764; Ђ. Сп. Радојичић, *Избор патријарха Данила III*, 76–77; М. Пурковић, *Српски патријарси*, 128–129; М. Шуица, *Немирно доба*, 93–94. Постоје претпоставке да је патријарх Данило био у рођачким односима са кнегињом Милицом.

[44] *Шест писаца XIV века*, Марко Пећки, 168–169.

[45] М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 431–433.

[46] А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 236.

[47] А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд, 2007, 223–236, 293–328.

[48] Ђ. Трифуновић, *Деспот Стефан Лазаревић, Књижевни радови*, Београд, 1979, 148–149; А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 236.

Иако је кнегиња Милица успела да потисне Вука на унутрашњем плану и ограничи му деловање ван највећег дела територије Моравске Србије, њен покушај да одржи међународни углед доживео је неуспех. Лазарева удовица није била у стању да у међународним оквирима легализује преузимање веома захтевне политичке улоге покојног мужа. Велика размимоилажења око заступања немањићке традиције и Лазаревог политичког наслеђа, одразила су се, не само на односе две сродничке породице, већ и на њихове поданике. На територији којом је после Косовске битке владао Вук Бранковић, савременици су забележили да је Вук преузео „жезло" кнеза Лазара. Уколико се поклони пажња запису из рукописа *Отачник глагољеми Лавсаитик* из Пећке патријаршије, чак би се могао установити и одређени хронолошки оквир за јављање Вука као новог „старатеља" над делом српских територија. Рукопис је завршен „у дане благоверног Вука Стефана, те године када су кнеза Лазара убили Турци, а Мурата цара, Срби".[49] Дакле, према овом извору, Вук је преузео владарску улогу у години одигравања Косовске битке, а то би, према ондашњем рачунању времена, било до јесени 1389. године.[50] Уколико он сам и није то учинио одмах по окончању битке, савременици су свакако осетили промену политичке климе, нарастање моћи и утицаја Вука Бранковића, па су га у складу са политичком улогом коју је преузео назвали владарским именом – Стефан. Поред овог помена, уз Вуково име забележено је владарско Стефан и у нешто доцнијем *Призренском поменику Богородице Љевишке*, док је његова супруга наведена као монахиња Марина.[51] Све до стварања мученичког култа кнеза Лазара, за време новог патријарха Данила III, није остало много трагова савременика о томе кога су препознавали као главног заступника српске државности. И поред тога, изгледа да се у својим исправама Вук није потписивао владарским именом Стефан. Једини такав потпис – Стефан Вук, забележен је на недатованој даровници Хиландару којом

[49] Уколико се година према византијском рачунању завршавала 31. августа, а будући да је Вук у овом рукопису именован као Стефан (у години одржавања Косовске битке), произилази да је схватање и прихватање Вука као носиоца немањићке традиције и Лазаревог наследника на пољу окупљања преосталих старих српских земаља, било веома снажно присутно у ограниченим, али релевантним друштвеним круговима, већ крајем лета 1389. године. Уп. Ђ. Сп. Радојичић, *О књизи Птоломеја (Два стара српска географска «тлкованија»)*, ИЧ VI (1956), 56; И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 234; Р. Михаљчић, *Одјек титуларног имена Немањића*, 220.

[50] М. Шуица, *Моравска Србија на крају XIV века – питање државно-правног континуитета у светлу ограничене суверенитета*, Моравска Србија, историја – култура – уметност, Зборник радова са међународног скупа, Крушевац, 2007, 45–46.

[51] С. Новаковић, *Српски поменици XV–XVIII века*, Гласник СУД 42 (1875), 10; Ђ. Сп. Радојичић, *О поменику Св. Богородице Љевишке*, Старинар 15 (1942), 46.

је обласни господар манастиру поклонио четири села у близини Трстеника.[52] Велику недоумицу у погледу аутентичности овог потписа дају многобројне нелогичности које су се нашле на копији документа, те не можемо тврдити са сигурношћу да је Вук Бранковић своје владарске амбиције исказивао и кроз званична документа.

Слику о Вуковом положају после Косовске битке употпуњују документи које су у својој архиви оставиле власти Дубровника, традиционално најзначајнијег привредног и трговинског партнера српске средњовековне државе. Крајем XIV века, Дубровчани су српским обласним господарима били не само важан економски, већ и политички ослонац.[53]

После првих недоумица око тога ко је преузео власт у српским земљама након Косовске битке, дубровачке власти су одлучиле од кога ће тражити гаранције трговачких повластица и заштитника њихових грађана у српским земљама. Био је то Вук Бранковић. Он је испунио празнину насталу погибијом кнеза Лазара.[54] У писмима особама од вишег друштвеног ранга, Дубровчани су у обраћању користили изразе *славни/а* и *велможни/а*, којима се истицао висок политички положај и углед дотичног господара, односно велможе или властелинке.[55] После Косовске битке, прво писмо које су Дубровчани упутили Вуку Бранковићу било је скромно интонирано, без уобичајених епитета. Овом писму претходило је посланство које је стигло са Вуковог двора. Нама непознознати властелин, изасланик Бранковића, 8. маја 1390. уручио је писмо дубровачким властима, а Велико веће је донело одлуку да награди Вуковог „слугу" са петнаест дуката.[56] Дубровчани су 9. маја припремили одговор Вуку Бранковићу. Ово писмо је било од великог значаја за Вука и његову породицу, којима је било дозвољено депоновање блага и право на азил у Дубровнику.[57] Разлог за уздржаност у формалном обраћању могла би се тумачити

[52] Р. Михаљчић–И.Шпадијер, *Слово браће Бранковића манастиру Хиландару*, 151–166.

[53] Као што је већ речено, кнегиња Милица је у јесен 1389. године обезбеђивала услове за уточиште својој породици у граду на јадранској обали.

[54] *ИСН* II, 48 (С. Ћирковић), *Невade – нейознати утврђени град у Србији*, ИГ 1–2 (1995), 20.

[55] М. Шуица, *Дубровачка писма: огледало друштвено-политичких промена у српским земљама (1389–1402)*, ГДИ 2 година XVIII (2011), 29–49.

[56] Љ. Стојановић наводи да ова белешка на полеђини не одговара садржини акта на коме се налази, јер се у белешци наводи да је реч о копији повеље Вука Бранковића – „*Copia de la pouegla de miser Volch Branchouich MCCCLXXXX. die VIIII macio*", а реч је заправо о обећању „вјере" од стране дубровачких власти. В. Љ. Стојановић, *Повеља и писма* I–1, 140–142; С. Ћирковић, *Неваde*, 21. нап. 26, N. Lonza, Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390–1392*, Zagreb–Dubrovnik, 2005, 108.

[57] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 140; С. Станојевић, *Инскрипција*, 168;

још увек нејасним политичким приликама у српским земљама. Тек у писмима која су слата касније Вук Бранковић је називан ***славним*** и ***велможним*** господином, што је одговарало његовом политичком положају и угледу.[58] Истовремено, док је Вук за Дубровчане био ***славни и велможни***, други зет кнеза Лазара, Ђурађ II Страцимировић Балшић, био је само ***почтени*** и ***нама срдачни пријатељ***.[59] Ипак, за Вуковог живота најупадљивија је била разлика у односу на обраћање Лазаревићима. Лазаревој удовици и њеном сину, кнезу Стефану, све до средине 1398. године Дубровчани су слали заједнички адресована писма, обраћајући им се скромније него Вуку Бранковићу. Они су до краја 1396. године Милицу, тада већ монахињу Јевгенију, ословљавали као ***почтена***, и у једном случају као ***почтена и всечасна калуђерица госпођа кира Јевгенија***, док је у истим писмима Стефан именован искључиво титулом кнеза, без других епитета. Њему су се потом обраћали као ***почтеном*** и ***многопочтеном*** кнезу, што је још увек било испод ранга који је у то време уживао Вук Бранковић.[60] Тек после Вукове смрти и политичког пораза његове породице, Лазаревићи су постали ***славни*** и ***велможни***, чиме је њихов политички углед достигао владарске висине.[61]

Садржина дубровачког писма од 9. маја 1390. године открива изразиту привржeност према Вуку Бранковићу и његовој породици. Наклоност је потврђена чврстим гаранцијама у случају тражења уточишта, бригом за безбедност личне имовине, као и жељом да се удовољи подмиривању свих материјалних и духовних потреба српског обласног господара. Наиме, Вуку Бранковићу је било чак дозвољено да уколико буде желео подигне православну цркву у самом граду.[62] Још увек није потпуно јасно на који начин је Вук задужио Дубровачку општину до те мере да му се дозволи, у случају уживања дубровачког гостопримства, и подизање православног храма унутар градских бедема. Поред тога, Вуку и његовој породици била је обећана потпуна заштита док год не буду угрожени витални интереси града, а да би им

[58] С. Станојевић, *Инскрипција*, Студије о српској дипломатици, Глас СКА 92, 1913, 170; М. Пурковић, *Етикеција и друштвени дух у старој српској држави*, Годишњак скопског филозофског факултета 2 (1931–1933), 113; М. Благојевић, *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе*, Немањићи и Лазаревићи, 410–411; М. Шуица, *Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398. године*, ИГ 1–2 (1997), 8; М. Благојевић, *О издаји или невери*, 32.

[59] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 112–113.

[60] М. Шуица, *Дубровачка писма*, 35–40.

[61] М. Шуица, *исто*.

[62] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 141.

у том случају био обезбеђен несметан одлазак на сигурно, без икаквих *лукавстава* или *безакоња* у односу на њихову имовину и личну сигурност. У писму које је очигледно било одговор на Вукову молбу за депоновањем ризнице и омогућавање прибежишта, дубровачке власти су исказале необично велику присност према српском господару. Да се у пролеће 1390. године Вук Бранковић осетио нарочито рањиво и угрожено, говори један део писма у коме се напомиње да би му уточиште било омогућено уколико га нападну „Турци, Угри, или ко други".[63] У то време, ка српским областима на северу кренуо је румелијски беглербег Тимур Таш предводећи османлијску војску која је требало да нападне Угаре[64] С друге стране, може се претпоставити да су, након потчињавања Лазаревића Бајазиту, ови војни одреди имали су улогу и у смиривању унутрашњих прилика у држави Лазаревића, које су биле несређене још од Лазареве погибије. Не може се поуздано утврдити због чега су Угри споменути као потенцијални Вукови непријатељи. Извори не дају јасан одговор да ли се иза овог навођења крила стварна претња због непостизања дипломатског договора, могућих веза Вука Бранковића и краља Твртка I, заклетог непријатеља угарског краља, или је у питању нешто друго. На крају, Вука су могли у неком тренутку напасти и сами Лазаревићи, па би они могли да се препознају међу оним *„другима"*. Изразита наклоност Дубровчана према Вуку Бранковићу вероватно је била производ пословичног осећаја и слуха јадранских трговаца за политичка превирања у залеђу. Вук је још сигурно годину и по или две, представљао најснажнијег српског обласног господара који је могао гарантовати повластице дубровачким трговцима и обезбеђивати им, какву-такву, заштиту на великом делу српских територија. Није познато тачно када, али свакако после Косовске битке, Вук је Дубровчанима издао повељу о потврди ранијих повластица, датих јануара 1387. године.[65] Сматра се да је повеља могла настати пре почетка маја 1390. године, када су Дубровчани понудили Вуку азил у свом граду. После ове дипломатске епизоде, Дубровник и Вук Бранковић су наставили да одржавају везе. Крајем маја, дубровачко Мало веће донело је одлуку да

[63] Љ. Стојановић, *исто*.

[64] С. Новаковић наводи да је овакав развој догађаја реконструисан према Леунклавијевом преводу турског летописа. За разлику од Ашик-паше и Мехмеда Нешрије, у овом спису се напомиње да је управо Тимур Таш, који је предводио војску у „Србију" заузео руднике у Кратову, а не Јигит-паша. В. С. Новаковић, *Срби и Турци*, 254; Г. Елезовић, *Бој на Косову 1389 године у историји Мула Мехмеда Нешрије*, Бравство XXXI (1940), 24; В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 102.

[65] С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића којом потврђује привилегије Дубровчанима*, ССА 10 (2011), 109–115.

се један њихов властелин пошаље Вуку Бранковићу по раније обећано јемство.[66]

У исто време када су вођени преговори о добијању уточишта у Дубровнику, Вук је покушавао да прошири област, утицај и власт ка јадранском приморју. Пре јуна 1390. године, посредством својих изасланика, Вук је понудио протовестијару Филипу Барелију, који је био у служби Ђурђа II Страцимировића Балшића, петсто литара сребра у замену за предају једног приморског града.[67] Иако у изворима није споменуто име града, прихваћено је становиште да је реч о Улцињу, који је од 1385. године био Ђурђева престоница.[68] Играјући политичке игре, Вук је имао намеру да се домогне утицаја у Приморју и да постане неприкосновени господар српских територија, користећи се независним положајем господара Зете.[69] У превирањима око предаје града, Ђурђев протовестијар је одбио понуду Вука Бранковића, чиме су се изјаловили планови господара Косова и Полимља да завлада неким градом на Јадрану.

Последња почаст кнезу Лазару

Још у пролеће 1390. године Вук Бранковић се суочио са свом тежином наставка отпора турским упадима, али је његов статус непокореног хришћанског обласног господара био одржив услед невоља с којима се султан Бајазит I сусретао у Малој Азији.[70] Нажалост, 1391. године ситуација је почела да се мења. Турске акинџије су децембра 1390. и у пролеће 1391. године сејале немир и страх по областима Албаније, али и у дубровачком залеђу. На то упућују одлуке дубровачких већа о прихватању збегова локалног становништва које је бежало пред Турцима.[71] Будући да су се Вукове територије налазиле у близини области кроз које су пролазиле акинџије, може се претпоставити да су и његови поданици преживљавали *страх турски*, као и да су стрепели од нових напада. Успостављање одбране од Османлија било је веома тешко и захтевало је богату државну ризницу. Одржавање трговине на територији којом је Вук владао било је од суштинског интереса српског господара. Како је у несигурним временима трговина опадала, а дубровачке власти чак забрањивале својим трговцима да

[66] N. Lonza, Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća*, 70.

[67] И. Божић, *О улози Вука Бранковића*, 477; *Историја Црне Горе* II–2, Титоград, 1970, 54 (И. Божић).

[68] И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 232; М. Динић, *Област Бранковића*, 156.

[69] *Историја Црне Горе* II–2, 50 (И. Божић).

[70] Р. Мантран, *Историја Османског царства*, 52–53. (Н. Ватен)

[71] И. Божић, *Дубровник и Турска*, 10.

послују под ризичним околностима, прибављање неопходних новчаних средстава где год је то било могуће представљало је важан извор финансија. Када се после Косовске битке Сјеница нашла под влашћу Вука Бранковића, српски господар је тамо успоставио царину, која је представљала владарев главни приход од трговине.[72] Управо због тога, Дубровчани су фебруара 1391. године послали свог изасланика ради регулисања измена које је увео Вук у режиму царина.[73] Јасно је да је Вук Бранковић покушавао да прибави новчана средства и ојача свој економски положај како би могао да продужи отпор Османлијама.

Пошто су током 1390. године Лазарева удовица и њени синови и званично постали вазали султана Бајазита I, преузели су уобичајене вазалне обавезе, а једна од важнијих дужности вазала била је доследно повиновање суверeновој унутрашњој и спољној политици. То је значило да су Бајазитови непријатељи постајали и непријатељи његових вазала. Самим тим, Лазаревићи су поред постојећих размирица с Вуком Бранковићем око наслеђивања српске владарске традиције, и као Бајазитови вазали – морали да се односе према њему као према непријатељу.

Током 1390. или 1391. године одиграо се један од најважнијих догађаја који је помогао успостављању култа кнеза Лазара – пренос његових моштију из Приштине, која се налазила у Вуковој области, у Моравску Србију.[74] Да би се свечани обред обавио у миру, било је неопходно да се створе услови који би то омогућили. Кнегиња Милица је желела да тело њеног супруга почива у манастиру Раваници, како је кнез Лазар за живота и планирао. Иако нема потврда у изворима, вероватно је питање преноса моштију кнеза Лазара било једно од кључних које је решавано у склопу полагања вазалне заклетве султану Бајазиту. Пренос Лазаревих посмртних остатака био је саставни део успостављања светитељског култа првог владара који није припадао лози Немањића, чиме су решавани унутрашњи проблеми међу српским господарима. Проглашењем Лазара за светитеља била би створена јасна порука да су његови синови имали предност у борби за превласт и да су у старим српским земљама они имали искључиво легитимно право на наследство традиције Немањића.[75] Нова сахрана у Раваници требало је и да

[72] *Царина*, ЛССВ, 792–793 (А. Веселиновић).

[73] N. Lonza, Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća*, 146; М. Благојевић, *О издаји или невери*, 34.

[74] Аутор култног списа о кнезу Лазару остао је непознат, а у делу научне литературе назива се Раваничанин III. Уп.: А. Вукомановић, *О кнезу Лазару*, 113; Đ. Sp. Radojičić, *Antologija stare srpske književnosti*, 330; Ј. Рећеп, *Слово о кнезу Лазару Раваничанина III*, Списи о Косову, Стара српска књижевност у 24 књиге, 37.

[75] Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 144–145, 155.

обезбеди очување посмртних остатака кнеза Лазара, јер су мошти биле пренете у државу која је уживала статус вазалне османлијске територије, где, стога, гробно место није било непосредно угрожено од турских напада. Није искључено да се рачунало с тим да Османлије могу да изврше напад на Вукову област и заузму Приштину, при чему је могла да страда и црква у којој се налазио Лазарев првобитни гроб. С друге стране, премештање Лазаревих посмртних остатака у Раваницу, обезбеђивало је „светост" земљи у којој су мошти почивале, тј. Моравској Србији. Одлуке о потреби преноса моштију, времену и начину организовања литије донете су на државном сабору.[76] Било је важно заштитити процесију од могућих напада акинџија, јер је Лазарево тело требало да напусти непријатељску, Вукову, територију и да буде пренесено у вазалну кнежевину османског владара. Та врста заштите зависила је од султанове воље, или воље његовог европског намесника, тј. османлијских власти.[77]

О томе како је изгледала организација поворке која је кренула из цркве Христовог Вазнесења у Приштини[78] у храм Христовог Вазнесења у Раваници, сазнајемо из култних списа посвећених кнезу Лазару, насталих у културном и духовном миљеу државе Лазаревића.[79] Један од учесника поворке био је патријарх Данило III, који је, као духовни предводник, учествовао у процесији од његовог почетка до самога краја. Кључну улогу у преносу посмртних остатака кнеза Лазара имала је његова породица, али је њихово учешће било ограничено природом тадашњих односа са Вуком Бранковићем и вазалним обавезама према султану Бајазиту. Преносу моштију из Приштине за Раваницу при-

[76] В. Ћоровић, *Силуан и Данило*, 95.

[77] Р. Новаковић, *Којим се путем могла кретати поворка с моштима кнеза Лазара и где је могла бити граница између Вукове области и земаља породице Лазаревић од 1389. до 1392 .године?* Прилози КЈИФ 26 3–4 (1960), 280–288.

[78] Б. Тодић наводи да се данас не може утврдити положај митрополијске цркве у Приштини, али да је вероватно била смештена у центру града и да је она представљала главну градску цркву. Недоумицу око датирања Приштине као митрополијског седишта решава тако што оставља могућност да су цркве у којима је служио грачанички митрополит, под чијом јурисдикцијом се налазила Приштина, могле добити статус митрополских цркава, па је тако и приштинска могла добити тај ранг. Уп. В. Ћоровић, *Силуан и Данило*, 94; Б. Тодић, *Митрополија у Приштини*, 163–169.

[79] С. Новаковић, *Срби и Турци*, 231; Ђ. Сп. Радојичић, *Избор патријарха Данила III*, 47–48; Р. Новаковић, *Пренос моштију кнеза Лазара из Приштине у Раваницу, Историјско-географске и историјске цртице*, Прилози КЈИФ 25, св. 1–2 (1959), 79; Ђ. Трифуновић, *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац, 1968, 58–60; М. Пурковић, *Српски патријарси*, 129; Р. Михаљчић, *Лазар Хребељановић*, 155–156; Д. Поповић, *Раванички гроб кнеза Лазара*, 171–185.

суствовала је најзначајнија друштвена елита тог доба из области Лазаревића и Бранковића. Према *Слову о кнезу Лазару* патријарха Данила, кнежеве мошти су с територије Косова испратили Вук Бранковић и његова супруга, Лазарева ћерка Мара, са свом властелом.[80] Вук и Мара се приликом ексхумације Лазаревог тела нису налазили у Приштини, придружили су се свечаној литији ван града.[81] Није разјашњено из којих разлога Вук није присуствовао овом догађају од почетка, будући да је Приштина била у његовој власти у време преноса моштију.[82] Разлози због којих пак није испратио мошти свога таста до новог гробног места – много су јаснији. Поред тога што у то време, вероватно, још увек нису били изглађени односи с кнегињом Милицом, Вук би напуштањем своје територије угрозио њену одбрамбену моћ. С друге стране, Лазаревићи су признавши врховну власт Османлија, били у обавези да спрече Бајазитовог непријатеља да крочи у њихову државу. Кршење тог правила повлачило би за собом страховите последице – земља вазала је проглашавана за *дарулахрб* тј. „пребивалиште рата", територију која се могла несметано пленити, разарати и уништавати.[83] Уколико су се од 1390. године Лазаревићи потчинили Бајазиту, тим пре су њихове везе с Вуком Бранковићем, који је продужио отпор Османлијама још две године, морале бити веома уздржане, можда чак и непријатељске, што не значи да су ове две породице биле и у отвореном оружаном сукобу.

Поворка с Лазаревим моштима вероватно се из Приштине кретала Приштевским путем преко Звечана и долином реке Ибар ка Брвеничкој жупи.[84] Прешавши границу Моравске Србије, посмртни

[80] В. Ћоровић, *нав. дело*, 96.

[81] В. Ћоровић, *нав. дело*, 96; С. Ћирковић, *Допуне и објашњења* у: С. Новаковић, *Срби и Турци*, 458; Ђ. Трифуновић, *нав. дело*, 58. Чињеница да Вук није присуствовао отварању самог Лазаревог гроба у цркви Вазнесења Христовог у Приштини отворила је многа питања везана за положај Приштине и самог Вука Бранковића у време преноса моштију кнеза Лазара. Тумачења су ишла у правцу тврдњи да је Приштина у то време била под Османлијама (Р. Новаковић, *Којим се путем могла кретати поворка с моштима кнеза Лазара*, 281–286), што оповргава податак да је кнегиња Милица августа 1392. требало да прими заложен појас у Приштини (К. Јиречек, *Споменици српски*, Споменик СКА XI (1892) 102), до мишљења да је Вук био у отвореном сукобу са Лазаревићима (Ђ. Сп. Радојичић, *Избор патријарха Данила III*, 78), с чиме се не бисмо могли сложити, а што оповргава и М. Динић (*Област Бранковића*, 169–170).

[82] М. Динић, *нав. дело*, 159–160.

[83] Х. Иналџик, *Османско царство*, 18.

[84] Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, 105. До исте маршруте дошао је и Р. Новаковић, *Којим се путем могла кретати поворка с моштима кнеза Лазара?* 286–287.

остаци су преноћили поред гробова Лазареве сестре Драгане и сестрића Стефана и Лазара Мусића, у њиховој задужбини, цркви Св. Ваведења Богородичиног у Новој Павлици.[85] На крају овог, како се испоставило не и последњег путовања Лазаревих моштију, поворку је дочекала кнегиња Милица са синовима и властелом. Свештеници су кренули у сусрет литији, појући надгробне песме, а потом су уз свечани обред мошти положене у гроб.[86]

Губитак Скопља

Снажење Бајазита I током 1390/91. године довело је до османлијских напада на Угарску из области Лазаревића, чиме је наговештен наставак ширења утицаја Османског царства.[87] Вук Бранковић се нашао сам у окружењу турских вазала, а могућност избора политичких потеза временом се све више сужавала. Признавање Бајазитове врховне власти зависило је од силине османлијског притиска на његову државу. Одани султанови вазали Лазаревићи, Константин Драгаш, Константин Балшић, краљ Марко и његова браћа Андријаш и Дмитар – чинили су готово затворен прстен око области Вука Бранковића. Постало је јасно да су Вукови покушаји да очува независност били осуђени на пораз. Бајазитови бегови постављени у европском делу Царства, чекали су погодан тренутак да нападну област Вука Бранковића и присиле га на потчињавање султану. Све до јесени 1391. године, Вук је успешно одолевао акинџијским упадима. Султан је после Косовске битке био највише заокупљен ратним походима у Малој Азији и подривању снаге Византијског царства, мада није запостављао ни балканску политику. Бајазит I Муња, преко својих истурених одреда и намесника, плански је узнемиравао хришћанске државе на Балкану које су још увек одолевале притисцима. Жеља да загосподари југоисточном Европом подразумевала је одређену војну стратегију. Османлије су због тога, још од времена Орхана и Мурата, тежиле да заузму кључне градове, утврђења, речне долине и путеве како би шириле своју власт и продирале даље ка северу и западу. Тако је на ред дошло и Вуково Скопље.

Датовање пада Скопља под османлијску власт одређивало се према једном сачуваном запису из рукописне књиге исписане „руком грешног Стефана монаха" на дан 6. јануара 6900/1392 године, „када су Турци заузели Скопље".[88] Забележени датум представља сигуран податак када

[85] М. Шуица, *Немирно доба*, 152.

[86] В. Ћоровић, *Силуан и Данило*, 96–97.

[87] В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 101–110.

[88] Љ. Стојановић *Записи и натписи* I, 56, бр. 177.

је Скопље већ било у рукама Османлија.[89] Пошто је према византијском рачунању времена година 6900. почела 1. септембра 1391, сматра се да је Скопље у ствари пало у временском периоду између 1. септембра 1391. и 6. јануара 1392. године, највероватније у јесењим или раним зимским данима 1391. године.[90] Заузимање града извео је Јигит-паша, који је постао одговоран за управљање Скопљем и потом босанским војним операцијама у зиму 1392.[91] Управо војни упад на територију Босне, који су Османлије предузеле највероватније пред пролеће 1392. године,[92] оставља простор за спекулације да је Скопље пало крајем 1391. године, јер је било потребно извесно време да се осигура одбрана новозапоседнутог града и организује напад на добро брањену босанску краљевину.

Подробни опис пада Скопља под турску власт остао је забележен у *Историји Османске династије* Ибн Кемала, османлијског историчара с краја XV, почетка XVI века.[93] Ибн Кемал припадао је генерацији писаца, попут Мехмеда Нешрије, који су стварали књижевна дела да би величали османску династију и идеологију газија, и који су с великом пажњом писали о првим значајнијим успесима Османлија у Европи.[94] Према овом историчару, Јигит-паша је вршио даноноћне провале и пљачкашке упаде у, како се каже, „невернички крај", заправо Вукову државу, те је са својим „јуначким коњаницима" заузео Скопље, а невернике је „преплавила река очаја".[95] Према приповедању Ибн Кемала, војска је

[89] В. Ћоровић, *Историја Срба* 2, 12; S. Stanojević, *Die Biographie Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle*, AFSLPH 18 (1896). 419; Д. Бојанић-Лукач, *Како Турците го презели Скопје (1391)*, Музеј на град – Скопје Зборник II–III (1965-6), 5–7; А. Стојановски, *Градовите на Македонија од крајот на XIV век до крајот на XVII век*, Скопје, 1981; Encyclopaedia of Islam 1, *Bayezid*, 1118 (H. Inalcik).

[90] Д. Бојанић-Лукач, *исто*, 6–7.

[91] Према другим турским изворима, Скопље је заузео Тимур Таш-паша, а одбрану града и управу над њим предао је Јигит-паши Пашајиту. В. Г. Елезовић, *Турски споменици* I, 13, нап. 2.

[92] Ђ. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Анґорске битке*, 88.

[93] Д. Бојанић-Лукач, *Како Турците го презели Скопје*, 8, нап. 5

[94] Газије су према изворном значењу били ратници, јунаци и победници ратних окршаја. Основном значењу приписивано је касније и верско, па се често под газијама подразумевају ратници за веру. У историографији је и даље остало отворено питање тумачења овог појма. C. Imber, *What does Ghazi actually mean?*, The Balance of Truth, Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis, Istanbul 2000, 165–178.

[95] Цитати текста презети су из рада Д. Бојанић-Лукач, која напомиње да је Ибн Кемал паду Скопља посветио једну целу главу у својој необјављеној четвртој књизи османске историје. Д. Бојанић-Лукач подробно је анализирала освајање Скопља изнето у овој Историји, те ћемо се у опису догађаја према турском извору користити резултатима

пружила отпор, али је град заузет на силу. По упаду османлијских ратника у град, наступила је *jaïma* – неприкосновено право узимања војног плена у имовини и заробљеницима.[96] Овај извор наводи да су се главне борбе водиле код неке цркве која се, очигледно, налазила унутар самог утврђења изнад Вардара, на врху брда где је доцније подигнута месџид џамија.[97] Браниоци Скопља су пружили жесток отпор изван цркве, али су „газије" извршиле заједнички јуриш и преузеле цркву. Пошто још није било ватреног оружја, главна борба се водила мачевима и стрелама.[98] Део бранилаца је заробљен, а део погубљен. По заузимању цркве, убрзо је пала и сама скопска тврђава на којој су истакнута исламска знамења. Даље казивање турског историчара сведочи о обнављању града после разарања и пљачке под вођством Јигит-паше, који је од Скопља начинио свој административно-управни центар из кога је организовао препаде и коњичке излете на још непокорене хришћанске територије. Поред Јигит-паше, у освајању Скопља учествовао је и извесни шеих Медах-баба, који је сахрањен код Медах медресе, у дворишту џамије паше Јигит бега у Скопљу,[99] На његовом надгробном натпису пише: „Покојни, блаженопочивши освајач Скопља, шеих Медах-баба".[100] Медах-баба је био свештено лице, према неким изворима право име му је било Мухид-дин и био је Јигит-пашин хоџа, вероватно доцније и старешина имарета (јавне кухиње) у Скопљу.[101]

После освајања града, по наређењу султана Бајазита I, уследила је, у то време уобичајена, тактика пресељавања становништва у силом освојене и опустошене градове. Тако је муслиманско становништво из Анадолије досељено у Скопље, а убрзо је и сам град постао једно од највећих муслиманских насеља у Румелији, односно европском делу

његовог рада. Ибн Кемал датује освајања Скопља у 792. хиџријску годину која је почела 20. децембра 1389. а завршила се 8. децембра 1390, не наводећи на основу чега је овај датум узет као тачан. С обзиром на непоуздану хронологију турских историчара, датум Ибн Кемала мора се узети врло опрезно.

[96] N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, 171, 195. јагма је улазила у методе османлијских освајања и поступања према непријатељима, нарочито хришћанима, још од самих почетака њихове освајачке политике средином XIV века.

[97] Месџид џамија означава највећу, главну џамију у неком месту где се петком окупљају сви верници тог места. У Скопљу је таква џамија Мурата II, подигнута на месту цркве Св. Богородице или Св. Петра. В. Д. Бојанић-Лукач, *Како Турците го презели Скопје*, 10, нап. 10.

[98] *Исто*, 11, нап. 11.

[99] Г. Елезовић, *Турски споменици* I, 13; Г. Елезовић, *Турски споменици у Скопљу*, ГСНД 1, 138–139.

[100] *Исто*.

[101] Г. Елезовић, *Турски споменици у Скопљу*, 137–139.

царства.[102] Скопска митрополија са центром у цркви Св. Богородице Тројеручице, која је још увек постојала у време Вука Бранковића, вероватно је још извесно време и под Турцима остала митрополија Српске цркве, или је ушла у састав Охридске архиепископије.[103]

Падом Скопља, Вук Бранковић је изгубио један од два најважнија града у држави, што је био јасан знак да ће ускоро бити приморан да склопи вазални споразум са османским султаном, како се и догодило током 1392. године. Вук је се повукао ка северу у средишње делове своје области, са Приштином као јединим политичким центром. Освајањем Скопља Османлије су оствариле важан стратешки циљ и припремиле пут за походе ка Босни.

[102] Г. Елезовић, *Турски споменици* I, 13, нап. 2.

[103] М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985, 85, 182.

Бајазитов вазал (1392–1393)

Губитак самосталности

Пошто су Османлије наставиле своје напредовање у унутрашњост Балканског полуострва, крај 1391. и почетак 1392. године Вук је провео у великој неизвесности. Поход на Босну, који су извели преко његове државе и територија Лазаревића, показао је да је Вукова област била од великог значаја за даља освајања. Немир је испунио и пословне Дубровчане који су у пролеће – лето ишчекивали напад Османлија на територије Вука Бранковића. У марту 1392. године, Дубровчани су се обраћали угарском краљу и Млечанима да их на сваки начин заштите од турског насиља.[1] Ситуација на Балкану у том периоду најбоље се огледала кроз пословна упутства Дубровачке општине својим грађанима, којима је у одређеним периодима забрањивано да одлазе у ратна, или ризична подручја. Почетком године, или у рано пролеће 1392. године, Османлије су продрле у Босну.[2] Једна одлука дубровачких државних органа од 24. јануара 1392, којом се дозвољава њиховим трговцима у Дријевима и Брштанику да се могу повући са имовином у Стон, без обзира на почињена задужења, може указивати на неколико разлога зашто је била донета: због османског присуства у Вуковој области, која је била од интереса за дубровачке трговце, или због првих назнака, а можда и већ актуелног похода на Босну.[3] Турски поход на Босну свакако је имао везе са заузимањем Скопља и пробијањем коридора кроз област Вука Бранковића на запад.[4] Исход првог османског упада у Босну после Косовске битке завршио се њиховим поразом, а босанска властела, пре свега, све моћнији Хрвоје Вукчић био је награђен за своје храбро учешће у борби. Истовремено, судари угарске и османлијске војске на обронцима Краљевине Угарске додатно су потресали регион и уносили пометњу међу трговце и локално становништво. Током 1392. године, све до преласка султана Бајазита I у Европу, Дубровчани су услед опште несигурности, у два наврата, доносили одлуке о забрани одласка трговаца у српске земље.[5] Први пут је забрана трајала до јула 1392, затим је била

[1] И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 232.

[2] Сима Ћирковић је овај поход датовао у пролеће 1392. године, док га је Ђ. Тошић хронолошки одредио почетком 1392. године. В. С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 171; Ђ. Тошић, *Босна и Турци од Косовске до Анґорске битке*, 88.

[3] Ђ. Тошић, *исто*, 88, нап. 17.

[4] И. Божић, *Дубровник и Турска*, 10.

[5] *ИСН* II, 51 (С. Ћирковић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 39.

поново активирана 26. септембра, и трајала је све до средине октобра исте године.[6] Још у јуну, Дубровчани су предвиђали опасност од напада Османлија у области Вука Бранковића.[7] Тек почетком јула 1392. године, прекинута је забрана одласка у српске земље, па су дубровачке власти намеравале да пошаљу своје изасланике ради регулисања питања око нових царина на Вуковој територији.[8]

Тог лета је и кнегиња Милица боравила на двору Вука Бранковића у Приштини.[9] Није познато из којих разлога се ташта нашла у Вуковој држави, али сама чињеница да је кнегиња боравила на двору свог зета и ћерке говори у прилог сређивању односа и попуштању напетости између две породице. Може се само нагађати да ли је долазак кнегиње Милице, вазала султана Бајазита, у Приштину имао неке везе са Вуковим скорим, или већ обављеним ступањем у вазални однос према султану Бајазиту I. Вук Бранковић је своју самосталност највероватније изгубио у касно лето, или јесен 1392, у време када је султан Бајазит I лично прешао у Европу и започео утврђивање свог царства с ове стране Босфора. Први недвосмислен податак о ступању у вазални положај забележен је у повељи манастиру Хиландару од 21. новембра 1392. У уводном делу исправе, говорећи о ситуацији која је претходила доношењу документа, Вук је навео да свима даје на знање да је склопио мир са Турцима и да се потчинио „великом господину цару Бајазиту", с којим је склопио мир.[10] И византијски историчар Лаоник Халкокондил на посредан начин сведочи какав је мир „склопљен" између Вука Бранковића и султана Бајазита. Иако је писао у другој половини XV века, удаљен од догађаја више од пола столећа, Халкокондил је у свом делу написао да је сулатан после Косовске битке поплепио српску земљу и одвео велики број заробљеника. Потом је склопио мир с „владарима Македоније и колонизовао град Скопље".[11] Вук Бранковић више није имао никаквог избора.

Поставши султанов вазал, Вук Бранковић је на себе преузео уобичајене обавезе предвиђене за локалне владаре – поданике Османског царства. После пада Скопља и првих османлијских похода ка

[6] И. Божић, *Дубровник и Турска*, 13, нап. 58.

[7] М. Спремић, *Десӣоӣ Ђурађ*, 39.

[8] N. Lonza, *Odluke dubrovačkih vijeća*, 221.

[9] М. Пуцић, *Сӣоменици срӣски* II, Београд 1862, 37–38, бр. 51; Љ. Стојановић, *Повеље и ӣисма* I–1, 179–180; М. Динић, *Облаӣ Бранковића*, 170.

[10] С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића Дубровнику*, ССА 9 (2010), 109–116.

[11] Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and commentary of the «Demonstrations of Histories»* I–III, Athens, 1996, 180–181, нап. 5. У овом раду наведени су и *османски* извори који такође сведоче о колонизацији Скопља, пре свега Садедин и Ашик-паша Заде; М. Шуица, *Вук Бранковић и саӣанак у Серу*, ЗРВИ XLV (2008), 255–256.

Босни који су се изводили преко његове територије, више није било могућности за пружање правог отпора. Након потчињавања султану, Вук је морао да приходе, које је раније користио за јачање своје државе и војске, преусмери ка султановој ризници. Расписивање харача по вазалним државама османског владара захтевало је додатни прилив новца за локалне господаре којим би се испуњавале тешке пореске и војне вазалне обавезе.[12] Са све мање расположивог новца, Вук није могао да одржи пређашње економско стање у земљи. Харач, тј. главарина коју је попут осталих хришћанских вазала морао да плаћа султану Бајазиту, представљао је један од инструмената контролисања поданика, али и успостављање одређене хијерархије у Османској држави.

Током 1392. године, Вук Бранковић и Константин Балшић су, свако за себе, тражили од Дубровчана да им се исплати српски, односно светодмитарски доходак, трибут који је исплаћиван српским владарима.[13] Дубровачке власти су овај доходак претходно исплаћивале босанском краљу Твртку I, али је после његове смрти марта 1391. године дошло до обуставе у исплати. Вук Бранковић је покушао да искористи тај тренутак и да овај доходак придода својим приходима. Дубровчани су одбили да исплате новац и једном и другом обласном господару, уз образложење да они немају власт над читавом територијом српске државе. Султан Бајазит I је, као врховни господар највећег дела српских територија, поставио захтев да се њему исплаћује овај трибут, условљавајући тим захтевом безбедност дубровачких трговаца на територији Османског царства.[14] С друге стране, Дубровчани су после Тврткове смрти отезали са исплаћивањем „српског дохотка", ишчекујући трговачке привилегије од новог босанског краља.[15] Краљ Стефан Дабиша је тек августа 1392. године, после потврђених повластица Дубровчанима, добио новац на име светодмитарског и стонског дохотка.[16] Вероватно је тај период надмудривања између

[12] И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 52–53.

[13] И. Божић, *О улози Вука Бранковића*, Летопис МС, 415, св. 5 (1975), 478; И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 23–235. Податак о Вуковим и Константиновим аспирацијама на светодмитарски доходак налази се једино у делу *Chronica Ragusina* Дубровчанина Јунија Растића, будући да је књига *Reformationes* од 1392. до 1395. године изгубљена. Овим податком, његовом веродостојношћу и контекстуализацијом бавио се Иван Божић у наведеном раду.

[14] B. Krekić, *The Battle of Kosovo and international repercussions*, Kosovo Legacy of Medieval Battle, ed. by Wayne S. Vucinich, Thomas A. Emmert, University of Minnesota, Menneapolis, Minnesota, Volume 1, 1991, 94.

[15] М. Динић, *Дубровачки ӣрибуӣи*, 735.

[16] *Исӣо*; К. Јиречек, *Сӣоменици срӣски*, Споменик СКА XI, 102, бр. 47.

Дубровника и Стефана Дабише отворио простор за наведене захтеве Вука Бранковића и Константина Балшића.

И поред тешке ситуације у држави после губитка самосталности, Вук Бранковић је наставио да се брине о српским манастирима. Пореском политиком Османлија нарочито су тешко била погођена монашка братства. Светогорски храмови, који су после заузимања Сера и Солуна, још средином осамдесетих година XIV века, доспели у зависан положај према Турцима, успевали су редовном исплатом данка да „откупљују" своју самосталност. Проблем је настајао када су у вазални положај према султану доспевали метоси, тј. манастирски поседи који су били удаљени од непосредних манастирских подручја. Неиспуњавање обавезе плаћања данка на тим метосима давало је могућност султану да одузме земљу манастиру.[17] Спас за манастире који би запали у такав положај била је могућност да господари опорезованих територија плаћају харач уместо њих.[18] У периоду после Косовске битке, током размирица између Вука Бранковића и Лазаревића око првенства међу српским обласним господарима, манастир Хиландар, Вуково упориште, остао је без прихода које је, за живота, кнез Лазар исплаћивао српском манастиру од прихода рудника Ново Брдо.[19] Потпадањем Вукове области под врховну власт Бајазита, манастирски поседи Хиландара у држави Бранковића запали су у тежак положај. Вук није заборавио на подршку коју су му пружали хиландарски монаси, па је у духу правог хришћанског владара одлучио да на себе преузме плаћање и оног дела харача на име манастирских поседа Хиландара који су се налазили на његовој територији. Вук Бранковић је наведеном повељом из новембра 1392. године регулисао исплату данка султану у име Хиландара и тиме преузео доживотно плаћање позамашне своте која је износила двеста унци (око 5,5 килограма) сребра.[20] Није познато колико је било пореско оптерећење за читаву Вукову област, али је свакако представљало велики издатак за српског господара. На препису хиландарске повеља сачуван је потпис који гласи: „В христа Бога благоверни Вук Бранковић

[17] G. Ostrogorski, *Byzance, Etats tributaire de l'Empire turc*, ЗРВИ 5 (1958), 53–56.

[18] *Исто*; Г. Острогорски, *Историја Византије*, 507.

[19] С. Новаковић, *Законски споменици*, 462–463; Ђ. Трифуновић, *Деспот Стефан Лазаревић, Књижевни радови*, 148–149; 162–163. А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, 236. Новобрдски доходак у висини од сто литара сребра обновљен тек почетком XV века (1405/6) од стране деспота Стефана Лазаревића; А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Хиландару о даривању 100 литара сребра годишње од рудника Ново Брдо*, ССА 12 (2013), 121–132.

[20] С. Бојанин, Повеља манастиру Хиландару, ССА 147–158; И. Божић, *Доходак царски поводом 198. члана Душановог законика Раковачког рукописа*, Београд, 1956, 54; М. Спремић, *Бранковићи и Хиландар*, 79.

господар Србљем и Подунављу".[21] Анализом документа је утврђено да потпис није аутентичан и да се није налазио на оригиналу повеље, па се наведене претензије у титули не могу приписати Вуку Бранковићу.[22]

Отприлике у исто време када је потврђен његов вазални положај према Османлијама, Вук је доспео у жижу венецијанске балканске спољне политике. Средином новембра 1392. године млетачке власти су саставиле дипломатско упутство својим поклисарима који су се запутили у Драч да са „господином Вуком и другима" утаначе услови трговине и проласка венецијанских трговаца кроз угрожена подручја од Драча ка унутрашњости српских земаља.[23] Драч је у то време, као и читав регион, био угрожен од Турака, а за Венецију је представљао веома важно стратешко и трговачко упориште на Јадрану, будући да је био велика лука и почетно одредиште на путу *via Egnatia* који је водио ка Солуну и даље ка Цариграду. Венецијанска политика у овом региону је и поред повремених проблема са Османлијама била усмерена ка одржавању што дужег примирја са Бајазитовим војсковођама, као и добрим односима са Вуком Бранковићем који је на својој територији контролисао значајну караванску трговину усмерену ка Драчу.[24] За Млетачку републику Вук Бранковић је и даље био најзначајнија политичка фигура у њиховој интересној сфери међу српским господарима, па је уважаван као господар Србије.[25] Колико је у лето 1392. године ситуација била осетљива и запаљива може се видети на основу судбине Ђурђа II Страцимировића Балшића. Он је у марту добио венецијанско грађанство, али је већ током лета запао у тежак политички положај. Маја месеца османлијска војска је провалила у област приморја, те су Дубровчани разматрали могућност повлачења својих грађана са свом имовином из Скадра, који су угрожавале акинџије.[26] Чак је Ђурђева супруга Јелена

[21] С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића којом ослобађа Манастир Хиландар плаћања „турског данка"*, ССА 9 (2010), 155.

[22] М. Благојевић, *Господари Срба и Подунавља*, Немањићи и Лазаревићи, 309–310; С. Бојанин, *Повеља Вука Бранковића којом ослобађа манастир Хиландар*, 155–156.

[23] S. Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga slavenstva i Mletačke Republike* IV, Zagreb 1874, 300. У историографији је већ запажено да се од обласних господара из залеђа Драча и уопште из области централног Балкана као једина по имену спомењута личност наводи управо господар Вук, док су сви други спадали међу, како се у документу каже „остале". И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 234; М. Спремић, *Вук Бранковић и Косовска битка*, Прекинути успон, 101; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 39.

[24] O. J. Schmitt, *Das venezianische Albanien (1392–1479)*, München, 2001, 231.

[25] М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 39; Р. Михаљчић, *Мотив издаје у историографији, Косовска битка у историографији*, Косовска битка у историографији, Историјски институт књ. 11, Београд, 1990, 25.

[26] *Историја Црне Горе* II–2 (И. Божић), 58.

Балшић, ћерка кнегиње Милице, у једном тренутку имала намеру да напусти Зету и избегне у Дубровник, али је одустала од те одлуке.[27] Јигит-паша који је претходно заузео Скопље Вука Бранковића, а вероватно стајао и на челу војних снага које су у пролеће 1392. године упале у Босну, вршио је притисак на Ђурђа II, кога је крајем лета, или почетком јесени током преговора и заробио. Цена Ђурђеве слободе није била мала. Зетски господар је почетком 1393. године морао да преда Јигит-паши значајне градове – Скадар, Дриваст и Св. Срђа на Бојани, и да султану Бајазиту призна врховну власт.[28] Српски господари су један за другим губили своју слободу и постајали део државног система Османског царства.

Бајазитов притисак на вазале

Пребацујући се у Европу, Бајазит I је претходно централизовао своје поседе у Анадолији и подвео их под новоосновани анадолски беглербеглук, чији се центар налазио у Кутахији.[29] Организација управе у малоазијском делу државе омогућила му је да се више посвети учвршћивању свог ауторитета и власти на Балканском полуострву. Током 1392. године ситуација на Балкану се усложњавала услед наставка угарско-турских окршаја, као и непријатељства која су владала унутар династије Палеолога у Византијском царству.[30] Наредне године, султан Бајазит је изненадио непријатеље, али и своје вазале, одлучним војним походом против Бугарске. Угарски краљ Жигмунд, који је претходних година ратовао против османлијских одреда у подунавском подручју, покушао је да окупи своје хришћанске савезнике и вазале за наставак рата против Турака.[31] Угри су намеравали да заузму Видин и осигурају територије на доњем току Дунава како би предупредили Бајазитове нападе. Бугарски трновски цар Иван Шишман у склопу новонасталих промена повео је преговоре с краљем Жигмундом и влашким војводом Мирчом о заједничком савезу против Турака, што је подразумевало напуштање вазалног односа према султану и ступање у службу угарског краља. Далеки одјек тих преговора и њихових последица споменуо је Константин Филозоф у свом делу. Приповедајући о једном сусрету Стефана Лазаревића и султана Бајазита, уприличеном након Стефановог покушаја преговора са угарским краљем, биограф српског деспота је приказао могући разговор османлијског владара и његовог поданика. У Бајазитовом говору су била наведена сећања на неке драматичне историјске догађаје, али и дата упутства за успешну владавину и однос сизерена према поданицима. Том приликом Бајазит је наводно рекао Стефану: „О мили, и шта си хтео да успеш са Угрима? [....] Ко је од оних који владају и приклонивши главу Угрима постигао што у своме господству? И поменуо је по имену бугарске цареве и остале."[32] Бугарски владар је на тај начин нарушио вазални однос према Бајазиту и непосредно угрозио интересе Османског царства. Трновска Бугарска је имала посебан значај за даље Бајазитове освајачке планове, будући да је врста терена омогућавала лаку и брзу проходност војски које би напредовале ка северу, односно пограничним областима Угарске и Влашке. У наредним годинама одсудне битке између Краљевине Угарске и Османлијског царства одигравале су се управо у тој области. Увидевши опасност, Бајазит Муња је у свом маниру, силовитим нападом на пролеће преплавио Бугарску. Једини озбиљан отпор био је пружен у престоници Трнову, али је и она након тромесечне опсаде 17. јула 1393, у време рамазана, поклекла пред османским ратницима.[33] Бугарски цар је заробљен и две године касније погубљен.[34] Бугарска држава је била изложена тешком разарању, а потом је припојена Османском царству.[35] Убрзо по освајању Трновске Бугарске створен је Софијски санџак, који је улазио у састав Румелијског ејалета.[36] Тако је једна велика хришћанска вазална држава претворена у административну област царства, чиме је отворено ново поглавље у државној политици султана Бајазита I. Нема никаквих података о учешћу помоћних војних одреда српских вазала у освајању Бугарске, али с обзиром на близину угрожене територије и присуство самог султана у региону, није искључено да су се под командом османских војсковођа нашли и српски гос-

[27] *Исто.*

[28] Š. Ljubić, *Listine*, IV, 330; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 330; *Историја Црне Горе* II–2 (И. Божић), 58; *ИСН* II (С. Ћирковић) 52.

[29] Х. Иналџик, *Османско царство*, 148.

[30] В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 93–121; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, Београд, 1984, 81–83.

[31] Р. Мантран, *Историја Османског царства*, 53 (Н. Ватен).

[32] *Живот деспота Стефана Лазаревића од Константина Филозофа*, превод Л. Мирковић, 66.

[33] К. Јиречек, *Историја Срба* I, 33; *Emergence of the Ottomans*, Cambridge History of Islam I, (H. Inalcik) 277–278; Х. Матанов, Р. Михнева, *От Галиполи до Лепанто, Балканите, Европа и Османското нашествие 1354–1571*, София, 1988, 86.

[34] К. Јиречек, *исто*; D. Nicol, *The Last Centuries*, 314.

[35] Х. Иналџик, *Османско царство*, 23; Г. Острогорски, *Историја Византије*, 510; О паду Бугарске под османску власт најдетаљније П. Никовъ, *Турското завладеване на България и судбата на последните Шишмановци*, Известия на историческото дружество въ София 7–8, (1928), 41–104; D. Nicol, *Last Centuries*, 314.

[36] О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији*, 90.

подари. Потчињавањем непослушног поданика на такав начин, Бајазит је послао снажну поруку осталим својим вазалима. Свака непослушност била би сурово кажњена, а држава која би покушала да изневери господара, изгубила би вазални статус и била би присаједињена Османском царству. Бајазитов прелазак у Европу наговестио је промене у дотадашњој султановој политици према хришћанским вазалним државама. Остаје отворено питање да ли је Бајазитово разарање Бугарске била само одмазда за кршење вазалне обавезе, или су преговори бугарског цара са краљем Жигмундом послужили као повод за промену статуса вазалних хришћанских држава на Балкану. Иза напада на Бугарску стајао је крупан повод, који је, из османске перспективе, давао легитимитет освајању.

У време пада Бугарске дошло је до привремене паузе у директним сукобима између Угарске и Османлија, присутних још од 1390. године. После припајања Трновског царства, краљ Жигмунд је упутио једно посланство на Бајазитов двор. Порука коју су носили султану била је у ствари протест због турског заузимања територије новог угарског штићеника и вазала – Бугарске. Угарски изасланици су на Порти били исмејани и могли су тек после дужег заточеништва да се врате у Угарску.[37] Док су напредовали ка северу преко Бугарске, Османлије су 1393. године извршиле продоре и ка јужним деловима Балканског полуострва, па се на удару Бајазитовог војсковође Евренос бега нашла Тесалија.[38] Последњи потомак Немањића, монах Јоасаф, син Душановог полубрата Симеона Немањића, у време пада Тесалије склонио се на Свету Гору, где је октобра 1394. дошао у манастир Ватопед. Поред крупних промена статуса појединих држава на Балкану, одигравале су се и значајне промене у држави Лазаревића. Кнез Стефан је 1393. године на државном сабору званично преузео управљање државом, а кнегиња Милица, иако се замонашила као монахиња Јевгенија, наставила је да помаже свом сину у политичком животу.[39] Стефан Лазаревић је у време преузимања власти имао шеснаест година. Уколико се прво пунолетство стицало са четрнаест, а зрелост одраслог мушкарца са осамнаест година, онда је Стефан 1393. године био негде на пола пута између та два гранична и преломна животна доба.[40] Разлози због

[37] J. Hoensch, *Kaiser Sigismund*, 75–78.

[38] D. Nicol, *The Last Centuries*, 316; Б. Ферјанчић, *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд, 1974, 280. Ослањајући се на постојеће резултате у историографији, Б. Ферјанчић расправља и о хронологији турског освајања Тесалије.

[39] М. Благојевић, Д. Медаковић, *Историја српске државности* I, Нови Сад, 2000, 263; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 233.

[40] А. Веселиновић, *Косовске алузије у повељама Стефана Лазаревића*, 185, нап. 21.

којих кнез није преузео власт 1391. године могу се приписати нестабилним политичким приликама и општом несигурношћу која је владала у Моравској Србији. Пошто је Вук Бранковић изгубио самосталност и постао, попут Лазаревића, само један од вазала султана Бајазита, створени су услови за Стефаново устоличење уз сва средњовековна обележја легитимитета и подршку државног сабора, на коме су узели учешћа представници најзначајнијих друштвених кругова цркве и државе.[41] Улога патријарха у проглашењу Стефана наследником Лазаревог достојанства заправо је поред церемонијалног давања благослова и рукоположења била усмерена на озваничење владарског континуитета династије Лазаревића. Званичним поступком устоличења, уз чинодејствовање патријарха и присуство властеле, млади Стефан је добивши на тај начин неопходан легитимитет, пореметио дотадашње Вуково преимућство и стекао бољу позицију од свог зета у оквиру хијерархијске лествице српских вазала у служби султана Бајазита I.[42] Није познато да ли је и колико је то утицало на однос суверена према својим потчињеним хришћанским поданицима.

Састанак у Серу

Највероватније у позну јесен 1393. године, султан Бајазит I Муња окупио је своје хришћанске вазале у граду Серу.[43] Овим догађајем започела је нова етапа у политици Османлија према балканским поданицима, као и освајања која су непосредно угрозила и судбину самог Цариграда. У првом периоду владавине, Бајазит је био усмерен, пре свега на учвршћивање сопственог положаја као султана и неприкосновеног господара у малоазијском делу државе. Европски поседи под његовом непосредном влашћу, иако ограничени на делове Тракије, Македоније и залеђе Солуна, имали су развијену путну мрежу која је омогућавала квалитетну везу између два континента на којима су се простирали османски поседи.[44] Из тих области акинџије су могле брзо

[41] В. Ћоровић, *Силуан и Данило*, 98–99.

[42] М. Благојевић, *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе*, Немањићи и Лазаревићи, 412.

[43] О овом догађају је доста писано у стручној литератури, детаљнији списак радова у: J. Barker, *Manuel II Paleologus (1391–1425), A study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers University Press, 1969, 112, (даље у тексту: *J. Barker*, Manuel II Paleologus) и И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 44–46; За овај датум залаже се Мирјана Живојиновић, сматрајући да је он везан за акт којим је Константин Драгаш октобра 1393. године даровао Ватопеду манастир Богородице Панатанасе у Мелнику. М. Живојиновић, *Драгаши и Света Гора*, 54, нап. 102.

[44] *ИСН* II, Београд 1982, 52 (С. Ћирковић).

да напредују у области вазалних држава или на крајње ободе према Угарској и Босни. Сужавајући маневарски простор већ урушеног Византијског царства, султан Бајазит I је планирао да своје освајачке напоре усмери на опсаду византијске престонице, сматрајући да би му заузимање Константинопоља омогућило потпуну превласт на Балкану, али и бољу повезаност свих делова Османског царства.[45] Владајући на два континента, Османлије су државну политику прилагођавале особеностима ова два, по многим одликама, суштински различита дела царства. Политика према непредвидљивим и непослушним анадолским емиратима морала је бити усклађена са подривањем моћи европских држава и њихових владара, од којих су неки већ дуже време били Бајазитови поданици. Бајазит I је свој однос према вазалима, без обзира на њихову верску или етничку припадност, градио без разлике. С једне стране, он је захтевао њихову безусловну послушност, а с друге – подгревао је неслогу и неповерење међу њима, као што је случај био у Византији и српским земљама. Оглушивање о прописане обавезе вазале је могло коштати не само губитка власти, територија, имовине, већ и живота. Покушај тајног помирења византијског цара Манојла II Палеолога и његовог нећака Јована VII допринео је додатном неповерењу султана Бајазита у своје хришћанске вазале.[46] Због свих тих збивања, на Бајазитов позив, дошло је до окупљања Бајазитових хришћанских вазала у Серу.

О овом догађају је сачувано неколико извора који не пружају потпуну слику о томе ко је све од вазала био присутан и шта се све тачно одигравало у сенци драматичних збивања.[47] Скуп је највероватније био уприличен због уобичајеног годишњег поклоњења вазала суверену и приношења годишњег трибута, односно харача.[48] Најважнији извор о догађају представља сведочење непосредног учесника збивања, цара Манојла II Палеолога, који је серски заплет описао у погребном говору написаном поводом смрти свог брата деспота Теодора I 1407. или 1408. године.[49] Доскора су преовладавала мишљења

[45] И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 85; N. Filipović, *Princ Musa i šejh Bedredin*, Sarajevo, 1971, 169.

[46] J. Barker, *Manuel II Paleologus*, 112–113; С. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, Београд, 1996, 84–85.

[47] М. Николић, *Псеудо-Сфранцис о српским земљама*, ЗРВИ 43 (2006), 132.

[48] М. Шуица, *Вук Брнковић и састанак у Серу*, 260.

[49] Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration on his Brother Theodore*, ed. J. Chrysostomides (CFHB XXVI, Series Thessaloniciensis), Thessalonike, 1985, 137; J. Barker, *Manuel II Paleologus*, 114–115; J. Barker, *The Date of Manuel's Funeral Oration for His Brother Theodore*, Manuel II Paleologus, 525–527; М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, 261–262.

да Вук Бранковић није учествовао на састанку Бајазитових вазала у Серу.[50] Она су била заснована искључиво на речитости византијских извора, који због своје природе нису давали много вести о оним личностима и владарима који нису припадали узаном кругу византијских интереса. Византијски цар Манојло II Палеолог подробно је описао ток збивања у Серу, као и Бајазитову хировитост, али се чини да није навео све учесника скупа, што рађа одређене недоумице о учешћу Вука Бранковића.[51]

Међу личностима наведеним у изворима били су присутни, поред цара, његов брат морејски деспот Теодор I, синовац и савладар Јован VII Палеолог, монемвасијски господар Павле Мамонас, коме је Теодор пре поласка у Сер одузео град Монемвасију,[52] а од српских вазала споменути су Стефан Лазаревић и таст византијског цара, Константин Драгаш.[53] О сабору вазала Манојло је сведочио на следећи начин: „пред „персијским сатрапом" појавили су се „сви они који су били предводници хришћана, у крајњем случају они који су имали обичај да долазе њему на ноге [вазали]. Тај човек [Бајазит] их је у ствари пажљиво сакупио с обзиром на то што је желео да их збрише у потпуности. За њих је чак било неопходно да се појаве, чак и да прихвате опасност таквог чина, пре него да се оглуше о његов захтев. Сада, било је заиста опасно појавити се пред њим [Бајазитом], нарочито пошто су се у исто време сви држали разборито. Због тога, они су били свесни овог човека [Бајазита], или његових намера усмерених према *њима*. Али с друге стране, не признати његова наређења био је корак много веће опасности. Ни у ком случају он [Бајазит] није подносио увреду или непослушност, нити би мирно то трпео, већ би био жељан да их у потпуности уништи, и био би спреман да чини што му је у вољи. Из тих разлога, приклањајући се мањем злу, они [вазали] су пошли њему на ноге поверавајући своју судбину Богу и путујући са надама." Опис окупљања употпуњен је списком личности које су већ

[50] М. Пурковић као присутне српске господаре спомиње само Стефана и Константина Драгаша (*Кнез и деспот Стефан*, 33), а истог мишљења је и М. Спремић, (*Деспот Ђурађ*, 42–43); М. Благојевић, *О издаји и невери*, 38.

[51] Извесну могућност присуства друге српске властеле на скупу у Серу допушта и С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина*, ЗФФБ XIV–1 (1979) 159–161; И. Ђурић, *Сумрак Византије*, 44, нап. 80; М. Шуица, *Вук Бранковић и састанак у Серу*, 264–265.

[52] И. Ђурић, *исто*.

[53] *ИСН* II, 53 (С. Ћирковић); С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина*, 160; И. Ђурић, *Поменик Светогорског протата с краја XIV века*, ЗРВИ 20 (1981), 163, нап. 107; Б. Ферјанчић, *Византијски василевс и Турци од Косова до Ангоре*, Глас CCCLXXVIII, Одељење историјских наука, књ. 9 (1996), 116.

наведене. И у делу византијског историчара Лаоника Халкокондила споменути су од српских вазала по имену само „Стефан, Лазарев син" и „Константин, Жарков син и Драгашев брат".[54] Ови извори су настали доста касније у односу на сам догађај и може се очекивати да су по именима наведени само они који су имали блиске везе са Византијом. Из угла византијског цара, који је био присутан на окупљању у Серу, важни српски господари су били царев таст Константин Драгаш и Стефан Лазаревић, који је добио титулу деспота из руку византијског цара почетком XV века. За њега су остали Бајазитови вазали из српског круга били небитни. Сасвим је могуће да је цар Манојло пропустио да наведе српске господаре попут Вука Бранковића, краља Марка, његове браће Андријаша и Дмитра, Константина Балшића, поготово што су многи од њих у време писања посмртног говора већ одавно сишли са политичке сцене, или били мртви. Сумња да је списак српских господара непотпун увећана је чињеницом да су 1395. године и краљ Марко и Константин Балшић заједно са Стефаном Лазаревићем и Константином Драгашем учествовали као Бајазитови поданици у бици на Ровинама.[55]

Исход окупљања у Серу више није остављао никакве дилеме у погледу односа султана Бајазита I Муње према својим поданицима. Међу вазалима који су, према Манојловим речима, били као „овце међу вуковима" владала је недоумица око Бајазитових намера, а наредбу да се током ноћи на спавању погубе балкански вазали, султан је повукао у последњем тренутку.[56] Бајазит I је скуп у Серу искористио и да додатно закомпликује односе, пре свега са својим византијским вазалима. На својој кожи то су прво осетили цар Манојло II и његов брат Теодор I, коме је било у првом тренутку онемогућено да напусти Сер.[57] На тај начин султан је ставио свима до знања да он признаје једини однос хијерархије у његовој држави који је утемељен на потчињености њему као врховном суверену. Страх који је обузео хришћанске вазале у Серу и свест да је, без обзира на лојалност султану, њихова заједничка судбина била у рукама једног човека, довео их је у готово безизлазну ситуацију.[58] Према приповести Лаоника Халкокондила, окупљени вазали су се на самом скупу договорили да откажу послушност султану и више се не појављују на његовом двору. Међутим, тај договор, уколико је и постојао, брзо је изигран.[59] На крају, састанак у Серу, уз сав драматичан ток, окончао се без крвопролића, отпуштањем пониженних вазала кућама. После окупљања у Серу ништа више није било исто. Непосредно суочавање султанових хришћанских вазала са смрћу довело је до нових међусобних подела и заоштравања ситуације у вези са одржавањем вазалног односа према Османлијама. Једна група хришћана желела је да настави извршавање преузетих вазалних обавеза према Бајазиту I, док су припадници друге групе одлучили да се супротставе султану и отворено бране своје државе, поседе и становништво.

Бајазит I је ускоро, 1394. године, покренуо опсаду Цариграда. Део учесника скупа из српског круга, међу којима је био Вук Бранковић, отказао је послушност султану, а неки су чак напустили своје области, отиснувши се у добровољно изгнанство, као што су то учинили синови краља Вукашина, Андријаш и Дмитар.[60] За разлику од њих, Вук није напустио своје поседе, али се усредсредио на пребацивање дела државне ризнице и тражење уточишта за своју породицу у Дубровнику или Венецији.[61] Вуков политички утицај и могућности опстанка били су знатно ограничени. За разлику од њега, новонасталим приликама прилагодили су се краљ Марко, кнез Стефан Лазаревић, Константин Драгаш и Константин Балшић, који су остали верни султанови поданици. Да ни то није било ништа срећније решење, показали су догађаји из 1395. године, када су у бици на Ровинама као Бајазитови вазали погинули краљ Марко и Константин Драгаш.[62] Вук Бранковић је кршењем вазалне заклетве према султану започео последњу и најтежу етапу своје владавине.

[54] Nicoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, 204–207.

[55] *Живот деспота Стефана Лазаревића у делу Константина Филозофа*, превод Л. Мирковић, 67–68.

[56] J. Barker, *Manuel II Paleologus*, 116.

[57] *Исто*, 118–119.

[58] B. Krekić, *The Battle of Kosovo*, 97.

[59] Nikoloudis, *Laonikos Chalkokondyles*, 206–207; С. Мешановић сматра да је Јован VII и током скупа у Серу остао веран султану Бајазиту, уживајући свој повлашћени положај код султана. В. С. Мешановић, *Јован VII Палеолог*, 86–87.

[60] С. Ћирковић, *Поклад краља Вукашина*, 153–163.

[61] Вуку Бранковићу је 9. априла 1394. додељено право млетачког грађанства, што може да се доведе у везу са последицама састанка у Серу. Š. Ljubić, *Listine* IV, 326–327. Такође, током 1395. године, Вук је систематски пребацивао своје драгоцености у Дубровник. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 142–143; И. Божић, *Неверство Вука Бранковића*, 235; *ИСН* II, 54 (С. Ћирковић).

[62] *Живот деспота Стефана Лазаревића у делу Константина Филозофа*, превод Л. Мирковић, 67–68.

Последње године

Угрожени владар 1394–1395

После сабора Бајазитових вазала у Серу, започела је последња етапа Вукове владавине. Султаново застрашивање хришћанских поданика и њихово излагање смртној опасности, сузило је простор за било какво политичко надмудривање. Није било дилеме око тога како се поставити према врховном господару: или си био његов безусловни слуга, спреман да положиш свој живот за његов интерес, или његов отворени непријатељ. Вук Бранковић је одабрао пут на коме се налазио до пре 1392. године, када је признао султанову врховну власт. Кренуо је путем отпора Османлијама. Доносећи такву одлуку није се супротставио само Бајазиту, већ и његовим оданим вазалима – Лазаревићима.

Своје добре односе са Венецијом, турским супарником, Вук Бранковић није нарушавао ни када је постао султанов вазал. О томе сведочи сачувано млетачко писмо од 26. септембра 1393. године. Вуку Бранковићу је била обећана имовина његове сестре Теодоре, удовице Ђорђа Топије, која је остала у Драчу, граду под млетачком влашћу.[1] Предуслов за извршење ове примопредаје биле су гаранције за слободно кретање и пословање млетачких трговаца на Вуковој територији.[2] Српски господар, нажалост, није могао Млечанима да пружи чврсте гаранције за безбедно и неометано одвијање трговине, па је изостала и предаја Теодориног накита.[3] Ипак, односи између Вука Бранковића и Венеције су добили нову димензију после сагледавања последица окупљања вазала у Серу и нарушавања вазалног односа према султану Бајазиту. Почетком 1394. године, Вук је започео да тражи неку врсту могућег азила. Млечани су му 9. априла доделили статус грађанина Венеције, уважавајући га као господара Србије. Том приликом су му се обратили у високом дипломатском тону, називајући га великим и моћним господином и пријатељем Републике Светог Марка: „magnificus et potens dominus Volcus de Brancho, dominus Rassie, Sclavonie et cet, clarissimus et intimus amicus nostri dominii."[4] Вук је заклетву верности млетачком дужду положио преко свог поклисара.[5] Право грађанства протезало се на читаву Вукову

[1] Š. Ljubić, *Listine* IV, 319; И. Божић, *Неверсшво Вука Бранковића*, 235; А. Веселиновић, *Родослови срūских династија*, 29.

[2] *Исшо*; М. Динић, *Област Бранковића*, 162.

[3] М. Динић, *исшо*.

[4] Š. Ljubić, *Listine* IV, 326–327.

[5] И. Божић, *Неверсшво Вука Бранковића*, 235.

годину дана, једине вести о Вуку односиле су се на депоновање његовог иметка у Дубровник, који је на крају износио око 15 000 дуката.[17] Вуково одметништво према султану Бајазиту јасно се показало током 1395. године када су се хришћански вазали прикључили свом господару у бици на Ровинама маја 1395. године, баш у време када је Вуков властелин челник Смил преносио господареву покретну имовину у Дубровник. Вуково понашање недвосмислено је водило ка проглашавању његових земљишних поседа за „пребивалиште рата", што је подразумевало или потпуно разарање области и поплену имовине, или конфискацију поседа и територија и уступање неком другом оданом вазалу.

Последњи отпор Вука Бранковића

Битка на Ровинама одиграла се 17. маја 1395, у области Влашке. Снаге војводе Мирче и краља Жигмунда поразиле су војску султана Бајазита, у којој су учествовали њему лојални хришћански вазали. У бици су, под стрелама угарско-влашке војске, погинули, уз неколико османских бегова, српски обласни господари – краљ Марко и Константин Драгаш.[18] Константин Филозоф је описујући прилике уочи битке дочарао притисак са којим су у бој кретали српски господари: „нађе се у овој бици са овима господарима и овај кнез Стефан [...] Јер сви ови беху са Исмаиљанима, [Турцима] ако не и са вољом, а оно по нужди, тако да кажу за блаженог Марка да је рекао Константину: „Ја кажем и молим Господа да буде хришћанима помоћник, а ја нека будем први међу мртвима у овом рату."[19] Маркове речи пред битку на Ровинама, са становишта критике извора буде извесну сумњу у веродостојност, али верно преносе расположење и осећање које је прожимало српске господаре који су били принуђени да ратују за Османлије. Преживели учесници битке, кнез Стефан Лазаревић и Константин Балшић повукли су се заједно са султаном Бајазитом преко Дунава и вратили у своје области. Осим чињенице да Бајазитова војска није непобедива, пораз у бици на Ровинама није имао веће последице по Османлије. Ипак, исход битке је имао трајни учинак на поједине српске области које су се налазиле под врховном влашћу султана. Краљ Марко и Константин Драгаш нису имали непосредне наследнике, па су њиховом погибијом ове српске области остале упражњене. Без господара, односно непосредног наследника који би признао врховну власт султана, изгубиле су статус вазалних територија и постале саставни део Османског царства. Сада се између Вукове области и Османског царства више нису налазиле вазалне хришћанске државе, већ се граничила са Бајазитовим царством. Вук Бранковић као разложан и прагматичан, али одлучан државник, схватао је да не одазивање у рат на Бајазитов позив подразумева могућност отвореног рата са Османлијама. Та могућност постајала је све извеснија прикључивањем територија Драгаша и краља Марка Османском царству, па је Вук могао да очекује нове и још веће притиске. Дубровчани су осетили да се политичке прилике мењају у корист Лазаревића, па су им 7. децембра 1395. писали да „бог зна откада смо желели да вам некога пошљемо, али ваше господство може знати како су била усилна времена и каква смутња."[20] И поред отопљавања односа и тихе дипломатије, Дубровчани су и даље поштовали устаљен дипломатски кодекс и хијерархију међу српским господарима, те су им се обраћали знатно скромније него Вуку Бранковићу, као „поштеној и свечасној калуђерици госпођи кира Јевгенији и кнезу Стефану".[21]

Почетком 1396. године Вук Бранковић се још увек некако одржавао у својој области, па су му Дубровчани 10. јануара писали и даље га ословљавајући *славним и велможним господином.*[22] Повод за писмо је било пристизање трећег дела његовог блага, које је челник Смил допремио у Дубровник. Последњи Вуков депозит износио је 790 литара сребра и нешто златних предмета, а био је послат из Приштине, где се почетком године налазила Вукова жена Мара.[23] У периоду од само два

анализу извора. Почев од контекстуалне неспојивости датума и идеолошких, титуларних прерогатива које за себе у овом тексту наводно присваја Вук Бранковић. Стиче се утисак да је читав идеолошки концепт настао компилирањем фрагмената из различитих познатих Вукових исправа, као и исправа самих Немањића. Текст је и поред палеографских особености које наводе на датовање у 1378/79. годину према мишљењу А. Турилова настао у последњој деценији XIV века. У натпису се наводи да се градозиданије обавља у време „по остављенију божијем иноплеменика војевање на род христиански базбожних Турака, не бивши од века у сем месту Приштини прибежиште[...] Суштина натписа поред уводног дела који има смисао аренге састоји се у раскошно исказаном попису градитељских и ктиторских дела које је Вук Бранковић извео у Приштини. Циљ читавог подухвата, према тексту натписа требало је да буде „и господској глави крепост и утврждение да будет и роду христианскому прибежиште."

[17] *ИСН* II (С. Ћирковић), 54.

[18] К. Јиречек, *Историја Срба* I, 332.

[19] *Живот деспота Стефана Лазаревића од Константина Философа*, превод Л. Мирковић, 67–68.

[20] И. Божић, *О улози Вука Бранковића*, 479.

[21] А. Младеновић, *Повеље деспота Стефана*, 19–20; М. Шуица, *Дубровачка писма*, 44–45.

[22] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 145–146.

[23] *ИСН* II 56 (С. Ћирковић).

месеца, између јануара и марта 1396. године, Вукове земље су биле изложене османском упаду, па су претрпеле знатне политичке измене.[24] У Глухавици која је представљала важно рударско место у области Раса, марта месеца већ је био смештен турски кадија.[25] Османлије су том приликом вероватно заузеле и Јелеч, који се налазио у истој области.[26] У Глухавици је кадија успоставио царину, па су трговци који су пролазили тим путем били принуђени да турском наместнику плаћају предвиђену таксу. Кадија је као представник султанове власти дубровачким трговцима гарантовао безбедност, уколико се буду придржавали његове воље и кретали путем преко Глухавице, где би плаћали царину. Дубровачке власти су у писменом обавештењу кадији у, доскора Вуковој Глухавици, негативно одговориле на испостављене захтеве, одбијајући сужавање своје трговачке покретљивости, сматрајући да им султанова власт и ауторитет на његовој земљи пружају довољно могућности за несметану трговину.[27] На путу ка Расу, пролазећи кроз Вукову област, османлијски одреди су заузели његов главни град Приштину, а највероватније том приликом и утврђени Звечан.[28] Вукова област је била распарчана и испресецана турским поседима и посадама.[29] Дубровачко Веће умољених донело је 9. марта 1396. одлуку о одлагању слања свог посланика у Србију.[30] Сасвим је могуће да је ова одлука била у вези са османлијским ратним операцијама које су се одигравале на територији Вука Бранковића. Тек после месец дана, 10. априла, Дубровчани су поново почели да већају о слању својих поклисара кнегињи Милици у Србију.[31] Веће умољених донело је 20. априла одлуку да се пошаље кнегињи посланик са 500 дуката.[32] Услед бесповратног губитка делова територије и појединих градова, Вук је посредством челника Смила потражио помоћ од Дубровчана. Мало веће је 28. априла одобрило да

[24] М. Динић, *Област Бранковића*, 160.

[25] М. Пуцић, *Споменици србски* I, 4–5; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 181–2; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 334, нап. 28; М. Динић, *Област Бранковића*, 160; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 15.

[26] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 103.

[27] М. Ивановић, *Писмо Дубровчана турском кадији у Глухавици*, ССА 10 (2011), 117–122; С. Новаковић, *Срби и Турци*, 284.

[28] М. Динић, *Област Бранковића*, 160; М. Динић, *Трепча у средњем веку*, Из српске историје средњег века, Београд, 2003, 671.

[29] И. Божић, *О улози Вука Бранковића*, 479.

[30] N. Iorga, *Notes et Extraits pour sevri a l' historare des croisades* II, Paris,1899, 59

[31] *Исто*, 60; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, 39.

[32] *Исто*.

се челнику уступи лађа која би га превезла до Котора, као и да му се дају препоруке за „господу" за коју би челник Смил то тражио.[33] Није познато какву је мисију челник обављао у Зети, као ни о каквим препорукама је било речи. После провале Турака у Вукову област изгледа да су копнени путеви који би омогућили кретање Вуку Бранковићу из области Рашке и са Косова били у потпуности пресечени. Чињеница да се челник Смил није кретао копном, већ да је за путовање изабрао најсигурнију маршруту – морским путем преко Дубровника ка Котору и Зети, могла би говорити у прилог таквом стању. Извесно је да се Смилова мисија завршила без резултата.[34]

Извори не дају прецизне одговоре на питање да ли су Турци одмах након освајања Вукових територија и градова уступили Приштину и друге делове његове области Лазаревићима. Уочи заједничких турско-српских упада на територију Угарске, Дубровчани су крајем јуна 1396. затражили од свог посланика Франа Васиљевића, који се налазио у Приштини, да одмах, без поклона, оде кнегињи Милици, вероватно у Крушевац. Међутим, из овог извора, не може се закључити у чијим се рукама у том тренутку налазила Приштина.[35] Нема јасних вести где се у то време налазио Вук Бранковић и како је успевао да преживи губитак најважнијих градова у држави. Вукова област је највероватније била заузета локалним османлијским снагама, јер је највећи број Бајазитових ратника учествовао у опсади Цариграда. Јуришна коњица под командом Јигит-паше из Скопља, или Шахина из Приморја могла је лако проћи кроз Вукову слабо брањену територију и у кратком временском периоду заузети главна упоришта српског господара. Извори такође не спомињу да ли је кнез Стефан Лазаревић узео учешћа у освајању области Бранковића.

Крајем лета 1396. године, Вукова војска је у области планинског Полимља још увек пружала отпор Турцима. Један Которанин је 4. августа унајмио неке Влахе да пренесу тридесет три товара соли у област Полимља, који су пристали да гарантују за преузету робу, осим у случају да их нападну Турци, или људи Вука Бранковића.[36] Датум 4. август је последња хронолошка одредница на основу које се може говорити о било каквој војној активности људи оданих Вуку Бранковићу и то у његовим најзападнијим, Турцима тешко приступачним деловима државе. Даљи опстанак Вука Бранковића био је везан и за судбину и

[33] N. Lonzza, *Odluke dubrovačkih vijeća 1395–1397*, 121; М. Шуица, *Немирно доба*, 126.

[34] *Историја Црне Горе* II–2 (И. Божић), 62, нап. 14.

[35] N. Iorga, *Notes et Extraits*, 61; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, 39.

[36] М. Динић, *Област Бранковића*, 160; С. Мијушковић, *Један помен о Вуку Бранковићу у старом Которском архиву*, Историјски записи, год VII књ. X, св. 1 (1954), 227–229.

успех предстојећег окршаја крсташа и Османлија код Никопоља 25. септембра 1396.[37]

У време док је Вук Бранковић пружао свој последњи отпор Турцима, кнез Стефан Лазаревић је током јула 1396. године, заједно са османлијским акинџијама, пустошио територије Баната.[38] У сузбијању упада учествовали су угарски племићи. Дубровчани су крајем јула поново оживели дипломатску преписку са кнегињом Милицом, која је на себе преузела обавезу одржавања веза са Дубровником, уколико не и вођења читаве спољне политике Лазаревића. Прво је 28. јула Веће умољених донело одлуку да се поменути поклисар Фран Васиљевић, са још два посланика, упути кнегињи Милици како би се подробније обавестили о „новим догађајима" који су се збили у Србији.[39] Два дана касније Дубровчани су се поново обратили „госпођи кир Јевгенији и кнезу Стефану и Вуку" са изразима захвалности што су Лазаревићи обећали да ће се старати о дубровачким трговцима и са додатним молбама да се из Новог Брда не протерају њихови грађани којима је остављен рок од три дана да напусте град, што сведочи о погоршаним односима између српских власти и дубровачких трговаца.[40] Напетости су касније попустиле, тако да су се средином новембра Дубровчани захваљивали Лазаревићима за трговачке слободе које су им обезбедили код султана Бајазита.[41] Из 1396. године датира и покушај монахиње Евгеније (кнегиње Милице), кнеза Стефана и господина Вука Лазаревића да себи обезбеде доживотно издржавање у манастиру Св. Пантелејмона. Они су о томе преговарали са игуманом манастира Никодимом.[42] Тражење аделфата, односно прихватилишта у манастиру, било је везано за нека превирања и могућу опасност која се надвила над породицу Лазаревић. Чињеница да је прибежиште тражено у руском светогорском манастиру, а не у српском манастиру Хиландару, сведочи о још увек лошим односима између Лазаревића и српског манастира у коме је, очигледно, још увек преовладавао утицај Бранковића. Није јасно чиме је током 1396. године била изазвана ова несигурност Лазаревића у тренутку када је Вук Бранковић био у немилости султана. Могуће је да су Лазареви наследници размишљали о неповољном исходу предстојећег рата краља Жигмунда и западноевропских крсташа са Бајазитовом војском, у којој је учешћа узео кнез Стефан, а који се очекивао на јесен 1396. године. Такође, не може се искључити ни могућност да је успостављање власти турског кадије у Глухавици и пад Вукове области забринуло и саме Лазаревиће, који вероватно нису знали до које мере је непредвидиви султан могао вршити освајања по српским земљама. Лојалност вазала није увек била гаранција за било какву сигурност у Бајазитовим освајачким и политичким плановима, као што се то видело приликом састанка његових вазала у Серу неколико година раније.

Крајем септембра 1396. године одиграла се битка код Никопоља на Дунаву између краља Жигмунда, коме су се придружили крсташи, и војске под вођством султана Бајазита. Неизвестан исход битке преломили су у корист Османлија српски коњаници предвођени младим кнезом Стефаном Лазаревићем. Поред потпуног војног тријумфа Османлија на бојном пољу, битка код Никопоља остала је упамћена и по незабележеном масакру хришћанских заробљених ритера и војника. За непријатеље и непослушне вазале султан Бајазит више није показивао нимало милости.[43] Породица Бранковић више није имала чему да се нада. Новонасталом ситуацијом највише су се окористили Лазаревићи, одани Бајазитови вазали.

Судбина Бранковића после Вуковог слома

После Никопољске битке дошло је до промене власти у Вуковој области. Иако није познато тачно када, Вук Бранковић је вероватно уочи, или непосредно после битке код Никопоља пао у султаново заробљеништво у коме је остао до смрти 6. октобра 1397.[44] Вукова супруга и синови били су обесправљени и сатерани у скучену област старих баштинских поседа, довољних за преживљавање.[45] Султан

[37] О тачном датуму одигравања битке код Никопоља постоје извесне недоумице. Детаљније о томе в. у: J. Hoensch, *Kaiser Sigismund*, 83–84.

[38] T. Ortvay, F. Pesty, *Oklevelek Temesvarmegue es Temesvaros toertenetehez* I, Pozsony, 1896, 263–265; Ј. Радонић, *Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века*, Нови Сад, 1905, 9; В. Трпковић, *Турско-угарски сукоби*, 113; *ИСН* II 56 (С. Ћирковић); С. Ћирковић, *Невage*, 14.

[39] N. Iorga, *Notes et Extraits* II, 61; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, 39; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 15.

[40] М. Пуцић, *Споменици српски* I, 7; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 181–182; И. Божић, *исто*.

[41] Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 182; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 22.

[42] С. Новаковић, *Законски споменици*, 521–526; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 315–329.

[43] М. Шуица, *Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа*, ИЧ LVIII (2009), 109–123.

[44] *ИСН* II (С. Ћирковић) 58.

[45] М. Орбин, *Краљевство Словена*, 102; М. Динић, *Област Бранковића*, 172; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 44; М. Благојевић, *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, Немањићи и Лазаревићи, 378.

Бајазит је, доследно спроводећи сизеренске обавезе, веома богато наградио Лазаревиће. Вукове земље које су заузели Турци биле су највећим делом уступљене кнезу Стефану. У прилог мишљењу да су се коначни пад и освајање земље Бранковића одигравали у две фазе, током пролећа 1396. године и после Никопољске битке, могла би да сведочи забрана кретања дубровачким трговцима од стране њихових власти ка унутрашњости српских територија. Прво одлагање слања посланства било је већ почетком марта, а друго у периоду од краја септембра до почетка октобра, када је било обустављано слање робе, чак и курира у Србију.[46] Мало веће је 12. новембра донело одлуку о слању посланика са писмом кнегињи Милици у Ново Брдо, али је Веће умољених 25. новембра блокирало ту одлуку, тако да није дошло до путовања дубровачких поклисара.[47] О нестабилној ситуацији крајем 1396. сведочи податак да је забрана кретања била на снази све до почетка јануара 1397. године, када је поново дозвољен одлазак дубровачких трговаца у Србију.[48]

Уступање највећег дела Вукових територија Лазаревићима имало је далекосежне политичке последице по судбину српске средњовековне државности. Награда верном вазалу за исказану храброст у бици код Никопоља Бајазиту послужила је да се још више продубе постојеће нетрпељивости између родбински повезаних династија. Вуковим утамничењем српска државност се и у међународним оквирима вратила у Моравску Србију, под окриље породице Лазаревића. Кнез Стефан, бар за неко време, није имао достојног супарника који је могао да ужива било какву значајнију подршку и да заступа традиције српске државности. Време превласти господина Вука Бранковића, који је после Косовске битке заузео место кнеза Лазара, било је окончано. Успоставивши власт над облашћу Бранковића, кнез Стефан, његов брат Вук и њихова мајка нису имали обзира према својој сестри и ћерки Мари и њеној деци. Као Бајазитови поданици они су морали да истрпе „грехе" које је њихов отац и муж начинио према султану. Бранковићи су се вратили на политичку сцену тек почетком XV века, пошто су новцем откупили своја права уочи битке код Ангоре (1402).

Лазаревићи су после Вуковог пада, истицали своју неприкосновену владарску позицију над свим присвојеним имањима, црквама и градовима. Бивша Вукова престоница, Приштина, постала је само један од градова кнеза Стефана Лазаревића, у коме је столовао кефа-

[46] N. Iorga, *Notes et Extraits* II, 59, 62.

[47] *Исто*; М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, 39–40.

[48] С. Ћирковић, *Невдге*, 21, нап. 28.

лија.[49] Тренутак који је кнегиња Милица ишчекивала после Косовске битке коначно се остварио. Када је 1397. године обишла манастир Дечане, коме је вратила одузете поседе и поклонила им неке нове, она је издала исправу у којој је, између осталог, навела: „Због тога и ја, у Христа Бога побожна Јевгенија, мати веома вољеног свог сина Стефана кнеза, и Вука, самодршца и господара српске земље и Подунавља [...] видех заиста жалостан призор како је толико старање и топлина Светог ктитора, по Божијем допуштењу [...] од злог турског народа спаљено и оборено, и од оних који су пре нас владали упропашћено и опљачкано, а метоси отети и скоро потпуно опустели [...] [50] Колико је монахиња Јевгенија, односно кнегиња Милица, за страдање манастира и његових имања оптуживала Османлије, које су вероватно попалиле манастир током освајања области Бранковића, толико је кривицу приписала и онима у чијој власти су се Дечани претходно налазили, односно Вуку Бранковићу.[51] Поновно даривање манастира и враћање угледа Дечанима сведочанство је о успостављању суверене власти Лазаревића над јужним деловима некадашње Вукове области.[52] Повеља Дечанима заправо је представљала и неку врсту политичког прогласа Лазаревића. Старањем о једној од најзначајнијих и највелелепнијих немањићких задужбина, као и јасним наглашавањем небриге Вука Бранковића о судбини манастира, Милица је у име своје породице истакла право успостављања не само владарске, већ и духовне везе са наслеђем светородне лозе Немањића. Оваква прокламација Лазаревића око права наслеђа немањићких традиција и старања о њиховим задужбинама утолико је била значајнија пошто се и после Вуковог утамничења утицај Бранковића у Хиландару одржавао захваљујући његовом брату, монаху Герасиму, који је у то време обитавао у манастиру Св. Павла на Светој Гори. Бригом и заштитничким односом према Дечанима и другим немањићким црквама и манастирима, Лазаревићи су покушавали да потисну у други план затегнуте односе са Хиландаром, најзначајнијим српским манастирским средиштем. Обнављање ктиторских веза Лазаревића са Хиландаром ишло је обазриво, постепено, и пуну потврду је доживело тек у првој деценији XV века када је Стефан наступао као српски деспот.[53]Нова епоха, обележена

[49] С. Новаковић, *Законски споменици*, 490; М. Благојевић, *Државна управа*, 271–272; М. Шуица, *Властела кнеза Стефана Лазаревића (1389–1402)*, ГДИ XI – 1 (2004), 16.

[50] С. Новаковић, *Законски споменици*, 655–656; А. Младеновић, *Повеље и писма деспота Стефана*, 392; М. Динић, *Област Бранковића*, 161.

[51] М. Пурковић, *Кнез и деспот Стефан*, 78.

[52] М. Динић, *исто*, 161.

[53] А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Хиландару*, 121–132.

влашћу породице Лазаревић, на челу са кнезом Стефаном, трајала је до његове смрти 1427. године. У годинама које су уследиле Стефан Лазаревић и његова мајка, монахиња Јевгенија, суочили су се са још већим и тежим изазовима него што је то било супарништво са Вуком Бранковићем. Са много политичке умешности и државне мудрости они су успевали да пребróде велике недаће.

Вукова смрт

Слом Вука Бранковића уследио је као последица кршења вазалног односа и пружања отпора тада најмоћнијем владару југоисточне Европе, Бајазиту I Муњи. Начин на који се султан као врховни господар односио према Вуку био је у складу са духом времена и према обичајима за почињено неверство према сизерену. Једном признавши Бајазитову врховну власт, Вук Бранковић је ушао у круг хришћанских господара који су се обавезали на поштовање феудалних норми и правила која су важила у Османском царству. Вук Бранковић је одметнувши се од султана знао каква му је казна следовала. Иако је Бајазит могао након слома Вука Бранковића да његову област, попут Трновске Бугарске, припоји својој држави, он се определио за дугорочно боље и политички промућурније решење – уступио ју је Лазаревићима. Једино је у већим градовима задржао османлијске гарнизоне и успоставио царине за наплату такси. Тим поступком Бајазит је одржавао живим непријатељства која су владала између Лазаревића и Бранковића, чиме је у шаци држао и једну и другу породицу. Вук Бранковић је коначни распад своје државе и потискивање породице на сведене поседе дочекао у заточеништву. Није познато како је окончао живот, али је утврђено да је као турски сужањ умро 6. октобра 1397.[54] По његово тело дошао је брат, старац Герасим, и однео га на Свету Гору. Није утврђено ни где је сахрањен. Вуков гроб се налазио или у Хиландару или у манастиру Св. Павла, који је у то време био српски.[55] Герасим није дуго поживео после братовљеве смрти. Умро је 3. децембра 1399.

Од познатих историјских извора о начину на који је умро Вук Бранковић једино говори позно дело Мавра Орбина у које су унесене приповести чије је историјско језгро заоденуто наносима легенде. Према Орбину, Вук Бранковић је на залагање кнегиње Милице код султана Бајазита био разбаштињен и утамничен, а „ његовој пак жени Мари и његовим синовима, тј. Гргуру, Ђурђу и Лазару, било је одвојено

[54] М. Динић, *Области Бранковића*, 162–163; М. Спремић, *Десйош Ђурађ*, 44.

[55] Љ. Стојановић, *Родослови и лешойиси*, 200, 220.

толико земље да су могли некако живети. Турци су задржали за себе два утврђена града".[56] Овај део Орбинове приче има своје историјско утемељење.[57] У даљем казивању сазнаје се да су Турци пустили Вука из тамнице, али да је убрзо потом умро. Тешко је поверовати да је султан Бајазит могао тако лако пустити на слободу бунтовног вазала, па Орбинова прича од тог места добија другачију изворну вредност. Сумња за Вукову смрт пала је на кнегињу Милицу за коју се у *Краљевсшву Словена* каже да је издала налог да се њен зет отрује. По другој Орбиновој верзији, Вука је у тамницу у Пловдиву затворио Бајазитов син Муса „који је касније убио његовог сина Лазара".[58] Вук је наводно поткупио стражаре, побегао и потом се упутио кући. Након повратка, упутио се код свог пашенога, Ђурђа II Страцимировића Балшића, који га је, наводно, осудио због издаје таста у бици на Косову и без знања кнегиње Милице погубио, одрубивши му главу.[59] То су једини, и непоуздани историјски подаци које имамо о Вуковој смрти.

Без обзира на веродостојност извора које је користио Мавро Орбин о уплетености, или невиности кнегиње Милице у окончавању Вуковог живота, чињеница је да Милица није учинила ништа да заштити своју ћерку и унуке, Вукове наследнике, од даљег страдања и понижења. Можда је то био разлог због кога јој је приписана улога Вуковог убице. Велики наноси легендарних приповести који су настали до краја XVI века, када је Мавро Орбин састављао своје дело, чине непоузданим приче којима је описан Вуков крај. Због тога, једино што се може рећи јесте да је Вук Бранковић умро у турском заточеништву 6. октобра 1397. године. Ипак, његов лик, обликован народном епском традицијом, наставио је да постоји до данашњих дана, као потпуна супротност ономе што је Вук представљао и за шта се залагао током живота.

[56] М. Орбин, *Краљевсшво Словена*, 102. Касније се код Орбина у тексту спомиње да су у питању Звечан и Јелеч.

[57] М. Динић, *исшо*; М. Орбин, *исшо*, (С. Ћирковић) 331 .

[58] М. Орбин, *Краљевсшво Словена*, 102.

[59] М. Орбин, *исшо*.

Заоставштина Вука Бранковића

Начин на који је Вук Бранковић присутан у свести и култури српског народа у потпуности одражава противречности које су пратиле његов живот и, потом, прелазак у колективно сећање. Сукоб између реалног, историјског и легендарног, односно имагинарног и данас чине Вуков лик живим, актуелним и контроверзним. Давање првенства пристрасној и њему ненаклоњеној народној традицији, у односу на податке из сачуваних историјских извора, утицало је на сагледавање Вука као изразито негативног јунака. Његова стварна историјска улога, која је временом постала скрајнута под наносима легенде и косовског мита, потпуно је различита од симбола издајства и невере који су му неправедно приписани. Живећи у туробним и тешким временима, Вук је покушавао да опстане попут других српских обласних господара, који су били владари без слободе и јалови заступници угашене светородне династије Немањића. Током успона и највећег утицаја, политичке околности нису дозвољавале да господар Косова, како га најчешће називају, буде потпуно самосталан и суверен српски владар. Вук је свој живот окончао храбро, покушавајући да се што успешније одупре непријатељу за кога је знао да је несавладив, а који је, заправо, био оличење једне нове епохе. Вук Бранковић можда није разумео ново време и околности које су у другој половини XIV века заувек измениле политичку карту Балканског полуострва, или пак свесно није желео да се помири с новим условима преживљавања. Долазак Османлија у Европу, распад Српског царства и осипање Византије били су процеси које је требало прихватити и живети с њима. Вук, као и његов таст, кнез Лазар, веровали су да је било могуће одбранити старе институције, обичаје и границе и наставити живот у њима. Косовска битка је показала да су кнез Лазар и Вук били представници јединствене породице, таст и зет, отац и син, владар и његов наследник. Њихова храброст и државничка одговорност огледали су се кроз међусобни однос уважавања и пре 1389. године. Вук је наследио кнеза Лазара. Савременици су тај чин, или прихватали, или потпуно одбацивали. Неки су га доживљавали као природан и једино могућ пренос власти, док су други у њему видели покушај узурпације, али нико није могао оспорити да је Вук уживао највећи углед међу српским обласним господарима у првим годинама после Косовске битке. Вук Бранковић је покушао да продужи Лазареву идеју и заштити државу и Цркву од различитих искушења, али у томе није успео. Околности му нису ишле на руку. Хришћанске државе на Балканском полуострву су нестајале једна за

другом и тонуле у окриље Османског царства. Суверенитет је замењиван вазалним потчињавањем да би на крају нестајали и последњи обриси особености и самосталности. Вук није дуго издржао као султанов вазал. Вагајући између орочене слободе и дуготрајне потчињености испуњене страхом и неизвесношћу, српски господар је одабрао слободу по највећој цени. Њу је платила читава његова породица. Пошто је изгубио власт и био утамничен, његова држава је била разорена и распарчана, док су жена и синови били принуђени да понизно трпе различите притиске и неправде.

После Вукове смрти, Лазаревићи су се готово осветнички потрудили да Вуково државничко завештање буде што пре потиснуто у заборав, а да се његово име што ређе спомиње међу савременицима. Ипак, дугорочно гледано, историјско наслеђе његове владавине било је уткано у корене будуће владарске династије последњих српских деспота. Вукови потомци су се после смрти деспота Стефана Лазаревића, а уз његов благослов, попели на српски трон и постали последња средњовековна српска владарска лоза која је управљала државом и бранила је од Османлија.

Народно предање је одредило Вука као главног кривца за пропаст српске средњовековне државе, иако јој је он, бар накратко, удахнуо слободу, смисао и наду после Косовске битке. Када је почела да му се приписује издаја, Вук је био мртав и није било никог ко је могао да се супротстави стварању легенде о христоликом светом кнезу Лазару и његовом зету – Јуди. Поједностављене црно-беле историјске представе о добру и злу, о небеском и земаљском царству, попут некаквих бајки претварале су се у поучне приповести на којима су се столећима подизала поколења Срба. Парадоксално је да је негативну улогу добио управо онај државник и ратник који је ризиковао свој и животе своје породице да би сачувао образ и државу. Проучавање шта је све утицало на прелазак Вука Бранковића из историје у много снажније и сугестивније народно предање, тема је која захтева једно потпуно ново и другачије истраживање. До тада, зарад истине – ма колико она била тешко достижна, разумљива и трајна, важно је истицати Вукову историјску заоставштину.

Списак скраћеница

AFSLPH – Archiv für Schlavische Philologie
ГДИ – Годишњак за друштвену историју
Гласник МКМ – Гласник Музеја Косова и Метохије
ГСНД – Гласник Скопског научног друштва
ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института
ЗФФБ – Зборник Филозофског факултета у Београду
ИГ – Историјски гласник
ИСН – Историја српског народа
ИЧ – Историјски часопис
ЈИЧ – Југословенски историјски часопис
ЛССВ – Лексикон српског средњег века
Прилози КЈИФ – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
САНУ – Српска академија наука и уметности
СКА – Српска краљевска академија
ССА – Стари српски архив

Библиографија

ИЗВОРИ

Actes de Kutlumus, ed. diplomatique par P. Lemerle, Paris, 1945.
Бојанин С., *Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира Светог Георгија манастиру Хиландару*, ССА, 8 (2009)
Бојанин С., *Повеља Вука Бранковића којом ослобађа манастир Хиландар плаћања „турског данка"*, ССА, 9 (2010)
Бојанин С., *Повеља Вука Бранковића којом потврђује привилегије Дубровчанима*, ССА, 10 (2011).
Бојанин С., *Писмо Вука Бранковића о исплати Стонског дохотка*, ССА, 11, (2012).
Браун М., *Косово, Битка на Косовопољу у историјском и епском предању*, Нови Сад, 2004.
Брокијер Б., *Путовање преко мора*, Београд, 1950.
Веселиновић А., *Повеља деспота Стефана Лазаревића Хиландару о даривању 100 литара сребра годишње од рудника Ново Брдо*, ССА, 12 (2013)
Вукомановић А., *О кнезу Лазару. Из рукописа XVII века који је у подписаноіа*, Гласник ДСС, XI (1859)
Gelcich J., Thalloczy L., *Diplomatarium relationum republicae Ragusinae cum regno Hungariae*, Budapest, 1887.
Даничић Ђ., *Похвала кнезу Лазару*, Гласник СУД, 13 (1861)
Динић М., *Одлуке већа Дубровачке Републике* I, Београд, 1959.
Динић М., *Одлуке већа Дубровачке Републике* II, Београд, 1964.
Динић М., *Из Дубровачког архива* III, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа САН, Треће одељење, књ. XXII, Београд, 1967.
Doukas., *Decline and fall of Byzantium to the Ottoman Turks*, Translation of Historia Turco-Byzantina, Detroit, 1975.
Елезовић Г., *Турски извори за историју Југословена, Два турска хроничара из 15. века*, Браство 41 (1932).
Елезовић Г., *Турски споменици* I, Београд, 1940.
Елезовић Г., *Бој на Косову 1389 год. у историји Мула Мехмеда Нешрије*, Братство, XXXI (1940)
Елезовић Г., *Огледало света или историја Мехмеда Нешрије*, САНУ, Зборник за источњачку грађу, Одељење друштвених наука серија I, књ. III, Београд, 1957.
Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила II, превод Л. Мирковић, Београд,, 1935
Ивановић М, *Писмо Дубровчана турском кадији у Глухавици*, ССА, 10 (2011).
Iorga N., *Notes et Extraits pour sevri a l' historare des croisades* II, Paris, 1899.
Јиречек К., *Споменици српски*, Споменик СКА XI (1892).
Константин Филозоф и његов живот Стефана Лазаревића деспота српског, В. Јагић, Гласник СУД XLII (1895)
Константин Филозоф, *Живот деспота Стефана Лазаревића*, Старе српске биографије XV и XVII века, приредио и превео Л. Мирковић, Београд, 1936.

Kreutel R., *Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik "Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses Osman" vom Derwisch Ahmed, genannt Asik-Psa-Sohn*, Übersetzt, eingeleitet und erklärt von Richard F. Kreutel. (Osmanische Geschichtsschreiber Bd 3), Graz, 1959.
Lonza N., Šundrica Z, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390–1392*, Zagreb–Dubrovnik, 2005.
Lonza N., *Odluke dubrovačkih vijeća 1395–1397*, Zagreb–Dubrovnik, 2011.
Ljubić Š., *Listine o odnošajih izmedu Južnoga slavenstva i Mletačke Republike* IV, Zagreb, 1874.
Manuel II Palaeologus, *Funeral Oration on his Brother Theodore*, ed. J. Chrysostomides (CFHB XXVI, Series Thessaloniciensis), Thessalonike, 1985.
Miklosich F., *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbice, Bosnae, Ragusii*, Wienna, 1858.
Михаљчић Р., *Прилоī срūском диūломаīару*, Изворна вредност старе српске грађе, Београд, 2001.
Михаљчић Р., *Хрисовуља цара Уроша манасīиру Хиландару*, ССА, 4 (2005).
Михаљчић Р., *Хрисовуља цара Уроша манасīиру Хиландару о дару калуђера Романа*, ССА, 5 (2006).
Михаљчић Р., Шпадијер И, *Слово браће Брановића манасīиру Хиландару*, ССА, 6 (2007).
Младеновић А., *Повеље кнеза Лазара*, Београд, 2003.
Младеновић А., *Повеље и ūисма десūоīа Сīефана*, Београд, 2007.
Monumenta Ragusina Libri Reformationum IV, Zagrabiae, 1896.
Мошин В., *Грамота Вука Бранковића с печатью деспота Иоанна Палеолога*, Polyhronion-Festrschrift Franz Dölger, Heidelberg, 1966.
Nicoloudis N., *Laonikos Chalkokondyles, A Translation and commentary of the «Demonstrations of Histories» I–III*, Athens, 1996.
Новаковић С,, *Законски сūоменици срūских држава средњеī века*, Београд, 1912.
Олесницки А., *Турски извори о косовском боју*, ГСНД, XIV (1934) .
Орбин М., *Краљевсīво Словена*, Београд, 1968.
Ortvay T., Pesty F., *Oklevelek Temesvarmegue es Temesvaros toertenetehez* I, Pozsony, 1896.
Pseudo-Kodinos, *Traite des offices*, ed. J.Verpeaux, Paris 1966.
Пуцић М., *Сūоменици срūски* I–II, Београд, 1858, 1862.
Радојичић Ђ. Сп., *Похвала кнезу Лазару са сīиховима (један досад неūознаī сūис с краја XIV века*, ИЧ, V (1954–1955).
Radojičić Đ. Sp, *Antologija stare srpske književnosti*, Beograd, 1960.
Радојчић Н., *Законик цара Сīефана Душана*, Београд, 1960.
Радојчић Н., *Закон о рудницима десūоīа Сīефана Лазаревића*, Београд, 1962,
Руварац И., *Повесна слова о кнезу Лазару, десūоīу Сīефану Бранковићу и кнезу Сīефану Шīиљановићу*, Летопис МС, 117 (1874)
Соловјев А., Мошин В., *Грчке ūовеље срūских владара*, Београд, 1936.
Сūиси о Косову, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд, 1993.
Сūоменици за средновековнаīа и ūоноваīа исīорија на Македонија I, Скопје, 1975.
Сīари срūски заūиси и наīūиси, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд, 1986.
Стојановић Љ., *Сīари срūски хрисовуљи, акīи, биоīрафије, леīоūиси, īиūици, ūоменици, заūиси и др*, Споменик СКА, III (1890)
Стојановић Љ., *Сīари срūски родослови и леīоūиси*, Ср. Карловци, 1927.

Стојановић Љ., *Сīаре срūске ūовеље и ūисма* I–1, Београд–Ср. Карловци 1929.
Стојановић Љ., *Сīари срūски заūиси и наīūиси* I–VI, (репринт), Београд, 1982.
Трифуновић Ђ., *Десūоī Сīефан Лазаревић, Књижевни радови*, Београд, 1979.
Трифуновић Ђ., *Најсīарији срūски заūиси о косовском боју*, Горњи Милановац 1985.
Троношки леīоūис, Гласник ДСС, V (1853)
Турилов А., *Последний отголосок идеи «царства Сербов и Греков», (Градозданная надпись Вука Бранковича 1378–1379 гг.)*, Славяне и их соседи Выпуск 8, Имперская идея в странах Цантралной, Восточной и Юго-Восточной Европы, Москва 1998.
Fejer G., *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* X/1–4, Budae 1829–1844.
Ћирковић С., *Исīоријски извори о косовском боју*, Битка на Косову, Галерија САНУ, св. 65, Београд, 1989.
Ћирковић С., *Повеља десūоīа Јована Уīљеше власīелину Новаку Мрасоровићу*, ССА, 1 (2002)
Ћирковић С., *Повеља краља Вукашина власīелину Новаку Мрасоровићу*, ССА, 1 (2002)
Ћирковић С., *Повеља краља Вукашина Дубровнику којом ūоīврђује ūовеље ранијих срūских владара*, ССА, 4 (2005).
Ћоровић В., *Силуан и Данило II, Срūски ūисци XIV – XV века*, Глас СКА, 136 (1929)
Hans Schiltbergers Reisebuch nach der Nürnberger Handschrift herausgegeben, V. Langmantel, Tübingen, 1885.
Шесī ūисаца XIV века, Марко Пећки, Житије светог патријарха Јефрема, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд, 1986.
Šišić F., *Nekoliko isprava iz početka XV vijeka*, Starine JAZU XXXIX (1938)
Шуица М., *Повеља цара Уроша о замени ūоседа између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА, 2 (2003)
Шуица М., *Повеља кнеза Сīефана Лазаревића којом се Хиландару ūрилаже црква Ваведења Боīородичиноī у Ибру*, ССА, 3 (2004)
Шуица М., Суботин-Голубовић Т., *Повеља Вука Бранковића Дубровнику*, ССА, 9 (2010)

ЛИТЕРАТУРА

Ацовић Д., *Хералдика и Срби*, Београд, 2008.
Barker J., *Manuel II Paleologus (1391–1425), A Study in Late Byzantine Statesmanship*, Rutgers University Press, 1969.
Биīка на Косову 1389, Галерија САНУ св. 65, Београд, 1989; *Срūски народ у друīој ūоловини XIV и XV века*, Зборник радова посвећен шестогодишњици Косовске битке, Београд, 1989.
Благојевић М., *Велики кнез и земаљски кнез*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *„Владаније" кнеза Лазара у ūриморју*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *Војно-исīоријске реконсīрукције Косовске биīке*, Косовска битка у историографији, Београд, 1990.
Благојевић М., *Госūодари Срба и Подунавља*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *Десūоī Сīефан Лазаревић и Милешева*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *Државна уūрава у срūским средњовековним земљама*, Београд, 1997.
Благојевић М., Медаковић Д., *Исīорија срūске државносīи* I, Нови Сад, 2000.

Благојевић М., *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *Кнез Лазар ктитор Хиландара*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989.
Благојевић М., *Крајишта средњовековне Србије од 1371 до 1459*, ИГ 1–2 (1987).
Благојевић М., *О издаји или невери Вука Бранковића*, Зборник Матице српске за историју, 79–80 (2009).
Благојевић М., *Савладарство у српским земљама после смрти цара Уроша*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *Српски сабори и сабори отачаства Немањића и Лазаревића*, Глас САНУ CDX, Одељење историјских наука, књ. 14, (2008) 1–40.
Благојевић М., *Стефан Лазаревић и суверенитет српске државе*, Немањићи и Лазаревићи, Београд, 2004.
Благојевић М., *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност, Научни скупови САНУ, књ. CXV, Одељење друштвених наука, књ. 28, Београд, 2007.
Благојевић М., *Хиландарски поседи на Косову и Метохији (XIII–XV век)*, Хиландарски зборник 12, Београд, 2008.
Богдановић Д., Ђурић В, Медаковић Д, *Хиландар*, Београд, 1978.
Богдановић Д., *Измирење српске и византијске цркве*, Студије из српске средњовековне књижевности, Београд, 1997.
Божић И., *Доходак царски (поводом 198. члана Душановог законика Раковачког рукописа)*, Београд, 1956.
Божић И., *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд, 1952.
Божић И., *Неверство Вука Бранковића*, О Кнезу Лазару, Београд, 1975.
Божић И., *О улози Вука Бранковића*, Летопис МС 415 св. 5 (1975).
Бојанић-Лукач Д., *Како Турците го презели Скопје (1391)*, Музеј на град – Скопје Зборник II–III (1965–6).
Бојовић Б., *Краљевство и светост – политичка филозофија средњовековне Србије*, Београд, 1999.
Buckton D. (ed.), *Byzantium: treasures of Byzant* , London, The British Museum Press, 1994.
Veselinović A., *Vojska u srednjovekovnoj Srbiji*, VIG 1–2 (1994).
Веселиновић А., *Држава српских деспота*, Београд, 2006.
Веселиновић А., *Косовске алузије у повељама Стефана Лазаревића*, ЗФФБ, серија А, XVIII, 1994.
Веселиновић А., Љушић Р., *Родослови српских династија*, Нови Сад, 2002.
Веселиновић А., Љушић Р., *Српске династије*, Нови Сад–Београд, 2001.
Грозданов Ц., *Охридско сликарство XIV века*, Београд, 1980.
Димитријевић С., *Нова серија нових врста српског средњовековног новца*, Старинар, 19 (1969).
Димитријевић С., *Новац кнеза Лазара*, Крушевац 1971.
Димитријевић С., *Новац кнеза Лазара у односу на новац других обласних господара*, О кнезу Лазару, Београд, 1975.
Динић М., *Дубровачки трибути*, Из српске историје средњега века, Београд, 2003.
Динић М., *Из наше раније прошлости IV, Година рођења Стефана Лазаревића*, Прилози КЈИФ 30 (1964).

Динић М., *Област Бранковића*, Српске земље у средњем веку, Београд, 1978.
Динић М., *Област краља Драгутина после Дежева*, Српске земље у средњем веку, Београд, 1978.
Динић М., *О крунисању Твртка I за краља*, Глас СКА, 147 (1932).
Динић М., *О Николи Алтомановићу*, Београд, 1932.
Динић М., *Прилози за историју ватреног оружја у Дубровнику и суседним земљама*, Глас СКА, CLXI (1934).
Динић М., *Српска владарска титула за време царства*, Из српске историје средњега века, Београд, 2003.
Динић М., *Трепча у средњем веку*, Из српске историје средњег века, Београд, 2003.
Динић М., *Хумско требињска властела*, Из српске историје средњег века, Београд, 2003.
Dragojlović D., *Migrations of the Serbs in the Middle Ages*, Migrations in Balkan History, Belgrade 1989.
Дуичев И., *От Черномен до Косово поле. Към историята на турското завоевание в Тракия през последните десетилетия на XIV век*. у Същият, Българско средновековие. Проучвания върху политичкеската и културната история на средновековна България. София, 1972.
Ђорђевић И., *Зидно сликарство српске властеле*, Београд, 1994.
Ђурић И., *Поменик Светогорског протата с краја XIV века*, ЗРВИ 20 (1981).
Ђурић И., *Сумрак Византије*, Београд, 1984.
Елезовић Г., *Бој на Косову 1389 год. у историји Мула Мехмеда Нешрије*, Братство, XXXI (1940).
Енциклопедија српске историографије, Београд, 1997.
Живојиновић М., *Аделфати у Византији и средњевековној Србији*, ЗРВИ XI 1968.
Живојиновић М., *Драгаши и Света Гора*, ЗРВИ, 43 (2006).
Živojinović M., *Napadi Turaka na Svetu Goru na osnovu vizantijskih izvora*, JIČ 1–2 (1979).
Живојиновић М., *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983).
Zachariadou E., *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydin (1300–1415)*, Venice, 1983.
Зиројевић О., *Лазарево писмо Мурату или како је дошло до Косовског боја*, Косовска битка и њене последице, Међународни симпозијум Химелстир, 1989, Београд, 1991.
Зиројевић О., *Турско војно уређење у Србији 1459–1683*, Београд, 1974.
Иванишевић В., *Новчарство средњовековне Србије*, Београд, 2001.
Imber C., *The Ottoman Empire 1300–1481*, Istanbul 1990.
Imber C., *What does Ghazi actually mean*? The Balance of Truth, Essays in Honour of Professor Geoffrey Lewis, Istanbul 2000, 165–178.
Inalcik, *Bayazid I.*, New edition, Vol. I A–B Leiden–London 1960, ed. H. Gibb, J. Kramers, E. Levi-Provencal, J. Schlacht, 1117–1118 (Inalcik).
Иналџик Х., *Османско царство, класично доба 1300 – 1600*, Београд, 1974.
Inalcik H., *Ottoman methods of conquest*, Studia Islamica, II (1954).
Inalcik H., *The Cambridge History of Islam 1, The Central Islamic Lands*, Cambridge University Press, 1970.
Inalcik H., *The Conquest of Edirne (1361)*, Archivum Ottomanicum, 3 (1971).
Inalcik H., "The Question of the Emergence of the Ottoman State" in International Journal of Turkish Studies, vol. II (1980).
Историја српског народа I–II, Београд, 1981, 1982.

Историја Црне Горе II–2, Титоград, 1970.
Јанковић М., *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд, 1985.
Јиречек К., *Војна цеста од Београда за Цариград и балкански кланци*, Зборник Константина Јиречека I, Београд, 1959.
Јиречек К., *Историја Срба* I–II, Београд, 1990.
Јиречек К., *Српски цар Урош, краљ Вукашин и Дубровчани*, Зборник К. Јиречека I, Београд, 1959.
Јовановић В., *Борач и Честин, Прилог проучавању средњовековних градова у Србији*, ИГ 1–2 (1985).
Калић Ј., *Ниш у средњем веку*, ИЧ XXXI (1984).
Калић Ј., *Срби у позном средњем веку*, Београд, 2001.
Калић Ј., *„Страх турски" после Косова*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989.
Ковачевић Љ., *Вук Бранковић*, Бој на Косову старија и новија сазнања, Београд, 1992.
Ковачевић Љ., *И по трећи пут краљ Вукашин није убио цара Уроша*, Београд, 1886.
Krekić B., *Dubrovnik as a pole of attraction and a point of transition fir the hinterland populationi in the late middle ages*, Migrations in Balkan History, Belgrade 1989.
Krekić B., *The battle of Kosovo and international repercussions*, Kosovo Legacy of Medieval Battle, ed. by Wayne S.Vucinich, Thomas A. Emmert, University of Minnesota, Menneapolis, Minnesota, Volume 1, 1991.
Лексикон српског средњег века, Београд, 1999.
Максимовић Љ., *Византија и Турци од Маричке до Косовске битке*, Глас CCCLXXVIII, Одељење историјских наука, књ. 9, Београд, 1996.
Мантран Р., *Историја Османског царства*, Београд, 2002 (Никола Ватен).
Марјановић-Душанић С., *Владарска идеологија Немањића*, Београд, 1997.
Матанов Х., *Княжевството на Драгаши*, София 1997.
Матанов Х., Михнева Р., *От Галиполи до Лепанто, Балканите, Европа и Османското нашествие 1354–1571*, София 1988.
Матић С., *Опис рукописа Народне библиотеке*, Београд, 1952.
Мешановић С., *Јован VII Палеолог*, Београд, 1996.
Мијушковић С., *Један помен о Вуку Бранковићу у старом Которском архиву*, Историјски записи, год VII књ. X, св. 1 (1954).
Милојевић С., *Мусићи*, ИЧ, 33 (1986).
Михаљчић Р., *Владарске титуле обласних господара*, Сабрана дела, књ. VI, Београд, 2001.
Михаљчић Р., *Где се налазио град Петрус?* Прошлост и народно сећање, Београд, 1995.
Михаљчић Р., *Јунаци косовске легенде*, Београд, 1993.
Михаљчић Р., *Крај Српског царства*, Сабрана дела, књ. I, Београд, 2001.
Михаљчић Р., *Лазар Хребељановић, историја, култ, предање*, Београд, 1989.
Михаљчић Р., *Мотив издаје у историографији, Косовска битка у историографији*, Историјски институт, књ. 11, Београд, 1990.
Михаљчић Р., *Ставилац*, Српска прошлост и народно сећање, Сабрана дела, књ. IV, Београд, 2001.
Nicol D., *The Last Centuries of Byzantium 1261–1453*, London, 1972.
Никовъ П., *Турското завладеване на България и судбата на последните Шишмановци*, Известия на историческото дружество въ София, 7–8 (1928).

Николић М., *Псеудо-Сфранцис о српским земљама*, ЗРВИ, 43 (2006).
Новаковић Р., *Да ли је Данило изабран за патријарха 1390. године?* Прилози КЈИФ, 26, св. 1–2 (1960).
Новаковић Р., *Којим се путем могла кретати поворка с моштима кнеза Лазара и где је могла бити граница између Вукове области и земаља породице Лазаревић од 1389 до 1392 године?* Прилози КЈИФ, 26, 3–4 (1960).
Новаковић Р., *Пренос моштију кнеза Лазара из Приштине у Раваницу, Историјско-географске и историјске цртице*, Прилози КЈИФ, 25, св. 1–2 (1959).
Новаковић С., *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд, 1960.
Оболенски Д., *Византијски комонвелт*, Београд, 1996.
Ostrogorski G., *Byzance, Etats tributaire de l'Empire turc*, ЗРВИ, 5 (1958).
Острогорски Г., *Историја Византије*, Београд, 1959.
Острогорски Г., *Света Гора после Маричке битке*, ЗФФБ X–1 (1970).
Острогорски Г., *Серска област после Душанове смрти*, Београд, 1965.
Петровић Ђ., *Оружје Србије и Европа XII–XIV век*, Међународни научни скуп *Европа и Срби*, Београд, 1996.
Поповић Д., *Раванички гроб кнеза Лазара*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989.
Поповић М., *Утврђења Моравске Србије*, Свети кнез Лазар, Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989.
Пурковић М., *Етикеција и друштвени дух у старој српској држави*, Годишњак скопског филозофског факултета, 2 (1931–1933).
Пурковић М., *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*, Београд, 1978.
Пурковић М., *Кћери кнеза Лазара*, Мелбурн, 1957, реиздање Београд, 1996.
Пурковић М., *Српски патријарси средњега века*, Диселдорф, 1976.
Радић Р., *Време Јована V Палеолога*, Београд, 1993.
Радић Р., *Страх у позној Византији 1180–1453* II, Београд, 2000.
Радојичић Ђ. Сп., *Влатко Хранотић – властелин Вука Бранковића*, Гласник МКМ, 1 (1956).
Радојичић Ђ. Сп., *Избор патријарха Данила III и канонизација кнеза Лазара*, ГСНД XXI (1940).
Радојичић Ђ. Сп., *О поменику Св. Богородице Љевишке*, Старинар, 15 (1942).
Радојичић Ђ. Сп., *О књизе Птолоемеја (Два стара српска географска „тлкованија")*, ИЧ, VI (1956).
Радојичић Ђ. Сп., *Стари српски књижевници (XIV–XVII века)*, Београд, 1942.
Радојичић Ђ. Сп., *Феудална породица Багаш из Врања*, Врањски гласник 1 (1965).
Радојчић Н., *Косовски бој, уторак 15. јунија 1389*, Битка на Косову, Галерија САНУ, св. 65, Београд, 1989.
Радојчић Н., *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд, 1940.
Радонић Ј., *Западна Европа и балкански народи према Турцима у првој половини XV века*, Нови Сад, 1905.
Рађеп Ј., *Слово о кнезу Лазару Раваничанина III*, Списи о Косову, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд, 1993.
Reinert S., *From Nis to Kosovo Polje, reflections on Murad I's final years*, Ottoman Emirate (1300-1389), Crete University press Rethymnon, 1993.
Рокај П, З. Ђере, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд, 2002

Рокај П., *Краљ Жигмунд и Угарска према Србији после Косовске битке*, Глас САНУ, CCCLXXVIII, Одељење историјских наука, књ.9 (1996).
Руварац И., *О кнезу Лазару*, Бој на Косову, старија и новија предања, Београд, 1992.
Свети кнез Лазар и косовски завет, Светигора–Новости, Цетиње–Београд, 2007.
Спасић Д., А. Палавестра, Д. Мрђеновић, *Родословне таблице и грбови*, Београд, 1991.
Спремић М., Прекинут успон, Београд, 2005.
Спремић М., *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994.
Спремић М., *Косовска Битка – проблем издаје*, Косовска битка 1389. године и њене последице, Међународни симпозијум Химелстир, 1989, Београд, 1991.
Станковић В., *Краљ Милутин*, Београд, 2012.
Stanojević S., *Die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle, AFSLPH, 18* (1896).
Станојевић С., *Студије о српској дипломатици* I–II, сабране студије, Глас СКА, 106 (1923); Глас СКА 132 (1928); Глас СКА 156 (1933).
Stojanović D. i dr., *Novosti iz prošlosti, znanje, neznanje, upotreba i zloupotreba istorije*, Beograd, 2010.
Стојановић Љ., *Цреп и Витомир*, Зборник у част Богдана Поповића, Београд, 1929.
Стојановски А., *Во кој правец низ Македонија минувал Муратовиот поход на Косово (1389)?* Гласник на Институтот за национална историја, Скопје, 2 (1972).
Стојановски А., *Градовите на Македонија од крајот на XIV век до крајот на XVII век*, Скопје, 1981.
Суботић Г. Кисас С., *Надгробни натпис сестре деспота Јована Угљеше на Маникејској гори*, ЗРВИ, 16 (1975).
Суботић Г., *Обнова манастира Светог Павла у XIV веку*, ЗРВИ 22 (1983).
Schmitt O. J., *Das venezianische Albanien (1392–1479)*, Muenchen, 2001.
Szakaly F., *Phases of Turco-Hungarian warfare before the battle of Mohacs (1365–1526)*, Acta orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, 33 (1979).
Тодић Б., *Митрополија у Приштини – прва гробна црква кнеза Лазара*, Свети кнез Лазар.
Томац П., *Косовска битка*, Београд, 1968.
Тошић Ђ., *Босна и Турци од Косовске до Ангорске битке*, Зборник за историју БиХ, 1, Београд, 1995.
Trako S., *Bitka na Kosovu 1389. godine u Istoriji Idrisa Bitlisija*, Prilozi za orijentalnu filologiju Sarajevo XIV–XV (1969).
Трифуновић Ђ., *Деспот Стефан Лазаревић, Књижевни радови*, Београд, 1979.
Трифуновић Ђ., *Српски средњовековни списи о кнезу Лазару и Косовском боју*, Крушевац, 1968.
Трпковић В., *Турско-угарски сукоби до 1402*, ИГ 1–2 (1959).
Ћирковић С., Допуне и објашњења у: Новаковић С, *Срби и Турци XIV и XV века*, Београд, 1960.
Ћирковић С., Допуне и објашњења у: Орбин М, *Краљевство Словена*, Београд, 1968.
Ћирковић С., *Историја средњовековне босанске државе*, Београд, 1964.
Ћирковић С., *Јављање «критичке историографије» на Великој школи и Универзитету*, О историографији и методологији, Београд, 2007.
Ћирковић С., *Косово поље, 15. јуни 1389*, Косовска битка 1389. године, Галерија САНУ, св. 65, Београд, 1989.

Ћирковић С., *Косовска битка као историографски проблем*, Историјски институт, књ. 11, Београд, 1990.
Ћирковић С., *Косовска битка у међународном контексту*, Глас САНУ, CCCLXXVIII (1996).
Ћирковић С., *Косовска битка у светлости нових истраживања*, Српски народ у другој половини XIV и у првој половини XV века, Београд, 1989.
Ћирковић С., *Невиде – непознати утврђени град у Србији*, ИГ 1–2 (1995).
Ћирковић С., *Новобрдски законик деспота Стефана Лазаревића из 1412. године*, Ново Брдо, Београд, 2004.
Ćirković S., *O sastavu i snazi Lazarevog tabora na Kosovu*, Војно-историјски гласник, 2 (1989).
Ћирковић С., *Поклад краља Вукашина*, ЗФФБ, XIV–1 (1979).
Ћирковић С., *Преломно доба српске историографије*, О историографији и методологији, Београд, 2007.
Ћирковић С., *Сеобе српског народа у краљевину Угарску у XIV и XV веку, Сеобе српског народа од XIV до XX века*, Зборник радова посвећен тристагодишњици велике сеобе Срба, Београд, 1990.
Ћирковић С., *Срби у средњем веку*, Београд, 1995.
Ћирковић С., *Србија уочи битке на Косову*, Косовско метохијски зборник, 1, Београд, 1990.
Ћирковић С., *Сугуби венац, Прилог историји краљевства у Босни*, Работници, војници, духовници; Београд, 1997.
Ћирковић С., *Цена најамника у југоисточној Европи крајем средњега века*, Војне крајине у југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Научни скупови САНУ, књ. XLVIII, Одељење историјских наука, књ. 12, Београд, 1989.
Ћоровић В., *Историја Срба* 2, Београд, 1989.
Ћоровић В., *Силуан и Данило II*, Српски писци XIV–XV века, Глас СКА, 136 (1929).
Ћоровић В., *Хисторија Босне*, Београд, 1940.
Фејић Н., *Историја о Јакуб Челебији*, Глас CCCLXXVIII САНУ, Одељење историјских наука, књ. 9 (1996).
Ферјанчић Б., *Вести кратких хроника о српској средњовековној историји*, Глас CCCXXXVIII САНУ, Одељење историјских наука, књ. 3 (1983).
Ферјанчић Б., *Византијски василевс и Турци од Косова до Ангоре*, Глас CCCLXXVIII САНУ, Одељење историјских наука, књ. 9 (1996).
Ферјанчић Б., *Византијски и српски Сер у XIV столећу*, Београд, 1994.
Ферјанчић Б., *Владарска идеологија у српској дипломатици после пропасти Царства (1371)*, О кнезу Лазару.
Ферјанчић Б., *Севастократори и кесари у Српском царству*, ЗФФБ X–1 (1970).
Ферјанчић Б., Ћирковић С., *Стефан Душан*, Београд, 2005.
Ферјанчић Б., *Тесалија у XIII и XIV веку*, Београд, 1974.
Filipović N., *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Sarajevo 1971.
Fine J., *The Late Medieval Balkans*, The University of Michigan Press, 1996.
Foretić V., *Povijest Dubrovnika do 1808*, I, Zagreb, 1980.
Фостиков А., *О Дмитру краљевићу*, ИЧ XLIX (2002).
Фотић А., *Светогорски метоси у доба прве турске власти 1383–1403. Питање опште конфискације*, ЗРВИ, 37 (1998).

Фотић А., *Прилагођавање и опстанак: Хиландар у Османском царству (XV–XVII век)*, Манастир Хиландар, Београд, 1998.
Hammer J., *Historija turskog (osmanskog) carstva I*, Zagreb, 1979.
Hoensch J., *Kaiser Sigismund, Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437*, Muenchen, 1996.
Housley N., *The Later Crusades, from Lyons to Alcazar 1274–1580*, Oxford University Press, 1995.
Charanis P., *The Strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks 1370–1402*, Byzantion 16 (1942-1943).
Шкриванић Г., *Косовска битка*, Цетиње, 1956.
Шкриванић Г., *Путеви у средњовековној Србији*, Београд, 1974.
Шуица М., *Битка код Никопоља у делу Константина Филозофа*, ИЧ, LVIII (2009).
Шуица М., *Властела кнеза Стефана Лазаревића (1389–1402)*, Годишњак за друштвену историју XI–1 (2004).
Шуица М., *Вук Бранковић и састанак у Серу*, ЗРВИ, XLV (2008).
Шуица М., *Вук Бранковић у делу Љубомира Ковачевића*, Глас CDXIV САНУ, Одељење историјских наука, књ. 15 (2010).
Шуица М., *Дубровачка писма: огледало друштвено-политичких промена у српским земљама (1389–1402)*, ГДИ, 2 година ,XVIII (2011).
Шуица М., *Завера властеле против кнеза Стефана Лазаревића 1398. године*, ИГ 1–2 (1997).
Шуица М., *Моравска Србија на крају XIV века – питање државно-правног континуитета у светлу ограниченог суверенитета*, Моравска Србија, историја – култура – уметност, Зборник радова са међународног скупа, Крушевац 2007.
Шуица М., *Немирно доба српског средњег века*, Београд, 2000.
Шуица М., *О кесару Гргуру*, ЗРВИ, 34 1995.
Шуица М., *О могућој улози Вука Бранковића у Косовској бици – прилог разматрању средњовековне ратне тактике*, Споменица академика Симе Ћирковића, Зборник радова, књ. 25 Историјски институт, Београд, 2011.
Шуица М., *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића у светлу дубровачких исправа из 1387. године*, ССА, 9 (2010).
Шуица М., *Пад Србије у историјској перспективи*, Пад Српске деспотовине 1459. године, Научни скупови САНУ, књ. CXXXIV, Одељење историјских наука књ, 32, Београд, 2011.
Шуица М., *Приповести о српско-турским окршајима и „страх од Турака" 1386. године*, ИЧ, LIII (2006).
Шуица М., *Срби у опсади Филаделфије 1390. године*, Зборник радова Византијски свет на Балкану, Посебна издања Византолошког института САНУ, 42/2, Београд, 2012.
Шуица М., *Средњи век*, Рудник, шапат висина, Београд, 2014.
Šuica M., *The Image of the Battle of Kosovo (1389) Today: a Historic Event, a Moral Pattern, or the Tool of Political Manipulation*, The Uses of the Middle Ages in Modern European States, History, Nationhood and the Search for Origins, R.J.W. Evans and Guy Marchal, Palgrave Macmillan, 2011.

Индекс

О аутору

Марко Шуица је рођен 1967. године у Београду. Дипломирао, магистрирао и докторирао на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, на коме предаје у звању доцента. Главне теме којима се бави у својим истраживањима, односе се на политичке и друштвене појаве везане за српску државу и друштво на крају 14. века. Објавио је књигу, *Немирно доба српског средњег века*, као и више уџбеника, научних и стручних радова у земљи и иностранству. Од 2001. године бави се и унапређивањем наставе историје.

Садржај

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

321.17:929 Бранковић В.
94(497.11)"04/14"

ШУИЦА, Марко, 1967-
Вук Бранковић : славни и велможни господин / Марко Шуица. - Београд : Еволута, 2014 (Београд : Publish). - 194 стр. ; 23 cm. - (Библиотека Полихистор / Еволута ; књ. 9)

Тираж 1.000. - О аутору: стр. 186. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Регистар.

ISBN 978-86-85957-57-4

a) Бранковић, Вук (?-1398) - Биографија b) Србија - Историја - Средњи век

COBISS.SR-ID 212305932